سەئدى

بوستان

شىنجاڭ ياشلار نەشرىياتى

سەئدى

بوستان

تەرجىمە قىلغۇچى: قۇربان بارات

مەسئۇل مۇھەررىرى: غوجەك خۇداۋەردى

مۇھەررىرى: ئابلىمىت ھاجى

شىنجاڭ ياشلار نەشرىياتى

Altun Oq

بوستان

*

شىنجاڭ ياشلار نەشرىياتى نەشر قىلدى
(ئۈرۈمچى قۇرۇلۇش كوچا 9 - قورا)
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسىدىن تارقىتىلدى
شىنجاڭ شىنخۇا 2 - باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
1983 - يىل 9 - ئاي 1 - نەشرى
1983 - يىل 9 - ئاي 1 - بېسىلىشى
ئۆلچىمى: 1092 × 787مم 32 كەسلەم. باسما تاۋاق: 5.5
سانى: 300·50—1
كىتاب نومۇرى: M10124·72 باھاسى: 43 پۇڭ

نەشرىياتتىن

پارس خەلقىنىڭ 13 - ئەسىردە ئۆتكەن ئۇلۇغ مۇتەپەككۇر شائىرى سەئدى (تولۇق ئىسمى — شەيخ مۇسلىھىددىن سەئدى شىرازى) نىڭ «بوستان» ناملىق مەشھۇر ئەسىرى پارس كلاسسىك ئەدەبىياتىدا ئەڭ قىممەتلىك يادىكارلىقلاردىن بىرى بولۇپلا قالماستىن، بەلكى جاھان مەدەنىيەت غەزنىسىدە پەخىرلىك ئورۇننى ئىگەللەيدۇ. شېئىرى ھېكايىلەردىن تۈزۈلگەن 10 باپلىق بۇ نادىر ئەسەردە ئىجتىمائى تۇرمۇشنىڭ ئەڭ مۇھىم تەرەپلىرى — پىكىر - تەدبىر، شەپقەت - ئادالەت، سېخىلىق، قانائەت، خەيرى - ئىھسان، مېھرى - مۇھەببەت، مەرتلىك، ساداقەت، خەلقپەرۋەرلىك ۋە باشقا ئالىجاناپ گۈزەل ئەخلاق - پەزىلەتلەر يارقىن ئەكس ئەتتۈرۈلگەن؛ جاھالەت، زالىملىق، ئاچكۆزلۈك، ئالدامچىلىق، ھەسەتخورلۇق قاتارلىق يىرگىنىشلىك ئىللەتلەر كەسكىن تەنقىت قىلىنغان.

بۇ كىتاپ سوۋېت ئىتتىپاقى ئۆزبېكىستان دولەت بەدىئي ئەدەبىيات نەشرىياتىنىڭ 1960 - يىلدىكى ئۆزبېكچە نەشرىدىن تەرجىمە قىلىندى.

مۇندەرىجە

كىتابىنىڭ يېزىلىش سەۋۋى

بىرىنچى باپ مەملىكەتنى ئىدارە قىلىش تەدبىرلىرى ئادىللىق
ۋە توغرا پىكىر قىلىش توغرىسىدا 4
ئىككىنچى باپ ئېھسان توغرىسىدا 64
ئۈچىنچى باپ مۇھەببەت توغرىسىدا 87
تۆتىنچى باپ كەمتەرلىك توغرىسىدا 94
بەشىنچى باپ رازىلىق توغرىسىدا 107
ئالتىنچى باپ قانائەت توغرىسىدا 113
يەتتىنچى باپ تەربىيەت توغرىسىدا 121
سەككىزىنچى باپ شۈكرى ۋە ئامانلىق توغرىسىدا 145
توققۇزىنچى باپ تۆۋە توغرىسىدا 157

كىتابنىڭ يېزىلىش سەۋەبى

ئۇزۇن زامان كېزىپ يۇردۇم جاھاننى،
ئارىلاشتىم تۇرلۇك ئادەم ئەھلىگە.
قانچە - قانچە خانىلاردىن نەپ ئالدىم،
جاھان كېزىپ ئىگە بولدۇم بەھرىگە.
ھېچقەيەردە كورمىدىم مەن شېرازدەك،
ئادىمى خىل، مېھرى ئىسسىق يۇرتۇمنى.
تازا ئولكەم خىيالىمدىن كوتەردى،
ئوزگىلەرنى — شام ئېلىنى ۋە رۇمنى.
دوستلىرىمغا سوغا - سالام ئويلىدىم،
جاھان ئارا بوستانلارنى كەزگەندە.
قەن بولىدۇ كەلگۇچىدە مىسىردىن،
يېقىنلىرى شات بولىدۇ بەرگەندە.
مەندە گەرچە بولمىسىمۇ قەن - گىزەك،
سوز ئەكەلدىم، شېكەر تامار مەندىنمۇ.
ئۇ قەن ئەمەس ئەللەر شوراپ يەيدىغان،
ئەمما تەمى ئېشىپ چۇشەر قەندىنمۇ.
ئىقبال قەسرى بىنا قىلدىم بۇ سوزدە،

ئون ئىشنىڭ بار تەربىيەتكە دالالەت.
بىرى ئۇنىڭ پىكىر بىلەن تەدبىرلەر،
ئەلگە قىلماق شەپقەت بىلەن ئادالەت.
ساۋاپ ئىزلەپ سەخىلىككە، شۈكرىگە،
ئىككىنچى باپ بايان بولدى ئىھساندىن.
ئۈچىنچىسى مۇھەببەتتۇر سەمىمى،
سوز بارمايدۇ مەجبۇرلانغان ئىنساندىن.
تۆتىنچى باپ خۇلقى - مىجەز توغرىلىق،
بەشىنچى باپ رىزالىقنىڭ بايانى.
ئالتىنچى باپ بولۇپ چىقتى تەپسىلات —
قانائەتلىك مەرد قەلبىنىڭ ئايانى.
يەتتىنچى باپ تەربىيەتتىن سوزلەيدۇ،
سەككىزىنچى تىنچلىقنى قىلار ياد.
توققۇزىنچى بابى تەۋبە توغرىلىق،
ئونىنچىسى ئاخىرقى باپ — مۇناجات.
يازغىنىمدا سائادەتلىك يىل ئىدى،
ئىككى ھىيىت ئارىلىغى دەلمۇ - دەل.
سانا ئىدى ئالتە يۈزۈ ئەللىك بەش،
غەزىنەمگە دۇرلار تولدى چاقناپ ھەل.

× ×

سالغىن قۇلاق دانا كىشى — ھۈنەرمەن،
ئىشنىڭ ئەمەس ئىزلەش ھۈنەر ئەيۋىنى.
گاھى شايى، گاھ بەقەسەم توقۇيسەن،
چۈشۈرسىمۇ گەر پاختىنىڭ نەرقىنى.

ئىشەنمەسەڭ پاكلىغىغا سوزۇمنىڭ،
ياخشىلىق قىل، پىنھان بولسۇن گۇنايىم.
قىلمىشىمغا ئىپتىخار يوق دىلىمدا،
ئارزۇ بىلەن قانات يايدى خىيالىم.
بىرەر بېيت ياراپ قالسا كۇپايە،
مەردانە بول، تەنە قىلما سەن ماڭا.
شېرىمنىڭ قىممىتىدۇر خوتەندە —
خۇددى خوتەن ئىپارىدەك كەم باھا
ئەيىپلىرىم پەردىلەندى، سادايىم —
ئاڭلانغاچقا نەي ئۇنىدەك يىراقتىن.
گۇلۇستانغا گۇل كەلتۇردۇم بۇ قېتىم،
بول بەھرىمەن بۇ گۇل چاچقان پۇراقتىن.
ئېلىپ كەلدىم ھىندىستاندىن مۇج ياكى،
ئۇنىڭ گوشتى يۇمشاق خۇددى خورمىدەك.
ئۇرۇقچىنى چاقساڭ مېغىزى چىقىدۇ،
تەمى شېرىن تىللىرىڭنى يارغۇدەك.
خوشامەتكى - بولدى ماڭا يات خىسلەت،
مەدھىيىلەشنى خالىمىدىم شاھلارنى.
پالانچىگە بېغىشلىدىم دېمىدىم،
مېھنەت بىلەن تۇزۇپ چىققان باپلارنى.
چۇشەنگەنلەر دىگەي: سەئىدى شان تاپتى،
سەئىد ئوغلى بۇبەكىردۇر بۇندا خان.
دەرت - ئەلەملەر قىينىمىدى شائىرنى،
يەكۇلپەتتە ئىلاجىسىز قالمىغان.
ئايا سەئىدى، ماختىنىشنى توختاتقىن،
ساداقەتنى ئايان قىلغىن خىزمەتتە.

شاھ ـــ يولاۋچى، سەن يوللارنى بىلگۈچى،
چىن سوزلەرنى قىلغۇچى سەن ئەلۋەتتە.
نىمە ھاجەت دىمەك قىزىل يولۋاسقا،
توققۇز ئاسمان ئايا قلىرىنىڭ ئاستىدا.
دىگەن ئاڭا: ئاسمانلارنى دەسسىمە،
بەلكى يەرگە يۈزۈڭنى سۈر ۋاقتىدا.

بىرىنچى باپ

مەملىكەتنى ئىدارە قىلىش تەدبىرلىرى، ئادىللىق ۋە توغرا پىكىر قىلىش توغرىسىدا

بۇ سوزلەرنى دىگەن ئىكەن ھورمۇزغا،
نوشىرۋاۋان كېتەر پەيتتە جاھاندىن.
غېرىبلارنىڭ كوڭلىنى ئال ھەمىشە،
ھەرگىز راھەت كوزلىمىگىن زاماندىن.
سەن راھەتنى ھەۋەس قىلساڭ مۇبادا،
تىنىجىمايدۇ قول ئاستىڭدا ئولكىلەر.
ئەقلى بارلار خوپ كورمەيدۇ ھىچقاچان،
قويچى يېتىپ، يىسە قوينى بورىلەر.
مۇھتاجلارنى چىقار دائىم ھاجەتتىن،
تاجنى شۇلار كىيگۈزىدۇ شاھلارغا.
شاھلار ـــ دەرەخ، خەلق بولسا يىلتىزى،
يىلتىز ھايات بىرەر ئوسكەن شاخلارغا.
ئەل كوڭلىنى رەنجىتمىگىن ھىچ ئوغلۇم،

ئەل رەنجىسە قۇرۇپ قالار يىلتىزىڭ.
پاك بول ئەگەر ياخشى يولنى ئىزلىسەڭ،
ياخشى ئۈمىت بولسۇن يۈرۈك يۇلتۇزۇڭ.
پادىشادا تەدبىر بىلەن دىت بولسا —
بۇلار ئۇندا ئۈمىت بىلەن ئېھتىيات.
پاناھىدا كۆنۈلۈڭ ئۆتەر بەخىتەر،
پادىشايىڭ قىلسا شۇنداق ئىجتىھات.
مۇنداق شاھلار زىيان سالماس خەلققە،
بىلەر ئۇلار ئاپەت كېلەر زۇلۇمدىن.
پادىشادا بولمىغاندا بۇ خىسلەت،
ئەلنىڭ كۈنى يامان بولار ئۇلۇمدىن.
مۇنداق ئەلدە راھەت كۆرمەس ھېچكىمۇ،
تاپالمايسەن ئۇندىن ھەرگىز ئاۋاتلىق.
ئەلنىڭ كۆڭلى سۇ ئىچمىسە شاھىدىن،
تاشتىن قاتتىق بولۇپ قالار ھاياتلىق.
ئەلنىڭ كۆڭلى خاراپ بولغاچ شاھلاردىن،
چۈشلىرىگە كىرەر پەقەت ئاۋاتلىق.
يامانلىقمۇ كېلەر پەقەت زۇلۇمدىن،
مەملىكەتنى قاپلاپ كېتەر خاراپلىق.
بۇنى ئوبدان چۈشىنىدۇ ئۇلۇغلار،
زىيان سالار ئەلنىڭ زۇلۇم كۆرمىگى.
ئاۋام خەلق كۈچ — قۇدرىتى دۆلەتنىڭ،
پەقەت شۇلار مەملىكەتنىڭ تۈۋرۈكى.
ئىش ئاۋۇيدۇ تويۇپ يىسە مەدىكار،
سەن دېخانغا ياردەم كۆرسەت، قىل كۆمەك.

قىلما ھەرگىز ياخشىلىققا يامانلىق،
مەرتلىك ئەمەس ئاڭا زەرەر كەلتۈرمەك.

× ×

شاھى خىسراۋ شىرويەگە دەپتىكەن،
ئاغرىپ ئۆلۈم ياستۇغىغا قويۇپ باش:
ھەممە ۋاقىت نەزەردە تۇت خەلقنى،
بولسۇن ئىشىڭ ئەل ئىشنى ياخشىلاش.
قاچما ھەرگىز ئادالەتلىك تەدبىردىن،
شۇندا ئەلنىڭ ردشتى ساڭا باغلىنار.
زومىگەردىن قاچار ھامان ئادەملەر،
ئارقىسىدىن شىكايەتلەر تارقىلار.
خانۇ - ۋەيران بولار ئاخىر ئۇزىمۇ،
ئەلگە زىيان سالسا كىمكى مۇبادا.
بىلگىن ئوغلۇم، تۇل ئايالنىڭ ئاھىدەك،
ئۇتكۇر قىلىچ بولمايدۇ بۇ دۇنيادا.
بىر تۇل ئايال چىراق ياقسا كوپىنچە،
شەھەر بويلاپ تارقىلار ئوت ئاپىتى.
قىلسا كىمكى ئىنساپ بىلەن خاقانلىق،
مەنسۇپ بولار ئاڭا جاھان راھىتى.
نوۋەت يېتىپ ئۆلۈپ كەتسە ئاۋام ئەل،
ئۇنى خۇدا رەھمىتى دەپ يادلايدۇ.
يامانلارمۇ، ياخشىلارمۇ ئوتتۇشەر،
ياخشىلارنى ئەسلەپ خەلق ماختايدۇ.
ساڭا ياران بولالمايدۇ قان يالاپ،

ئەلنى تالاپ خەزىنەڭنى توشقۇزغان.
خۇداغىمۇ يېتەر زالىم دەستىدە،
ئەل قەلبىدىن كوتىرىلگەن دات - پىغان.
ئەلگە ئازاپ سالغۇچى ئۇ پەسكەشلەر،
مال - مۇلۇككە تويماي ئۆتەر ئەبدى.
يامانلىقتىن قول ئۈزمەيدۇ زوراۋان،
ياغار ئەلنىڭ لەنەت بىلەن نەپرىتى.
پايدىلىقتۇر ياخشىلارغا يان بەرمەك،
زىيان بولار سۈكۈت قىلماق يامانغا.
زالىملارنىڭ يىلتىزىنى قۇرۇتقىن.
رەھىم قىلما ئەلگە زۇلۇم سالغانغا.
زالىملارغا بەرمىگىن ھىچ ئامانلىق،
تېرىسىنى تەتۈر قىلىپ شىلگىن ھەم.
كەسكىن ئاۋال بورىلەرنىڭ بېشىنى،
قوينى تامام يەپ بولۇشتىن مۇقەددەم.
بىرەر جاينىڭ نامى چىقسا يامان دەپ،
چىچەن ئادەم ئاڭا قەدەم قويمايدۇ.
مۇساپىرنى ھورمەتلىگىن، ياخشى كۈت،
ئۆز يۇرتىدا سېنى ياخشى ئويلايدۇ.
مۇساپىرنى ياخشى كورسە ئۇلۇغلار،
ياخشى نامى تارقىلىدۇ جاھانغا.
قايسى جايدا ئەگەر غېرىپ خورلانسا،
ئايلىنىدۇ شۇ جاي خاراپ ماكانغا.
سەن ئۇزۇڭنى سەيياھلارغا يېقىن تۇت،
ئۇلار بىلەن نامىڭ تارقار ھەر قاياق.
مېھمان بىلەن مۇساپىرغا يار بولغىن،

AltunOq

بولغىن پەقەت ساختىلاردىن ھۇشيارراق.
ناتونۇشتىن ھەزەر قىلغان ياخشىدۇر،
ياۋمۇ دوستتىن كورۇندۇ بەزىدە.
ئىززەت قىلغىن قەدىردانىڭ بولسا كىم،
ھىلە - مىكىر بولماس ئۇنىڭ قەلبىدە.
ئۇزاق خىزمەت قىلسا كىمكى، قەدىرلە،
ئۇنتۇپ قالما، توغرا ئۇتمە ئالدىدىن.
ماغدۇرىدىن كەتسە قېرىپ مۇبادا،
ياخشىلىق قىل، خەۋەر ئالغىن ھالىدىن.
ئاڭلىدىمكى، خىسراۋ زۇلۇم سالغاندا،
شاپۇر يەنە قىپتۇ سەۋرى - ئىتاھەت.
ھالى يامان كۇنگە چۇشۇپ قالسىمۇ،
ئۇ خىسراۋغا دەپتۇ مۇنداق ھىكايەت:
ئەي ئادىل شاھ! مەن جاھاندا قالماسمەن،
سەن قالارسەن قىلساڭ ئەگەر پەزىلەت.
يىگىتلىكىم سەرپ بولدى يولۇڭدا،
يامان كۇنگە قالدىم قېرىپ ئاقىۋەت.
ئۇنداق قىلما، يول قويمىغىن ئىغۋاغا،
قىينىمىغىن ھەرگىز قېرىپ ئىنسانىنى.
قوشلاپ ئازار بەرمىسەڭمۇ سەن ئاڭا،
يامان پەيلى جازالايدۇ ئۇ جانىنى.
غەزىنىچى قىلسا ساڭا خىيانەت،
تەكشۇرۇشكە نازارەتچى توختاتقىن.
بىللە بولۇپ ئالسا ئەگەر ئىككىسى،
رەھىم قىلماي خىزمىتىدىن بوشاتقىن.
ئىككىسىنى بىللە قويساڭ كوپ خاتا،

مىكرى قىلسا ھەر بالانى تاپىدۇ.
قول چىرىشىپ، تەللىرىنى بىر قىلىپ،
بىر - بىرىنىڭ ئەيىۋىنى ياپىدۇ.
ئەگەر ئوغرى خەۋپلەنسە ئوزئارا،
ئوز يولىدىن تىنچ ئوتەر كارۋانلار.
سەن بوشاشساڭ، كۈچەيپ قالار دۈشمىنىڭ،
غەزەپلەنسەڭ، چېكىنىدۇ شۇئانلا.
بولسۇن سەندە غەزەپمۇ ۋە شەپقەتمۇ،
تىۋىپلاردا بولار مەلھەم ھەم نەشتەر.
بولغىن سېخى، خۇش مىجەزلىك، مەردانە،
ھەق يولى شۇ: غېرىپلارغا سال نەزەر.
باقى ئەمەس ئادەم ئومرى دۇنيادا،
قالار پەقەت ياخشى ئىشى ۋە نامى.
قالار قازغان كولچەكلىرى، كوۋرۇكلەر،
جاپا بىلەن سالغان ھويلا - ئارامى.
ئولگىنىدە قالمىسا ھېچ نام - نىشان،
مىۋىسى يوق دەرەخ بولار مۇنداق جان.
ئەرزىمەيدۇ ساڭا رەھمەت دېيىشمۇ،
ياخشى ئىشلار قالمىسا گەر ئارقىڭدا.
ئېتىم ئوچمەي ئوتەي دىسەڭ جاھاندىن،
ئۇلۇغلارنى تۇتقىن دائىم يادىڭدا.

× ×

ئوتۇپ كەتكەن زامانلارغا سال نەزەر،
ئوتتى شاھلار، ۋەيران بولدى تاج - تەختلەر.

ئۇلار ئوتتى، قالدى يەنە كونا ساز،
قالدى ئاشۇ نەغمە ـ ناۋا، ئىشرەتلەر.
بەزىسىدىن مەڭگۈ ياخشى نام قالدى،
بەزىلىرى زالىم دېگەن نام ئالدى.

× ×

سالما قۇلاق سەن غەرەزلىك كىشىگە،
سوزلەپ قالسا نىيىتىنى ئويلاپ بىل.
تۇنجى گۇنا ئۇقماسلىقتىن بولىدۇ،
ئۇزرە ئېيتىپ قالسا ئۇنى ئەپۇ قىل.
گۇناھىغا تووۋە قىلسا كۇپايە،
ئولتۇرمىگىن، ئامانلىق بەر ئۇ جانغا.
نەسىھەت قىل، نەسىھەتكە كونمىسە،
جازالىغىن، تاشلا ئۇنى زىندانغا.
بۇ گۇناھكار تۇزەلمىسە شۇندىمۇ،
يىلتىزىنى قۇرۇت ئۇنىڭ ئەبەتكە.
ئولتۇرۇشكە ئالدىرىما، سولاپ كور،
كېسىلگەن باش ئۇلانمايدۇ جەسەتكە.
كەلگەندىمۇ گۇناھكارغا ئاچچىغىڭ،
سەۋرى قىلغىن، ئوت ئالمىسۇن ھاياجان.
ئوگاي سۇنار بەدەخشانىڭ لەيلىسى،
سۇندى بولدى، پۇتۇن بولماس ھېچقاچان.

ھىكايەت

بىر ئىنسانكى چىقىپ كەلدى دېڭىزدىن،
كەزگەن ئىكەن ياياق تالاي چوللەرنى.

ئىلىم - بىلىم توپلىغانكەن ئايلىنىپ،
ئەرەپ، تۈرك، رۇم قاتارلىق ئەللەرنى.
كۆپنى كۆرۈپ، كۆپ ئىشلارنى بىلىپتۇ،
سەپەرلەردە بوپتۇ تالاي سوھبەتتە.
چوڭ دەرەختەك يۈكسەك ئىكەن گەۋدىسى،
بىراق ئۆمرى ئۆتكەن ئىكەن كۈلپەتتە.
ئۇ دېڭىزدىن چىقىپ كىردى شەھەرگە،
شەھەر شاھى ئىدى ئادىل، ئىنساپلىق.
نىيەتلىرى خالىس ئىدى، كۆڭلى پاك،
ئىش قىلاتتى غېرىپلارغا ساۋاپلىق.
پادىشانىڭ خادىملىرى مېھماننى،
كۈتۈۋالدى، يۇيۇندۇردى ھاممامدا.
ئۇردا تامان تازىم بىلەن كىردى ئۇ،
پادىشاغا بولدى سائەت - سالامدا.
دېدى قويۇپ قوللىرىنى كۆكسىگە:
دۆلەت، بەخت ئايرىلمىسۇن سەن شاھتىن.
شاھ دېدىكى: نىمىلەرنى بىلۇرسەن؟
كىم بولىسەن؟ كەلدىڭ ئۇزۇك قاياقتىن؟
نىمىلەرنى كۆردۈڭ مېھمان شەھرىمدە،
ئايىماستىن سۆزلە ياخشى - يامانىنى.
مېھمان دېدى: ئەي شاھ بوپسەن باشپانا،
خۇدا ئېزىز قىپتۇ بۇندا ھەر جاننى.
ھېچقەيەردە كۆرمىگەن مەن مۇنداق يۇرت،
ئادەملىرى خۇش مىجەزلىك، شات ئىكەن.
مەيخانىلار خاراپلاشقان؛ پۇقراغا —
ئەلەڭ - سەلەڭ مەس يۇرۇشلەر يات ئىكەن.

شەھەر شاھى رەنجىتمەپتۇ ئېلىنى،
دېدى مېھمان ياخشىلىقتىن سۆز ئاچتى.
سۆزلىرىدىن چاقناپ كەتتى گوھەرلەر،
مەرھەمەتلىك شاھمۇ ئاڭا زەر چاچتى.
ماقۇل كوردى سۆزلىرىنى ئادىل شاھ،
ھۆرمەت قىلىپ ئورۇن بەردى يېنىدىن.
مىننەتدارلىق ئىزھار قىلىپ سۆزىگە،
سوراپ قالدى: ئۆزەڭ كىملەر ئەھلىدىن؟
كەچمىشىنى بايان قىلدى ئۇ مېھمان،
شاھ ئالدىدا ئاشتى يەنە ئىززىتى.
شاھ ئۆزىچە ئويلار ئىدى، مېھماننى —
ۋەزىر قىلىپ تۇتۇپ قالسام شۇ پەيتى.
ئۇ كوڭلىدە قىلىپ كوردى مەسلىھەت،
بۇ مۇساپىر باپ كېلىشكەن ۋەزىرگە.
لېكىن ئۇنى ئاستا - ئاستا ئۇستۇرەي،
ئورۇن قويماي كۆلكە بىلەن ھەزىلگە.
سىناپ كورەي ئاۋال ئەقلى، ئىشىنى،
ئۇندىن كېيىن يۇكسەك قىلاي قەدرىنى.
دەرت - ئەلەمدە قويار سىنى كوپ ۋاقتە،
ئۇلۇغلىساڭ ساختىپەزلەر ئەھلىنى.
سەن نىشانغا ئوق ئاتمىغىن ئالدىراپ،
ئاۋال ئۇنى ئالغىن ياخشى مولجالغا.
بىر ئادەمنى سىنىماستىن كوپ ۋاقىت،
ئىرىشمىگىلى قىيىن ئىنىق ئەھۋالغا.
ھەر تەرەپتىن سىناپ كوردى پادىشا،
دېدى ئاخىر، تاپتىم ياخشى ئىنسانىنى.

AltunOq

ئۇستا ناتىق، پاراسەتلىك كىشىكەن،
بىلىدىكەن ياخشى بىلەن يامانىنى.
شەھەر شاھى ئۇلۇغلاردىن چوڭ بىلىپ،
ئوڭ قول ۋەزىر قىلىپ قويدى مېھمانىنى.
ئۇ كىشىمۇ مەرىپەتلىك ئىش كوردى،
ھوكمى قايىل قىلدى ئەھلى زامانىنى.
مەملىكەتنى قىلدى ياخشى ئىدارە،
خەلق زۇلۇم كورمەي ئوتتى بىمالال.
ئاقماس بولدى غەرەزلىكلەر سوزلىرى،
ئاچالمىدى ئېغىز، تىلى بولدى لال.
ئەل نۇرلاندى، يورۇق يۇرتقا ئايلاندى،
كونا ۋەزىر ئەلەم بىلەن داغلاندى.

ئوزىنىڭ ئەقلۇ - ھوشى بىلەن ۋەزىرلىك مەنسىۋىگە ئېرىشكەن بۇ كىشىگە كونا ۋەزىر ھەسەت قىلدى، پادىشا ھوزۇردىكى مۇۋەپپەقىيەتلىرىنى كورەلمەي، ئۇنىڭغا دۇشمەنلىك قىلىشقا باشلىدى. ئىشلىرىدىن بىرەر نۇقسان تاپالماي، ئىلاجسىز قېلىپ، ئۇنىڭغا قىلىنمىغان گۇنالارنى دوڭگەپ توھمەت قىلدى، ئۇنىڭ ئۇستىدىن پادىشاغا چېقىمچىلىق قىلدى:

جاھانكەشتە ئادەم ئەدەپ بىلمەيدۇ،
مال - دۇنياغا لايىق ئەمەس سەيياھلار.
داغ تەككۈزەر پادىشانىڭ شەنىگە،
نىيەتلىرى بۇزۇق مۇنداق ساياقلار.
ئۇنۇتسامدىم پادىشانىڭ تۇزىنى،
كوز يۇماتتىم خىيانەتنى كورگەندە.

گۇمان بىلەن سوزلەش ئەمەس خىسلىتىم،
بايان قىلدىم ئىشىنى ئېنىق بىلگەنىدە.
ۋەزىرىڭنى كورۇپ قاپتۇ بىر قۇلۇم،
ئۇزۇق ئىكەن، قۇللار بىلەن بوپتۇ يار.
راست سوزلىدىم، ئاساسىم بار سوزۇمگە،
سىناپ كورگىن، ئوزۇڭدىدۇر ئىختىيار.
يامان بولدى بۇ ئىش ئۇنىڭ شەنىگە،
ياخشى بولماس قويۇپ بەرسەڭ پەيلىگە...
كىچىككىنە نۇقسان تاپسا دۇشمىنىڭ،
چېقىپ، شاھنىڭ غەزىۋىنى قوزغايدۇ.
ئوت قويۇشقا بىر تال ئۇچقۇن كۇپايە،
ئوت تۇتاشسا دەرەخنىمۇ قويمايدۇ.
بۇ سوز قىلدى پادىشانى دەرغەزەپ،
قايناپ تاشتى پۇرۇخلىغان قازاندەك.
ئولتۇر ئۇنى دەيتتى ئۇندەپ غەزىۋى،
ئەمما سەۋرى توستى يولنى قاپلاندەك.
مەرتلىك ئەمەس ئوز كىشىڭنى ئولتۇرسەڭ،
مۇنداق پەيتتە لازىم ياخشى ئويلانماق.
تەربىيەتكە يەنە ھاجەت قالامدۇ،
ئۇنىڭ ئىشى بولسا ئاخىر توغرالماق.
بىلمىگەندە پەزىلىتى ـ ھالىنى،
قويماس ئىدىڭ ئۇنى ھەرگىز ئوردىغا.
ئېنىقلىماي، ئۇقماي تۇرۇپ ئەيىۋىنى،
قويما ئۇنى ھەرگىز چېقىم زۇلمىغا.

پادىشا شەخسەن ئوزى يېڭى ۋەزىرنى كۇزىتىپ، ئۇنىڭ ھەركەتلىرىنى نازارەت ئاستىغا ئالىدۇ. يېڭى ۋەزىرنىڭ قىرى

بولۇشقا قارىماي ياش يىگىتلەر بىلەن ھەمسۆھبەت ۋە ئۇل-
پەت بولۇپ يۈرگىنىنى كۆرگەن پادىشا ئۇنىڭدىن شۈبھىلىنىش-
كە باشلايدۇ.

كېيىن پەيتى كېلىپ ئاڭا دىدى شاھ:
قەدىرلىگىم، قىلدىڭ مېنى خىجالەت.
بىلگەن ئىدىم سېنى ئاقىل ئادەم دەپ،
كۆرگەن ئىدىم سەندە پاكلىق، دىيانەت.
ھوشيار، زىرەك كۆرۈنگەندىڭ سەن ماڭا،
لېكىن غۇبار مەۋجۇت ئىكەن دىلىڭدە.
ئەمدى بولدى، لايىق ئەمەس بۇ ماكان،
مەندىن ئۆتكەن، خاتالىق يوق سېنىڭدە.
بىر رەزىلنى پانايىمدا ساقلىغاچ،
بولدۇم ئاخىر خىيانەتنىڭ قۇربانى.
جاھانكەشتە كۆزلىرىنى چوڭ ئاچتى،
دىدى: ئەيىۋىم نىمە جاھان سۇلتانى؟
دىلىم پاكتۇر، ھېچ خاتا يوق مېنىڭدە،
مەن رەزىللىك يولىغىمۇ كىرمىدىم.
قىلمىشلىرىم يول قويمايتتى گۇمانغا،
نىمە قىلدىم، نىمە ئەتتىم؟ بىلمىدىم.
ئاڭلىغاننى ئېيتتىم ساڭا، — دىدى شاھ،
پاراڭ بولدى، تۇتتى مېنى ھاياجان.
كونا ۋەزىر دىدى ماڭا ئەيىۋىڭنى،
ئۇ توغرىلىق بىلگىنىڭنى قىل بايان.
ئاڭلاپ گەپنى كۈلۈپ قويدى بۇ ۋەزىر:
— نىمە دىسە ئەجەپ ئەمەس ئۇ ئادەم.

ئۇ ھەسەتچى سىنى ئالداپ كىتىپتۇ،
ۋەزىر بولۇپ ئۆتكەن بۇندا مۇقەددەم.
مەنسىۋىنى تىۋەنلىتىپ قويدۇڭ ـ دە!
ماڭا قىلماي قالارمىدى دۈشمەنلىك؟
ئەگەر شاھلار مەنسەپ بەرسە بىراۋغا،
ئاڭا دۈشمەن چىقمىغىمۇ بىر دەملىك.
ماڭا دوستلۇق قىلارمىدى ئۇ ئادەم؟
مەن ئىززەتتە، خورلۇق بولدى بۇ ئاڭا.
بۇ توغرىلىق مەنىلىك بىر سوز ئېيتاي،
ئەگەر خالاپ قۇلاق سالساڭ سەن ماڭا.

مىسال تەرىقىسىدە ھىكايەت

قاي كىتاپتا كورگەن ئىدىم، ئۇنۇتتۇم،
بىراۋ چۈشىدە كورگەن ئىمىش شەيتاننى.
ئىكەن قەددى شەمشات كەبى، يۈزى ھور،
ھوسىن نۇرى يورۇتارمىش ھەر ياننى.
يېقىن بېرىپ دەپتۇ ئاڭا: ئەي شەيتان!
پەرىشتەدىن گۈزەل ئىكەن جامالىڭ.
تولۇن ئاينىڭ سۈرىتى بار ھوسنۇڭدە،
نىمە ئۈچۈن يامان نامۇ ـ ئەمالىڭ؟
سىنى دۇنيا پەس كورىدۇ نىمىشقا،
سۈرەتلىرىڭ سىزىلىدۇ شۇنچە سەت؟
بۇ پاراڭنى ئاڭلاپ شەيتان بەختسىز،
بىر ئۇھ تارتتى، غەزەپ بىلەن چەكتى دەرت.
دىدى: شەكلىم خۇنۇك ئەمەس ئۇنچىلا،

بىراق قەلەم دۈشمىنىمنىڭ ئىلكىدە.
يىلتىزىنى يۇلدۇم ئۇنىڭ جەننەتتىن،
شۇڭا مېنى تەسۋىر قىلار كۈلكىدە.
ئوزۇڭ كوردۇڭ، ئەمەس مەن ھېچ كۈلگۈدەك،
لېكىن مېنى سىزىشىدۇ دىۋىدەك.
ۋەزىرىڭنى ئوسال قىلدى مەرتىۋەم،
شۇڭا ئىشتە لازىم بولدى ۋەزىرىڭگە.
گۇناسىزلار بولار سوزدە قەھرىمان،
ئەندىشەم يوق سېنىڭ غەزەپ - قەھرىڭگە.
تارازىسى خاتا بولغان غەللىچى،
نازارەتتىن قورقۇپ يۈرەر ھەمىشە.
خېتىم توغرا، شۇڭا نۇقسان ئىزلەنسە،
قەلەمدىن يوقتۇر مەندە ئەندىشە.
قول سىلكىدى ئاڭلاپ كورۇپ پادىشا،
بۇ سوزلەرنى رەت ئەيلىدى شۇ پەيتى.
دېدى: ئاقلاپ كورۇش ئۇچۇن ئوزىنى،
سوز ئويىنىتىش گۇناھكارنىڭ خىسلىتى.
دۇشمىنىڭنىڭ سوزى ماتۇل - يالغاندۇر،
لېكىن شەخسەن كوزەتكەنمەن ئوزۇڭنى.
بۇ دەرگاھتا غايەت كوپتۇر گوزەللەر،
ئاشۇلاردىن ئۈزەلمەيسەن كوزۇڭنى.
بۇ سوزلەرنى ئاڭلاپ كۈلدى مەرت ناتىق،
دېدى: ئاشار راست سوزلىسەڭ ھورمىتىڭ.
كورگىنىڭ راست، لېكىن مۇندا بىر سىر بار،
ئاڭلاپ كورگىن، ئارتۇق بولار دولىتىڭ.
بىلسەڭ كېرەك، كەمبەغەللەر دۇنيادا،

AltunOq

ھەسرەت بىلەن باقار دائىم يايلارغا.
ئۆتۈپ كەتكەن مېنىڭ ئالتۇن ياشلىقىم،
ھەسرىتىم بار ئۆتۈپ كەتكەن چاغلارغا.
ياشلار ھوسنى - گۈزەللىكنىڭ بايلىرى،
قاراشلىرىم نادامەتتىن ئۇلارغا.
ياشلىقىمدا گۈلدەك ئىدىم ئۆزۈممۇ،
ھوسنۇم تولۇق ئىدى گۈزەل نۇرلارغا.
مانا ئەمدى تەن مۈكچەيگەن، ساقال ئاق،
پىچىمدا كەلمەي قالار كىيەنمۇ.
قارا چاچلىق يىگىت ئىدىم مۇقەددەم،
يارىشاتتى قانداق كىيىم كىيسەممۇ.
كۈمۈش غىشتلىق تامغا ئوخشاش ئاغزىمدا،
ئىككى قاتار گوھەرلىرىم جاي ئالغان.
ئەمدى سوزلەپ تۇرغىنىمدا باق ماڭا،
گۇمران بولدى كۈمۈش غىشتلىق بۇ قورغان.
مەن ئۇلارغا قارىمايمەن نىمىشقا،
ئۆتكەن كۈننى ئەسكە ئېلىپ ھەسرەتتە؟
ھېچ دىرەكسىز غايىپ بولدى ياشلىقىم،
بۇ كۈنۈممۇ باقى ئەمەس ئەلۋەتتە.
بۇ تەرتىپتە تىزغاچ ۋەزىر سوزلەرنى،
شاھ دىدىكى، ئىشەنچ تاپتۇق ئەمدى بىز.
ئەرباپلارغا قاراپ ئېيتتى ئۇ كەسكىن:
ئاڭلىغان گەپ بولۇپ چىقتى ئاساسسىز.
ئەقلىم قېچىپ زۇلۇم سالغان بولاتتىم،
ئىشەنگەندە توھمەت بىلەن گۇمانغا.
قول قىلىچقا سوزۇلغاندا ئالدىراپ،

قول چىشلەيسەن قىلىپ ئاخىر پۇشمانغا.
غەرەزلىكلەر سوزى ھەرگىز سوز ئەمەس،
ئىشەنگەنلەر قالار ئاخىر ئەپسۇس يەپ.
ياخشىلارنىڭ مەنسۇپنى كوتەرگىن،
غەرەزلىكلەر بىلەر بۇنى جازا دەپ.
دانا ۋەزىر تاپتى يەنە شان - شوھرەت،
خىسلىتىنى ئايان قىلدى دولەتكە.
دەۋران سۇرۇپ، قىلىپ ئەلگە ئىھسانلار،
ئوتتى ياشاپ، نام قالدۇرۇپ ئەبەتكە.
قۇدرەتلىك، بىلىملىك شاھ ھىچقاچان،
غەم يىمەيدۇ توھمەت بىلەن ئىغۋادىن.
پادشالىق تاجى ھارام بولىدۇ،
خام پىكىرلىك بولۇپ ئوتسە دۇنيادىن.
ئەقىللىقلار بولار ھامان سەۋرىلىك،
نادانلىققا قۇربان قىلماس ئەھدىنى.
جەڭگە ھازىر بولۇپ تۇرماس ھەدىسە،
غەزەپلەنسە تۇتار مەھكەم ئەقلىنى.

× ×

لەشكىرىڭ كوپ، ئوزەڭ باتۇر بولساڭمۇ،
دۇشمىنىڭگە قىلما ھۇجۇم، توكمە قان.
ئاجىز دۇشمەن بېكىنىدۇ قورغانغا،
بىراق جەڭدە ئەل - يۇرت بولار كوپ ۋەيران.

× ×

زىندانلارنى تەكشۈرۈپ كور، سال نەزەر،
گۇناسىزلار باردۇر بەلكى قانچىلاپ.
بەربات بولسا تامام ئۇۋال ئەمەسمۇ،
ئەللىك ياشقا كىرەرمىدى قايتىلاپ!
نام قالدۇرۇپ يېتىلگەن بۇ ياخشىلار،
قاخشاتمىغان ھەرگىز جاھان ئەھلىنى.
ئاچ قالسىمۇ مەرتلىك بىلەن جان بىرەر،
يىمەس ھەرگىز يېتىملەرنىڭ ھەققىنى.

ھىكايەت

ئاڭلىدىم، بىر ئادالەتلىك پادىشا،
تون تىكتۇرۇپ كىيگەن ئىكەن ماتادىن.
دەپتۇ بىراۋ: ئەي بەختلىك تاجدار،
شاھانە تون كىيگىن قالماي قاتاردىن.
شاھ دەپتۇكى: شۇ كىيىممۇ كۇپايە،
ھەشەمەتلىك، ئارتۇق بولار ئۇلىباس.
ھەۋەسلەرغۇ بولۇپ تۇرار كوڭلۇمدە،
بىراق غەزنە ئەمەس يالغۇز ماڭا خاس.
ئۇ پۇتۇنلەي مەنسۇپ ھەربى قوشۇنغا،
ئەمەس ھەرگىز ياسىنىشقا، ئويۇنغا.

× ×

ھەربى قوشۇن شات بولمىسا شاھدىن،
مەملىكەتتە بولماس تىنچ – ئامانلىق.
ياۋ ئەكەتسە ئىشىگىنى دىخاننىڭ،
بولار زۇلۇم ئاڭا سېلىق سالغانلىق.
شاھ باج ئالسا، دۈشمەن ئالسا ئىشەكنى،
ھەرگىز روناق تاپالمايدۇ تاجۇ – تەخت.
تۈرلۈك – تۈمەن مىۋە بېرەر ئۆز خەلقىڭ،
پەرۋىش قىلساڭ ئۇستۈرگەندەك دەل – دەرەخت.
مىۋىنىمۇ، يىلتىزىنمۇ قۇرۇتما،
ئاقىۋەتتە يەپ قالىسەن پۇشايمان.
توخۇ يىسە چۈمۈلىنىڭ رىسقىنى —
ياخشى ئەمەس، چۈمۈلىلەر بېرەر جان.
پۇقرالارغا زۇلۇم سالماي ئۆتكەننىڭ،
كوڭلى پۈتۈن، كۈنى ئۆتەر راھەتتە.
خەلقىڭ قىلىپ نامراتلىقتا، چەكسە ئاھ،
بۇ خىل ئاھتىن قورققان ياخشى ئەلۋەتتە.
زېمىن دېسەڭ، قولغا كىرەر سوز بىلەن،
قىلما ئۇرۇش ۋە بىھۇدە توكمە قان.
قان تامچىلاپ چۈشسە ئەگەر زېمىنگە.
ھېچنىمىگە ئەرزىمەيدۇ بۇ جاھان.

× ×

ئاڭلىدىمكى، ئۇۋغا چىقىپ شاھ دارا،
لەشكىرىدىن ئۈزاپ كەتمىش بىر كۈنى.

ئاڭا قاراپ يۈگرەپ كەپتۇ يىلقىچى،
ئويلاپ قاپتۇ گۇمان بىلەن شاھ ئۇنى:
ئېلىشقا كەلگەن دۈشمەن ئوخشايدۇ،
بىر ئوق بىلەن نابۇت قىلاي ئۇزاقتىن.
ئوقياسىنى توغرىلاپتۇ ئۇنىڭغا،
قۇتۇلاي دەپ بىر يولى بۇ تۇزاقتىن.
— پانايىمىز ئەي شاھ، — دەپتۇ يىلقىچى،
ئىگەم ئۆزى ئامان قىلسۇن ئېلىڭنى.
سالغىن نەزەر، مەن يىلقىچىڭ بولىمەن،
كۆپ يىللاردىن باقتىم مۇندا مېلىڭنى.
شاھنىڭ كۆڭلى چۈشۈپ شۇدەم ئورنىغا،
دەپتۇ كۈلۈپ: تاماس قالدىڭ ئەي نادان!
پەرىشتەلەر مەدەت قىلدى جېنىڭغا،
ئوق ئۈزۈشكە ئازلا قالدىم، بول ئامان.
بۇنى ئاڭلاپ كۈلۈپ كېتىپ يىلقىچى،
دەپتۇ: شاھىم، قىلاي ساڭا نەسىھەت.
دانالىقتىن ئەمەس بىلمەي ئوق ئېتىش،
ئالدى بىلەن دوست - دۈشمەننى پەرق ئەت.
ئۇلۇغلارغا مۇھىم شەرتتۇر ئىنتايىن،
ئاق - قارىنى، چوڭ - كىچىكنى بىلمەكلىك.
قانداق بولدى ئۆز كىشىڭنى بىلمىسەڭ،
ئۆز يېرىڭدە يۈرەلمىسەڭ يۈرەكلىك؟
مەن ئالدىڭغا كەلدىم ياخشى نىيەتتە،
تونۇيالماي قالدىڭ مېنى گۇماندا.
ماڭا ئەگەر لازىم بولسا قايسى ئات،
ئۇنى تۇتۇپ چىقالايمەن شۇ ئاندا.

Altunoq

مەن تونۇيمەن باققان بارچە يىلقامنى،
ئۇز يىلقاڭنى بىلگىن سەنمۇ مەن كەبى
نەسىھەتكە سىېلىپ قۇلاق شاھ دارا،
دەپتۇ كۇلۇپ: بولاي ماقۇل سەن كەبى...
شۇندىن كىيىن بولۇپ دارا خىجالەت،
دەيتتى: بولماس بۇ نەسىھەت ئۇنتۇلسا.
تاجۇ - تەختكە خەۋپ يىېتەر، ئەگەر شاھ،
ئەقىل - پەمدە يىلقىچىدىن كەم بولسا.
ھاۋالاردا ئۇچۇپ ئوينىاپ يۇرەرسەن،
كوكۇل بولسەڭ جاپاكەشلەر دادىغا.
كوزۇڭنى ئاچ، تەرك ئەتكىن غەپلەتنى،
قۇلاق سالغىن مەزلۇملارنىڭ ئاھىغا.
ئەل زالىمدىن زۇلۇم كورسە دەۋرىڭدە،
ساڭا بولار بۇ زۇلۇمنىڭ گۇنايى.
يولاۋچىغا ئىېتىلامدۇ يامان ئىت،
كوشكۇرتمىسە ئىگىلىرى، پانايى؟
ئەي سەن سەئدى، سوزگە باتۇر، ھۇنەرۋەن،
قەلەم تىغى شەرەپ تاپسۇن غەلبەڭدىن.
بىلگىنىڭنى ئىېيتقىن تامام، ھەق سوزلە،
ئىبھتىيات قىل ھىلە بىلەن نەيرەڭدىن.
تەمە قىلساڭ بولار سوزۇڭ بىمەنە،
سەن خالاسكار بولغىن تەمە ئالدىدا.
ئىراق ياقتا بىراۋ بىر سوز ئاڭلاپتۇ،
غىېرىپ كىشى دەپتۇ تاغنىڭ باغرىدا:
بولساڭ غەيرى بوسۇغىغا ئۇمتىۋار،
كەلسە بىراۋ ئىشىگىڭگە، قىلما خار.

رەنجىشنى ئۇستىمىسەڭ كوڭلۈڭنىڭ،
باشقىلارنى رەنجىتمىگىن سەن زىنهار.
غېرىپلارغا سالسا دائىم شاھ جاپا،
تاجۇ - تەختى قىلماس ئاڭا ھەم ۋاپا.

ھېكايەت

ئۇلۇغلارنىڭ ئىچىدىكى بىر ئالىم،
قىسسىسىنى ئېيتتى ئابدۇل ئەزىز ① نىڭ.
ئۆزۈكىنىڭ كوزى ئىكەن بىباھا،
كۈچۈك يەتمەس باھاسىغا ھېچ ئۈنىڭ.
نۇر چاقنىتىپ تۇرار ئىكەن قۇياشتەك،
كېچىسىمۇ يورۇق ئىكەن تۇرغان جاي.
ئاچارچىلىق بولۇپ ئەلدە بىر يىلى،
شاھنىڭ بىلى بوپتۇ گويا ھىلال ئاي.
كۆچسىزلىنىپ قاپتۇ خەلق ئاچلىقتىن،
شاھ توق يۈرسە ئەمەس ئىدى ئىنساپتىن.
"ئامىغىڭدىن شېكەر - شەرۋەت ئۆتەمدۇ،
خەلق زەھەر ئىچىپ ئۆلسە ئازاپتىن؟
رەھمى كېلىپ شاھنىڭ يېتىم - قۇللارغا،
ساتتۇرۇپتۇ ئۈزۈگىنىڭ كوزىنى.
ساتقان پۇلنى تارقىتىپتۇ بىر ھەپتە،
ئاچ ئېلىگە پىدا قىلىپ ئۆزىنى.
بىراق ئاڭا دېدى تالاي مۇلازىم:

① ئابدۇل ئەزىز — ئەرەپ پادىشالىرىدىن بىرى.

تاپالمايسەن ئەمدى مۇنداق گۆھەرنى،
ئاڭلىدىمكى، قۇلاق سالماي ئۇ دانا،
كوز ياش توكۇپ ئېيتقان مۇنۇ سوزلەرنى:
زىبۇ - زىننەت ياراشمايدۇ شاھ ئۇچۇن،
ئەگەر ئېلى زەخمەت چەكسە، بولسا ئاچ.
كوزسىز ئۇزۇك تاقاپ يۇرسەم زىيانسىز،
زىيانلىقتۇر خەلقىم قالسا يالىڭاچ.
ئاپىرىن دەپ ئېيتىش كېرەك، كىمدە - كىم،
ئوز ئېلىنى ساقلاپ قالسا ئاپەتتىن.
ئەل غېمىنى يىگەن مەردۇ - مەردانىلار،
جاپا ئىزلەپ، ۋاز كېچىدۇ راھەتتىن.
شاھ تەختىدە ئارام ئالسا بەھۇزۇر،
ئەلنىڭ بىغەم ئۇخلىشى ناتايىن.
شاھ ئۇخلىماي يۇرسە ئەگەر تۇن بويى،
ئەل ئۇخلايدۇ ئارام بىلەن ئېلىپ تىن.
بەش بىيىتكى مۇنداق، ماڭا ياقاتتى،
مەجلىس ئىچرە بىراۋ كويلەۋاتاتتى.

ئومرۇم بويى گۆزەل ئوتتى ئۇ كېچە،
گۆزەل يارىم بولغاچ بىللە تاڭغىچە.

ئۇ يېنىمدا ئۇخلار ئىدى پەرىدەك،
دىدىم: قەددىڭ نازۇك سىنىڭ سەرۋىدەك.

ئويغان ئەمدى، كوزۇڭنى ئاچ سەن گۈلدەك،
كۇلۇپ قارا، سايرا خوشال بۇلبۇلدەك.

كوزلىرىڭنى ئاچقىن جاھان پىتنىسى،
كوتەر قەدەھ، سۇنغاي زامان پىتنىسى!

دىدى: مىنى پىتنە دىدىڭ سەن بىراق،
پىتنە دىگەن ئويغانمىسا ياخشىراق.

ھىكايەت

شاھىنشاھلار توغرىسىدا بار بايان،
تۇكلە① سەردار ئىكەن مۇندا بىر زامان.
ئەللەر زۇلۇم كورمەيدىكەن دەۋرىدە،
باشقىلارغا ئورنەك ئىكەن ئۇ ھامان.
بىر ئاقىلغا ئېيتىپتۇ ئۇ بىر مەرتە،
بىھۇدىلا ئوتتى مىنىڭ ھاياتىم.
دىلىم ئىستەر ئىبادەتنى خىلۋەتتە،
پەرۋاز قىلسۇن دەيمەن ئارزۇ قاناتىم.
بۇ تاجۇ - تەخت قالار مەندىن كېيىنمۇ،
ھىچكىم بىللە ئەكەتمىگەن قەۋرىگە.
بۇنى ئاڭلاپ جەھلى چىقتى ئاقىلنىڭ،
ساپ نىيەتلىك خىسلەت ئىدى قەلبىگە.
دىدى: خىزمەت قىلماق ئوزى ئىبادەت،
ئەمەس نوقۇل جەينىمازدا ئولتۇرۇش.

① تۇكلە — 11 - ئەسىرنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا پادىشالىق قىلغان شىراز شاھلىرىنىڭ بىرى.

ئۇمۇ بويى قولدىن بەرمە نەختىڭنى،
خىسلەت بولسۇن ياخشى خۇلۇق، پاك بولۇش.
ئىرادە ۋە ساداقەتتە قىل شاھلىق،
لاپ ئېتىشتىن ساقلا ھامان تىلىڭنى.
ئۇلۇغلارنىڭ دىلى بەكمۇ ساپ ئۆتكەن،
شۇ تەخلىتتە ساقلا سەنمۇ قەلبىڭنى.
بۇ دۇنيادا ھېچكىم باقى قالمايدۇ،
ئۆلمىسەم دەپ ئېيتالمايدۇ كومگەندە.
ھەر كىشىنىڭ تاپقان مۈلكى ۋە مېلى،
پايمال بولار ئاخىر ئۆزى ئۆلگەندە.
ھەر كىشىكىم ئەلگە ئىھسان ئەيلىسە،
ئەل رەھمىتى كەم بولمايدۇ ئۇلاردىن.
ئۇلۇغ تۇرۇپ ياخشى نامى قالمىسا،
ئۆلدى - پۈتتى، تۈگەيدۇ ئۇ دۇنيادىن!
سەن ئىھسانىڭ دەرىخىنى كۆكەرتسەڭ،
مىۋە بېرەر، قويماس سېنى ھېچ قۇرۇق.
زىرائەتنى ئورۇپ يەرنى بوش قويما،
بوشاشماستىن ئاگا يەنە سال ئۇرۇق.

ھىكايەت

شام ئېلىدە ئۆتكەن مۇنداق دانىشمەن:
ياشار ئىدى بولۇپ غارنىڭ ئولپىتى.
قاراڭغۇدا قانائەتلىك ئەر ئىدى،
سەۋرى - تاقەت بولغان ئۇنىڭ دۆلىتى.
ئىدى پاكدىل، نامى ياخشى، خۇدا دوست،

AltunOq

ئىسىل ئىنسان ئىدى مىسلى پەرىشتە.
ئۇ بارمايتتى ئىشىگە ھېچكىمنىڭ،
ئۇنى ئىزلەپ كېلىشەتتى ھەممىشە.
بۇ دانىشمەن ياشايدىغان ئىقلىمدا،
بىر پادىشا ئۆتكەن زۇلۇم سالغۇچى.
غېرىپ - غۇرۋا تاشلانسىلا كوزىگە،
ئازار بېرىپ، جانلىرىنى ئالغۇچى.
بەكمۇ جاھىل، خۇيى ئەسكى شاھ ئىدى،
ئەندىشىدە قالار ئىدى كورگەنلەر.
تارقالغاندى يامان نامى جاھانغا،
قېچىپ يۈرەر ئىدى خەلقى دەر - بەدەر.
بىر ئازغىنا ئاجىز، يېتىم كىشىلەر،
چاق ئىگىرىپ قالغان ئىدى ئىلىكىدە.
زۇلۇم - زۇلمەت ئاشسا نەدە ھەددىدىن،
ئېچىلمايدۇ بىرەر لەۋمۇ كۈلكىدە.
شاھ گايىدا غارنى ئىزلەپ كېلەتتى،
بىراق پەرۋا قىلماس ئىدى دانىشمەن.
شاھ دېدىكى، ئەي بەختلىك ئەزىزىم،
نىمە مۇنداق كورۇشىسەن مەن بىلەن؟
مېنى دۇشمەن كورۇپ قالدىڭ نىمىشقا،
بولۇپ تۇرسا ساڭا دوستلۇق، ھىممىتىم؟
بولمىسامۇ گەرچە تازا شەۋكەتلىك،
دەرۋىشلەردىن كەم ئەمەسقۇ ھورمىتىم؟
مەن دىمىدىم باشقىلاردىن ئۇلۇغ بىل،
لېكىن مېنى باشقىلاردەك ئىلىك ئال.
بۇ سوزلەرنى ئاڭلاپ شۇ دەم دانىشمەن،

ئاچچىقلاندى، دېدى شاھقا: قۇلاق سال!
خالىمايمەن رەنجىشنى خەلقنىڭ،
سەن خەلققە بولۇپ قالدىڭ بىر ئازاپ.
بولۇپ تۇرساڭ دوستلىرىمنىڭ دۇشمىنى،
مەن قانداقچە يۇرەي سېنى دوست ئاتاپ؟
قوللىرىمدىن سويمە مۇنداق، كەت، يوقال!
ئالغىن بېرىپ دوستلىرىمنىڭ كوڭلىنى.
پەريات ئېتەر خەلق، قىلدىم تەئەججۇپ،
كورۇپ زالىم ئويقۇسىدا مەن سېنى.
قاخشاتما سەن ئاجىزلارنى، مەزلۇمنى،
بىلمە باقى دەۋرۇ - دەۋران پەيتىنى.
ھەممە نەرسە ئۆزگىرىشتە، ئاجىزلار،
تاپسا پۇرسەت ئالار سەندىن ئەنتىنى.
چۈمۈلىلەر تۇتۇش قىلسا بىرلىشىپ،
يوغان شىرمۇ كېلەلمەيدۇ مۇخالىپ.
زۇلۇم بىلەن قاخشاتمىغىن خەلقنى،
ئاقىۋەتتە بولالمايسەن ھېچ غالىپ.
زۇلۇم بىلەن ئالتۇن - كۈمۈش يىققاندىن،
ياخشىراقتۇر غەزىنىسىز ئەھۋالىڭ.
كىشىلەرنى مۇنداق دەسسەپ - چەيلىمە،
چەيلىنىسەن يېتىپ كەلسە زاۋالىڭ.
بولاي دېسەڭ دۇشمىنىڭدىن باتۇراق،
چىداسەنمۇ، كۈچلۈكلەرگە ئاگاھ بول.
ھىممەت بىلەن يەڭمەك كېرەك ياۋلارنى،
ھىممەت يولى بارچە يولدىن ئەلا يول.
كۆلدۈر ئەلنى، غېرىپلارنى شات ئەيلە،

لەۋلىرىنى چىشلەپ قالسۇن يامانلار.
ئوغرى ـ يالغان قۇتراپ چىقسا بوراندا،
نەدىن بىلسۇن قاراۋۇللۇق قىلغانلار.
ماتا غېمى بىلەن بولغان كارۋانلار،
بولماس ھارغان ئىشىگىنى ئويلاشتا.
ئانچە ئاجىز ئەمەس ئوزۇك، نىمىشقا —
بولالمايسەن غېرىپلارنى قوللاشتا؟
تارتىنىشنى قويۇپ چەتتە نىھايەت،
بۇ توغرىلىق قىلاي ساڭا ھىكايەت.

ھىكايەت

دەمەشىقتە قۇرغاقچىلىق يۇز بەردى،
كوتىرىلدى مېھىر ئەلنىڭ كوڭلىدىن.
بەك بېخىللىق قىلدى ئاسمان زىمىنگە،
قاغجىرىدى دەل ـ دەرەخلەر ۋە ئېكىن.
قۇرۇپ قالدى قېدىم سۇلۇق بۇلاقلار،
يېتىملارنىڭ كوز يېشىدۇر تامچىغان.
ئايالارنىڭ ئاھى بولدى ئىس بولۇپ،
ھەر بىر ئوينىڭ مورىسىدىن بالقىغان.
دىۋانىگە ئوخشاپ قالدى دەل ـ دەرەخ،
باھادىرلار ئاجىزلاشتى بىمەھەل.
چېكەتكىلەر يەپ قۇرۇتسا ئېكىننى،
چېكەتكىنى يەپ تۇگەتتى قويماي ئەل.
كونا بىر دوست كەلدى شۇ چاغ يېنىمغا،
ھەيران قالدىم، قاپتۇ تىرە ـ سوڭەكلا.

توشقان ئادەم ئىدى ئەسلى بەقۇۋەت،
ھورمىتى چوڭ ۋە باي ئىدى قەۋەتلا.
دېدىم ئاكا: ئەي ئاق نىيەت بۇرادەر،
نىمە كۈنلەر كەلدى سىنىڭ بېشىڭغا؟
غەزەپلەندى: بىلىپ تۇرۇپ سورايسەن،
نە ھالەتتە كەلگىنىمنى قېشىڭغا!
كورمىدىڭمۇ كەلگەن ئىغىر چاغلارنى،
مۇسىبەتلىك كۈندە قالدى دىخانلار.
يە ئاسماندىن چۈشمەس يامغۇر تامچىلاپ،
يە پەلەككە يەتمەس ئاھۇ - پىغانلار.
دېدىم ئاكا: ساكا نىمە خەۋپ بار؟
بەدولەتسەن، ئوزۇڭگە توق تۇرغاندا.
باشقىلارنى قىينىسىمۇ بۇ ئاچلىق،
ئودەك نىمە بولار ئىدى توپاندا؟
مەندىن خاپا بولۇپ قالدى ئۇ دوستۇم،
دېدى: ئەجەپ قىلىپ كەتتىڭ دانالىق.
قاراپ چىداپ تۇرالامسەن مەرت بولساڭ،
دوستلار ئاچ، بولساڭ مالۇ - دۇنيالىق.
سارغىيىشىم ئەمەس مېنىڭ يوقلۇقتىن،
ئاچلار دەردى ئورتىۋەتتى بۇ جاننى.
ئەقىللىقلار خالىمايدۇ ھېچقاچان،
ئىلىنگىمۇ، ئوزىڭىمۇ زىياننى.
تېنىممۇ ساق، شۈكرى دەيمەن خۇداغا،
لېكىن تارتتىم ئوزگىلەرنىڭ دەردىنى.
ھالىسىزلىنىپ ياتقان كېسەل يېنىدا،
غەم يىمەمدۇ ساق كىشىنىڭ قەلبىنى؟

ھەر بۇردا نان ماڭا زەھەر ئەمەسمۇ،
مىسكىن خەلق ئۇتۇۋاتسا ئاچۇ - زار.
ئەگەر دوستۇڭ ياتقان بولسا زىنداندا،
سەن سەيلىنى قىلالامسەن ئىختىيار؟

ھىكايەت

قۇتەپ قۇرغان ئەل قەلبىدىن ئوت چىقتى،
باغدات بويلاپ كۆيەتتى ئوت بى تىنىم.
شۈكرى، دەيتتى بىراۋ قاراپ يانغىنغا،
خويمۇ ياخشى كويمەي قالدى دوكىنىم.
دىدى بىراۋ: ئەي تېتىقسىز، ئەقلى يوق،
شۇنچىلىكمۇ سىنىڭ غېمىڭ، ئەھۋالىڭ؟
ئۆز دۇكىنىڭ ئامان قالسا بولغىنى،
شەھەر كويۇپ كەتسە بولماس پەرۋايىڭ!
بېخىللاردىن بولەك كىممۇ تويۇنار،
جەۋرى چەكسە خەلق ئاچلىق - ئازاپتىن؟
بايلار تويۇپ، غېرىپ - غۇرۋا قان يۇتسا،
ئويلاپ باققىن، بولامدۇ شۇ ئىنساپتىن؟
سەن ساق دەمسەن كېسەل باققان ئادەمنى؟
ئۇنىڭ كۆنى كېسەلدىنمۇ بولار تەس.
دوست - يارانلار يېتىپ بارار مەنزىلگە،
ئەمما مەدەت بەرگۇچىلەر يېتەلمەس.
سائادەتنىڭ خىيالىدا بولغانغا.
بۇ سەئدىنىڭ بىرلا سوزى يېتەرلىك:
گۆزەل سوزگە قۇلاق سالساڭ كۆپايە،
گۈل ئۆزمەيسەن بىغىڭ بولسا تىكەنلىك.

Altunoq

× ×

شاھنشاھلار ئۆتكەن تالاي ئۇراندا،
ماڭغانلىرى بولغان زۇلۇم يولىدىن.
ئۇلار شاھلىق قىلالمىغان كوپ ئۇزاق،
شەۋكەتلىرى كەتكەن ئاخىر قولىدىن.
زۇلۇم قىلساڭ تامام بولار شاھلىغىڭ،
بولماس سەندە ھەرگىز تەخت ۋاپاسى.
شاھ ئۆيقىدا ياتسا بولغاي كوپ خاتا،
كۆچىسىزلەرگە بولسا كۈچلۈك جاپاسى.
سەن بىكاردىن ـ بىكار ئەزمە خەلقنى،
شاھ — پادىچى، خەلق — قويدۇر ئەسلىدىن.
جاپا كورسە خەلق، شاھنى بورى دەر،
زار ـ زار قاخشاپ دات ئەيلەيدۇ دەستىدىن.
يامانلىقلار قىلىپ كەتتى يامانلار،
زۇلۇم سىپلىپ قالدى ئاخىر قارغىشقا.
گەر ئاڭلىماي دىسەڭ خەلق دادىنى،
ياخشىلىق قىل، ئۇنگە بولغىن ئالقىشقا.

ھىكايەت

ئاڭلىدىمكى، مەغرىپنىڭ بىر شەھرىدە،
قان ـ قېرىنداش ئاكا ـ ئۇكا بار ئىكەن.
ئىكەن ئۇلار دانا، گوزەل، قىلىچۋاز،
باھادىرلىق ۋە قابىللىق يار ئىكەن.
ئاتا كورسە، ئىككىلىسى ھەيۋەتلىك،

ئۇرۇشلاردا ياۋنى راسا قىرىپتۇ.
قېرىپ ئاتا، بولۇپ تەگدىن مۇلكىنى،
ئىككىسىگە مىراس قىلىپ بېرىپتۇ.
مەندىن كېيىن قالسا جۇدا بولۇر دەپ،
قېرى ئاتا ئەنسىرەپتۇ ئۇلاردىن.
شۇندىن كېيىن ئۇمۇر كورۇپ ئازغىنا،
ۋىدالىشىپ كەتكەن ئىكەن دۇنيادىن.
ئىككى شاھتا مىراس بوپتۇ مەملىكەت،
بولۇنۇپتۇ ئالتۇن، قوشۇن ۋە دىيار.
ئاكا - ئۇكا ئىش تۇتۇپتۇ باشقىچە،
ئۆز يولىنى قىلىشىپتۇ ئىختىيار.
ئادىل بوپتۇ بىرى ئىستەپ ياخشى نام،
پۇل غېمىدا بوپتۇ بىرى ھەر قاچان.
مىھرىۋانلىق قىپتۇ بىرى خەلقىغە،
غېرىبلارغا، ئاچۇ - زارغا بېرىپ نان.
بىنا سېلىپ، تۈزەشتۈرۈپ قوشۇنى،
يۇرتلار ئارا غېرىبخانا ياساپتۇ.
بىرى ياساش ئۈچۈن تاجۇ - تەختىنى،
دىخانلاردىن كېچە - كۈندۈز باج ئاپتۇ.
دۈشمەن بولۇپ چىقىپتۇ ئۇ، ئۆزىگە،
يالغۇز - غېرىبلارغا دۈشمەن بولماستىن.
ئەقىل بىلەن قىلماپتۇ ئۇ ياخشى ئىش،
ھەدىسلا ئالتۇن يىغىپ تويماستىن.
كېتىپ تەلەي، بىسىپ كېلىپ ئوغرى ياۋ،
ئاخىر ئۇنى تارمار قىپتۇ رەھىمسىز.
چىۋىننى قورۇپ ئاتلار قۇيرىغى،

قەھرىلەنگەن يەلەك قىلدى يىلتىزسىز.
ئالدامچىغا بىرەر ئىدى كىم مەدەت،
كىمگە سىيلىق سالالايدۇ ئەل قاچسا؟
مېھرۇ ـ ۋاپا كۈتەلەمدۇ ئۇ ئەلدىن،
ئارقىسىدىن توختىماستىن قاغاشسا؟
مىۋە ئۈستۈر، يىگىن دەيدۇ ئۈلۈغلار،
يامان ئۈنى يىيەلمەيدۇ سۇندۇرۇپ.
يامانلاردىن قالماس ھەرگىز ياخشى نام،
يامانلىقتا كېتەر ئاخىر يوق بولۇپ.

× ×

بىراۋ كېسەر ئىدى مىۋە شېخىنى،
چۈشۈپ قالدى ئۇ باغۋەننىڭ كوزىگە.
دىدى باغۋەن: "يامان ئىشتا بۇ ئادەم،
ماڭا ئەمەس، سالار زىيان ئۇ ئۆزىگە!"
چۈشەنگەنگە نەپ بېرىدۇ نەسىھەت،
غېرىپ ـ يوقسۇل قاخشىمىسۇن ئارقاڭدىن.
قولدىن كەتسە تاجۇ ـ تەختىڭ مۇبادا،
ئاچ ـ زېرىنلار ئالار شۇئان ياقاڭدىن.
تارت قولۇڭنى! سەن غېرىپقا مۇش ئاتما،
سېنى يەڭسە، يېڭىلدى دەپ بىل ئۇنى.
ئەر يىگىتكە ئۇياتلىق ئىش ئەمەسمۇ،
ھەدىسىلا تەگلەپ تۇرسا مۇشتىنى!
پاك، ئۇلۇغلار مەشغۇل بولۇپ يەن بىلەن،
تاجۇ ـ تەختنى ئالار ئەقىل ـ يەم بىلەن.

× ×

ھەق سوزلەرنى ئاڭلا ئاقىل سەئىدىدىن،
ئۇلۇغلارغا ئەگەش — بولۇپ سەن يۇگرەك.
تاجۇ - تەختىنى يۇكسەك دىمە ھەممىدىن،
غىرىيلىقتۇر بەلكى ئۇندىن يۇكسەكرەك.
كۇندە بىر نان غىمىنى يەر كەمبەغەل،
بىراق شاھلار غىمىنى يەر دەۋراننىڭ.
ھەر ئاخشمى بىر نان تاپسا دىۋانە،
سۇلتانىمەن دەر ئوزىنى جاھاننىڭ.
خوشاللىقمۇ، غەممۇ چىقار بېشىڭغا،
ئولۇم چېغى كېتەر بىللە ئىككىسى.
نىمە بوپتۇ ئەگسە سېلىق بويىنۇڭنى،
نىمە بوپتۇ بولساڭمۇ تاج ئىگىسى!
بېشى كوككە يەتكەن بولسا بىراۋنىڭ،
بىراۋ ئەگەر ياتقان بولسا زىنداندا،
ئەجەل كېلىپ، جان تاپشۇرسا ئىككىسى
پەرقى نىمە بولۇپ چىقتى شۇ ئاندا؟
مۇلكى دولەت باشقا بالا بەزىدە،
پادىشادۇر نامى گاداي ئەسلىدە.

× ×

قايسى بىر كۇن ئاڭلاپ قالدىم كوچىدا،
بىر ئاقىلغا ئېيتتى بىراۋ مۇنداق دەپ:

ئىدىم ئۆزەم كىبىرى زور ھوكۇمران،
قول ئىلكىمدە ئىدى يۇكسەك تاجۇ - تەخت.
ئوڭغا تارتىپ مىنىڭ بەختۇ - تالىيىم،
قۇدرەت بىلەن سۇلتان بولدۇم ئىراققا.
ئاچكۇزلۇگۇم يىبدى ئاخىر بىشىمنى،
تەمە كوزۇم چۇشكەن چاغدا يىراققا.

× ×

قۇلاق سالغىن، ئويغان ئەمدى غەپلەتتىن،
نەسىھەتكە تۇتۇش قىلدى ئۇلۇكلەر.
ياخشى كىشى يامانلىققا ماڭمايدۇ،
ياخشى يولدا ماڭار ياخشى تىرىكلەر.
يامانلىققا ماڭار يامان ھەر دائىم،
كوپ ھاللاردا ئولەر يولدا چاياندەك.
ھەدەپ پايدا كوزلىگەنلەر قەدىرسىز،
مىسالى تاش، بولار رەڭگى ساماندەك.
ئايا دوستلار، خاتا قىلدىم سوزۇمدە،
شۇ تاشتىمۇ ئوزگە يارىشا پايدا بار.
ئاھانەتتىن ئولگىنىڭ خوپ، مۇبادا،
تاپالمىساڭ شۇ تاشچىلىك ئىبتىۋار.
ئادەم ئەلا بولۇر يىرتقۇچ ھايۋاندىن،
ئەمما يىرتقۇچ يامانلاردىن ئەۋزەلرەك.
ئەقىللىقلار بولالايدۇ چىن ئىنسان،
قانخورلارنى ئىنسان دىيىش نە كىرەك؟
ئىنسان بولسا، ئوتسە دائىم ئۇ بىخوت،

ھايۋان نامى خاس بولمامدۇ ئۇ زاتقا؟
ياخشىلىقنىڭ ئۇرۇغىنى ئەكمىسە،
ھەركىم ھەرگىز يېتەلمەيدۇ مۇراتقا.
ئاڭلىمىدىم ئۇتكەن ئۇمرۇم ئارقىلىق،
يامانلارنىڭ جازاسى دەپ ياخشىلىق.

× ×

ئەسىر بولۇپ چۈشتى بىر چاغ ئورنىغا،
ھەيۋىتىدىن شىر قورققۇدەك بىر سەردار.
كوپ زالىملىق قىلغان ئىدى ئۇ ئەلگە،
ئەملىدىن چۈشۈپ بولدى خارۇ - زار.
ئۇ ئۇخلىماي ھەدەپ نالە قىلاتتى،
باش ئۇستىگە كېلىپ دىدى بىر ئادەم:
يەتكەنمىدىڭ كىشىلەرنىڭ دادىغا،
يەنە كىمدىن تىلەر ئىدىڭ سەن ياردەم؟
ئەككەنلىرىڭ ئىدى-سىنىڭ زالىملىق،
نىمە بولدى بۈگۈن ئالغان ھوسۇلۇڭ؟
بۈگۈن كىملەر مەلھەم چاپلار يارالغا،
تۈل خوتۇنلار ئاھى بولسا ھوزۇرۇڭ؟
يولىمىزغا ئورا قېزىپ يۈرەتتىڭ،
ئۆزۈڭ كېلىپ چۈشسەن ئاڭا ئاقىۋەت.
ئورا قازار ئىككى تۈرلۈك ئادەملەر،
بىرى زالىم، بىرى بولسا ئاق نىيەت.
بىرى ئەلنى باي قىلىشنى كوزلەيدۇ،
بىرى ئەلنى تىقسام دەيدۇ ئورنىغا.

ئۆزۈم ھەرگىز مۇۋىلىمەس تىكەندە،
ياخشىلىق يوق يامانلىقنىڭ زورىغا.
تېرىغىنىم ئارپا تۇرسا ئېتىزدا،
بۇغداي ئورۇپ ئالالمايمەن مەن كېيىن.
ئاچچىق بادام تۇرسا باققا تىككىنىم،
ئۇنىڭ تاتلىق بولالىشى ناتايىن.
تالگۈل ئۈنۈپ چىقارمىدى خورمىدىن،
نىمە ئەكسەڭ شۇ چىقىدۇ ئورنىدىن.

× ×

ئۆتۈنۈپمىغىن ئاقىللارنىڭ سوزىنى،
بىراۋ مۇنداق دىگەن ئىكەن ئوغلىغا
— كىچىكلەرنى بوزەك قىلما ئەي ئوغلۇم،
دۇچ كېلىسەن ئوزۈڭ چوڭلار زۇلمىغا.
سەن ئەقىلسىز، بورى خىيال قىلمىدىڭ،
شىرنىڭ يىرىپ كېتىشىنى بىلمىدىڭ.
ياشلىقىمدا ئىدىم مەنمۇ زوراۋان،
يۈرەر ئىدىم كىچىكلەرنى رەنجىتىپ.
كېيىن ئوزەم نوچىلاردىن مۇشت يىدىم،
شۇندىن كېيىن يۈرمەس بولدۇم مۇشت ئېتىپ.

× ×

يۈكسەك نىيەت بولساڭ ياتما غەپلەتتە،
ئۇلۇغلارغا بىغەم ئۇيقۇ هارامدۇر.

خەلق ئاجىز، غېمىنى يە ئۇلارنىڭ،
بۇ، تۈرلۈك ئىش يۈز بەرگۈسى زاماندۇر.
ياخشى كۆڭۈل بىلەن قىلغان نەسىھەت —
ئاچچىق دورا، ساقىيىدۇ ئەمما دەرت.

ھېكايەت

بىراۋ سۆزلەپ ئۆتتى بىر شاھ توغرىلىق،
ئاغرىپتىكەن رىشتە① بىلەن چىكىپ دەرت.
جەسەت كەبى ياتار ئىكەن ئۇ جانسىز،
قىلار ئىكەن باشقىلارغا كۆپ ھەسەت.
خىزمەتكارى دېدى ئاڭا يەر سۆيۈپ:
— ئۆمرۈڭ زامان بويى بولسۇن مۇقەددەس.
قۇتلۇق نەپەس بىر ئادەم بار شەھەردە،
بەكمۇ پاك دىل، ئۇ خىل كىشى كۆپ ئەمەس.
چاقىر ئۇنى، كېلىپ ساڭا دەم سالسۇن،
رەھمەت ياغار زېمىن ئۈزرە پەلەكتىن.
بۇيرۇق چۈشتى چاقىرغىلى بوۋاينى،
خىزمەتكارلار يۈگۈرۈشتى ھەر تەرەپتىن.
كەلدى ئاخىر جىسمى كۆركەم ئۇ بوۋاي،
كىيگەن ئىدى كۆيسىرىغان بىر چاپان.
— داۋا ئەيلە، دۇئا قىلغىن! — دېدى شاھ،
ئازلا قالدى ئاغرىق بىلەن قاخشاپ جان.

① رىشتە — ناھايىتى يامان يۇقۇملۇق بىر خىل كېسەل، بۇرۇنقى زامانلاردا بۇخارادا كۆرۈلگەن.

مۇبارەك چال ئاكلاپ نوردى بۇ سوزنى،
ۋە غەزەپلىك ۋاقىرىدى شۇ ئاندا:
— ساڭا دۇئا كار قىلامدۇ؟ ئۇز خەلقىڭ —
سەندىن جاپا چېكىۋاتسا زىنداندا!
خەلقىڭ ئۈچۈن بولمىسا ھېچ شەپقىتىڭ،
بۇ دولەتتە كورەرمىدىڭ سەن راھەت؟
تەككەن ساڭا مەزلۇم ئەلنىڭ قارغىشى،
ساقايمايسەن، قىلما مېنى دالالەت!

ھېكايەت

يۇكسەك ئىدى قىزىل يولۋاس قەلئەسى،
تاغدەك مەزمۇت مۇنارلىرى بار ئىدى.
قوغدىنىشقا ئەپلىك ئىدى، يوللىرى —
ئۇرۇلگەن چاچ تەخلىتىدە، تار ئىدى.
بۇيۇك قەلئە بەكمۇ گۈزەل بوستاندا،
تۇرار ئىدى باغلار بىلەن يوگۇلۇپ.
خەۋەر تېپىپ بۇ قەلئەدىن بىر سەيياھ،
شاھ ئالدىغا كەلدى ئۇزاق يول يۇرۇپ.
جاھان كىزەر ئادەم ئىدى ئۇ كىشى،
كوپنى كورگەن ۋە قەدىمى قىممەتلىك.
ئىدى بەكمۇ ھەقىقەتچى، بىلىمدان،
سوزگە ماھىر، قىلغان سوزى ھېكمەتلىك.
— سەن دۇنيانى كەزگەن ئادەم، — دېدى شاھ،
كورگەنمىدىڭ مۇنداق پۇختا بىنانى؟
كۈلدى سەيياھ: كوركەم ئىكەن بۇ قەلئەڭ،

لېكىن تىلغا ئالماي تۇرغىن دۇنيانى.
بۇ قەلئەنى ئەيىش ئەيلەپ ئاز ـ تولا،
ئۆتكەن شاھلار كەتكەن ساڭا قالدۇرۇپ.
ئەسلەپ كۆرگىن دەۋرانىنى ئاتاڭنىڭ،
ئۆتكەن ياخشى مەغرۇرلۇقتا يات بولۇپ.
ئۇلۇم گورگە ئېلىپ كەتتى ئاتاڭنى،
بولدى ئاخىر پۇچەك پۇلدىن ھەم بەتتەر.
ئايا شاھىم نوشىراۋان، — دەپتىكەن،
قېنى ئەجەم مۇلكىدە بىر قەلەندەر، —
بۇ تاجۇ ـ تەخت ۋاپا قىلسا ئاتاڭغا،
ئاڭا ئىگە بولالمايتتىڭ سەن ئەبەت.
قارۇن① بولۇپ ئالتۇن يىغساڭ تۈگەيدۇ،
بۇ جاھاندا قالار پەقەت خەير ـ ھىممەت.

× ×

كەيقۇبادقا دۇئا قىپتۇ بىر ھەكىم:
”ئۆلمە شاھىم، ئۆتمە مەڭگۈ ئالەمدىن!“
ئۇنى شۇئان توختىتىپتۇ بىر دانا:
— مۇنداق دۇئا چىقماس ئاقىل ئادەمدىن.
فەرىدۇن، جەم، زەھھاك دىگەن شاھلارنى،
بىلەلەمسەن؟ ئاڭلىغانمۇ سەن ئۆزۈڭ؟

---

① قارۇن — ئەپسانىلاردا ئېيتىلىشىچە ناھايىتى بېخىل ئۆتكەن بىر باي پادشا ئىمىش.

Altun0q

قاي بىرىنىڭ تەختى زاۋال تاپمىدى؟
شۇنداق ئىكەن، ئارتۇق بولدى بۇ سوزۇڭ.
بۇ دۇنيادا ئولمەس ئىنسان بولامدۇ،
ئولمەسلىكنى ئارزۇ قىلار كىم يەنە؟
دىدى يەنە بۇ سوزلەرنى قىلغۇچى، —
دانا بولساڭ، سوز قىلمىغىن بىمەنە.
مەن قىلمايتتىم ئولمە دىگەن دۇئانى،
ياخشىلىققا يېتەكلەيتتىم ئۇلارنى.
جاھان ھوكمى بولسا ئەگەر بىركىمدە،
بولسا ئوزى ساپ نىيەتلىك ۋە ھوشيار.
بولۇپ ئۇندا ئالتۇن، قوشۇن، سەلتەنەت،
ياخشى كۇنى بولار ھامان بەر قارار.
مەزلۇملارغا زورلۇق قىلسا مۇبادا،
ھاياتىدا قالمايدۇ ئۇ جازاسىز.
شاھلىق قىلار تاكى گورگە كىرگىچە،
بولسا ئەگەر فىرئاۋندەك گۇناسىز.

ھىكايەت

ئارتىشۋالدى ئىشىكنى بىراۋنىڭ،
بىر زوراۋان گور① دا زورلۇق ئىشلىتىپ.
يۇكى ئېغىر، بېقىلمىغاچ بۇ ئىشەك،
يېرىم يولدا ئولۇپ قالدى يېتىپ.
نامەرتلەرگە دولەت بىرەر زامانە،

① گور — ئافغانىستاندىكى بىر ئولكىنىڭ نامى.

مسكىنلەرگە بولسا قايغۇ، ئاھۇ - زار.
ئۇ ئولكىدە زالىم بىر شاھ بار ئىكەن،
ئاڭلىدىمكى، قىلغان ئىمىش ئۇ شىكار.
قوشۇنىدىن ئۇزاقلىشىپ كېتىپتۇ،
ئوۋنى قوغلاپ ئاتلىق، قېلىپ كېچىگە.
قاراڭغۇدا يۈرگەن يولدىن ئادىشىپ،
كىرىپ قاپتۇ بىر قىشلاقنىڭ ئىچىگە.
ئۇ قىشلاقتا بىر پۇختا چال بار ئىكەن،
ئوغلى چىقماق بولغان ئىكەن سەپەرگە.
ئۇ ئوغلىغا سوزلەر ئىدى شۇ پەيتتە:
— سەن ئىشەكنى ئېلىپ بارما شەھەرگە.
بەكمۇ نامەرت، زالىم بىزنىڭ شاھىمىز،
كورسەم ئىدى ئۇنى جېنى چىققاندا.
ئاچكوزلۇكتە قۇلى بولدى نەپسىنىڭ،
زۇلمى بىلەن قالدى خەلق پىغاندا.
شاتلىق كورمەي ئوتتى مۇندا كىشىلەر،
ئاۋاتچىلىق يار بولمىدى دولەتكە.
ئولگەندە بۇ قارا كوڭۈل پادىشا،
دوزاقتىمۇ چوقۇم قالار لەنەتكە.
دىدى ئوغلى: جېنىم ئاتا يول يىراق،
قانداق يېتىپ بارالايمەن پىيادە؟
ئويلاپ كورۇپ بىرەر ئامال تاپايلى،
يول كورسەتكىن، سېنىڭ ئەقلىڭ زىيادە.
دىدى ئاتا: ئۇنداق بولسا مۇنداق قىل،
ئامال چىقىپ قالدى ئاتاڭ ئەقلىدىن.
سەن ئىشەكنى ئۇرغىن يوغان تاش بىلەن،

ناكا بولسۇن ئىشەك تاشنىڭ زەربىدىن.
بۇ ئىشەكنى ناكا، چولاق ئىكەن، دەپ،
يول ئۇستىدە نەزەر سالماس زوراۋان.
قۇلاق سالدى ئوغۇل ئاتا سوزىگە،
نىمە دىسە بىجا قىلدى ئۇ شۇئان.
قاتتىق مىيىپ قىلىپ قويدى ئىشەكنى،
قاۋۇل ئوغۇل ئېلىپ قولغا يوغان تاش.
دىدى ئاتا: ئەندى ئاق يول تىلەيمەن،
يولغا چىققىن، كارۋانلارغا بول يولداش!
ئوغۇل ماڭدى مىنىپ ناكا ئىشەككە،
ۋە يول بويى قىلدى ئاڭا ئاھانەت.
ئامانچىلىق بولارمۇ بۇ يۇرتتا دەپ،
بوۋاي كوككە قاراپ قىلدى نادامەت.
— ئى خۇدايا، ئومۇر بەرگىن، — دەر بوۋاي،
ئولگىنىنى كورەي شاھنىڭ كوزۇمدە.
مەندىن بۇرۇن ئۇنى نابۇت قىلمىساڭ،
ئولگەندىمۇ تىك تۇرارمەن گورۇمدە.
مۇنداق ئازار بەرگۇچىدىن ئىت ياخشى،
يىلان تۇغسا تۇزۇگرەكتۇر ئاياللار.
كىشىلەرنى قىينار قىلىپ مەككارلىق،
گەر تۇغۇلسا دىۋە سۇپەت يامانلار.
دۇشمەنىڭگە كار قىلمىغان قورالنىڭ،
ياخشىراقتۇر ئوز قولۇڭدا سۇنغىنى...
بۇ سوزلەرنى ئاڭلاپ قالدى پادىشا،
تالادىلا نىشانلىدى ئۇيقۇنى.
سۇرۇپ خىيال، يۇلتۇز ساناپ ياتتى ئۇ،

ئەسەرمۇ يوق بولدى ئۇندا ئۇيقۇدىن.
تۇشمۇ - تۇشتىن چىللىغاندا خورازلار،
ئازاپلىنىپ تۇرۇپ كەتتى ئورنىدىن.
تاڭ ئاتقاندا ئىزلەپ كەلدى ئەسكەرلەر،
ئۇچرىتىشتى شاھ ئېتىنىڭ ئىزىنى.
ئاتلىق قوشۇن پادىشاغا دۇچ كېلىپ،
ئۇ تەرەپكە ئاتتى دەرھال ئۆزىنى.
ئاققان دەريا بولۇپ تەۋرەپ بۇ قوشۇن،
ھۆرمەت ئىزھار قىلدى شۇ دەم شاھىغا.
پادىشانىڭ قەدىناس بىر مۇخلىسى،
سوراپ قالدى قىزىقسىنىپ ھالىغا:
— قىشلاقلىقلار سىزنى قانداق كۇتۇشتى؟
خاۋاتىردە قالدى كوڭلۇم بۇ كېچە.
ئاڭا ئېيتىپ بېرەلمىدى پادىشا،
قانداق كەچمىش كورگىنىنى تاڭغىچە.
خىجالەتتە توۋەن سالدى بېشىنى،
يېقىن بېرىپ پىچىرلىدى قۇلاققا:
توخۇ گوشى نەدە قالدى، ئەپكىلىڭ،
ئىشەك سوزى ئوزۇق بولدى قوساققا.
ئولتۇرۇشتى بەگلەر بىلەن ئەمىرلەر،
بەزمە بولدى، شاراپ كەلدى ئالدىغا.
ئىچكەنسېرى شاھتا غەزەپ قوزغالدى،
تۈنكى دىخان كېلىپ ئۇنىڭ يادىغا.
بۇيرۇق بەردى، باغلاپ كەلدى دىخاننى،
ئۇرۇپ - سوقۇپ ئاڭا جاپا قىلدى تېز.
سۇغاردى شاھ شەمشىرىنى قىنىدىن،

قالدى دېخان قۇتۇلۇشقا ئامالسىز.
ئۆيلىدى ئۇ ئاياقلاشتى ئۆمرۈم دەپ،
سوزلەپ ئۆتتى ئۆيلىغانىنىڭ ھەممىنى.
ئەگەر قىلىچ تەگلەپ تۇرساڭ قەلەمگە،
تىترىتىدۇ ئۇمۇ ئىنسان قەلبىنى.
دادىل بولۇپ دۈشمىنىنىڭ ئالدىدا،
قويۇپ بەردى بوۋاي ھەممە ئوقىنى.
دېدى شاھقا: بورى كەلسە قىشلاققا،
ئارام تۈنى كىم تاپىدۇ ئۇيقۇنى؟
بەربات قىلسۇن دولەتىڭنى زامانە،
ھەممە ئادەم دات ئەيلەيدۇ دەستىڭدىن.
نامېھرىۋان، تاش يۈرەكتۇر دەۋرانىڭ،
ئەل ئاۋارە، خار بولماقتا قەستىڭدىن.
مېنىڭ سوزۇم خەلق دائىم ئېيتار سوز،
يالغۇز ماڭا سانچىماقچى زەھرىڭنى؟
كوڭلۈڭ ئاغرىپ قالغان بولسا سوزۇمدىن،
قىرىپ تاشلا ئاۋال پۈتۈن خەلقىڭنى.
سوزۇم قاتتىق تەككەن بولسا، ئىنساپ قىل،
يامانلىقنى كوپەيتمىگىن سەن بەكرەك.
زالىملىقتىن ۋاز كېچىشتۇر ئىلاجىڭ،
ئەمەس ئىشىڭ مەن قېرىنى ئولتۈرمەك.
زۇلۇم ئەيلەپ تۇرۇپ قىلما ھېچ ئۈمت،
ياخشى نامىم تارقالسۇن دەپ دىيارغا.
دىلىڭ ئاغرىپ كەتكەن بولسا سوزۇمدىن،
ئېھتىيات قىل يامان ئىشنى قىلارغا.
ئولۇپ تۈگەر بەلكى زۇلۇم سالغۇچى،

ئەمما لەنەت تۈگىمەيدۇ كوپ زامان.
قۇلاق سالساڭ، قىلدىم ياخشى نەسىھەت،
ئاڭلىمساڭ يەيسەن ئاخىر پۇشايمان.
ئەللەر تىنچ ياتالمىسا زۇلمىڭدىن،
تۇندە قانداق ئۇيقۇ كىلەر كوزۇڭگە؟
يالاقچىلار ماختار سىنى ھەر دائىم،
بۇ ماختاشلار لايىق كەلمەس ئۇزۇڭگە.
ئىيتىلغان مىڭ ئاپىرىندىن نىمە نەپ،
بىر تەرەپتىن تۇل خوتۇنلار قاغىسا...
سوزلەر بوۋاي قاراپ تۇرۇپ قىلىچقا،
ئىچ - باغرىنى توكتى سوزلەپ ئۇ راسا.
تارقاپ مەسلىك، ئەقىل - ئىدرەك تاپتى شاھ،
قۇلىغىغا ئاۋاز كەلدى مۇنداق دەپ:
ئەپۇ قىلغىن، ئازاپ بەرمە بوۋايغا،
ئۇنى سويساڭ، بار ئەمەسمۇ تۇمەنلەپ!
ئويلاپ كورۇپ نىيىتىدىن ياندى شاھ،
رەھىمدىللىك ئەمەس ئىدى بۇ نىيەت.
ئۇ بوۋاينى يەشتى شۇئان باغلاقتىن،
ماڭلىيىغا سويدى قىلىپ مەرھەمەت.
جاھان ئارا داستان بولدى بۇ ۋەقە،
خەلق كۇيلەپ ئوتتى ئۇزاق ئۇلارنى.
خاتايىڭنى دۇشمىنىڭدىن ئاڭلىغىن،
رازى قىلار ھەممە ئىشىڭ دوستلارنى.
ئالدامچىلار ماختىسىلا دوست ئەمەس،
ئىغۋاگەرلەر چىقار ساڭا يارىدەمگە.
قەنتقۇ تاتلىق، زىيان قىلار ئاغرىققا،

دورا ئاچچىق، داۋا بولار ئاددەمگە.
نەسھەتچى سورۇن چىراي كىشلەر،
شىرىن سوزلۇك دوستلۇرۇڭدىن ياخشىراق.
توغرا يولنى تېپىپ بىرەر نەسھەت،
ئاڭلىماققا قىلساڭ ئەگەر ئىشتىراك.

ھىكايەت

سەلتەنەتنىڭ دەۋرى كېلىپ مەئمۇنغا ①،
سېتىپ ئالدى سەنەم زىبا ۋە ئويناق.
ئۇ كېنىزەك ئىدى چىچەن، ئاي يۇزلۇك،
گۈل بەدەنلىك، شىرىن پاراڭ، خۇشچاقچاق.
ئالقانلىرى ئىدى ئۇنىڭ لالىرەڭ،
گۈزەللىكى توكەر ئىدى ھەر دەم قان.
ئوسما قويۇپ ئالغان ئەگمە قاشلىرى،
كورۇنەتتى قوتانلاشقان ئايسىمان.
بىر كېچىسى نازۇك بەدەن ئۇ پەرى،
مەئمۇن بىلەن بىر بولۇشنى قىلدى رەت.
— ئالما كەبى ئۈزۈپ تاشلاي بېشىڭنى،
دېدى مەئمۇن، غەزەپلەندى، چەكتى دەرت.
دېدى سەنەم: مەيلى ئالغىن بېشىمنى،
لېكىن ماڭا يېقىنلاشما مۇتلەق، دەپ.
— رەنجىشىڭگە سەۋەپ نىمە؟ — دېدى شاھ،
ياقماي قالدى قايسى ئىشلار، قايسى گەپ؟

---

① مەئمۇن — ئىسلام خەلىپىلىرىدىن بىرى.

دېدى سەنەم: ئولتۇر مېنى، ئەت خالاس،
پۇرار ئاغزىڭ، قالمىدى ھېچ تاقىتىم.
زۇلمىڭ تىغى ئولتۇردۇ بىر يولى،
سېسىق پۇراق ئولتۇردۇ ھەر قېتىم.
بۇ سوزلەرنى ئاڭلىغاندا پادىشا،
كوڭلى ئاغرىپ، رەنجىپ قالدى بىر مەھەل.
گەرچە كوڭلى ئاغرىسىمۇ شۇ پەيتتە،
داۋالاندى، يوقاپ كەتتى ھىد تۇگەل...
دېدى: ئېيتتى دوست بولغاچقا ئەيۋىمنى...
ئۇ ئاي يۇزلۇك چىراي ئاچتى، بولدى يار.
يوللىرىڭدا ئورا قېزىپ قويۇلسا،
پەقەت دوستۇڭ قىلار سېنى خەۋەردار.
يولۇڭ توغرا دىسەڭ يولدىن ئازغانغا،
ئاڭا جاپا، بەلكى زۇلۇم بولىدۇ.
خاتا يولنى سېلىشمىسا يۇزۇڭگە،
دەرسەن كۇنى توغرا يولۇم بولىدۇ.
سۇقمۇنىيا① شىپا قىلسا كېسەلگە،
ئوخشاشمىكىن دەپ ئويلىما سەن قەننى.
توغرا سوزنى ئېيتىپ بىرەر تېۋىپلار،
ئاچچىق دورا داۋالايدۇ بەدەننى.
سەن شىپانىڭ شەربىتىنى ئىزلىسەڭ،
بۇ سەئىدىن ئاڭلا ئاچچىق نەسىھەت.
مەرىپەتنىڭ ئەگلىگىدىن ئوتكەن سوز،
سالساڭ قۇلاق بىرەر ساڭا مەنپەئەت.

① سۇقمۇنىيا — بىر خىل دەرەخنىڭ شىرنىسى، ناھايىتى ئاچچىق بولۇپ، داۋالاشتا ئىشلىتىلىدۇ.

ھىكايەت

ئاڭلىدىمكى قىسسە بىر زات توغرىلىق،
ئۇ شاھىغا قىلغان ئىكەن توغرا گەپ.
جاھىللىغى تۇتقان ئىمىش شاھىنىڭ،
ئاچچىقلىنىپ بوپتۇ ئاڭا دەرغەزەپ.
سارىيىدىن قوغلاپتۇ شاھ بۇ زاتنى،
بوپتۇ ئىشى زىندان ئارا بەنت قىلىش.
دوستلىرىدىن بىرى دەپتۇ ئۇ زاتقا،
بولماي قالدى بۇ ئەقىلدىن چىققان ئىش.
دەپتۇ بۇ زات: لازىم ماڭا ئىبادەت،
قاماق پەيتى يېتەر ئىشىم ۋايىغا.
سىر ئېلىشقا كەلگەن ئىكەن بۇ دوستى،
گەپنى دەرھال يەتكۈزۈپتۇ شاھىغا.
شاھ دىدىكى: ئىنتىلىشى بىھۇدە،
ئولسۇن ئۇچۇن سالدىم ئۇنى قاماققا.
بىر قۇل ئېلىپ كەلدى زاتقا بۇ سوزنى،
زات دىدىكى: ئېيتقىن بېرىپ سەن شاھقا!
قوللىسىمۇ كوڭلۈم خوشال بولمايدۇ،
ئولتۇرسىمۇ ھېچ غېمىم يوق ئولۇمدىن.
بەلكى ئۇنىڭ شاھلىق كۈنى كوپ يۇكسەك،
كورۇۋاتقان بۇ ئازاپلىق كۈنۈمدىن.
لېكىن ئولۇم ئىشىگىگە بارغاندا،
بوپ قالىمىز ھەر ئىككىمىز باراۋەر.
ئوتكەن شاھلار مۇنچە زۇلۇم قىلغانمۇ،

توپىلغانمۇ مۇنچە بايلىق، مۇنچە زەر؟
ئۇ ئولگەندە ئەللەر يامان دېمەيدۇ،
گەر قۇتۇلسا مۇنداق خۇنۇك ھالەتتىن.
يامانلىقتا ئۆتكۈزمىسە ئۆمرىنى،
بەلكى خالاس بولالايدۇ لەنەتتىن.
ھەر قاچانكى ئولۇم كەلسە بېشىغا،
يەر تېگىدە بولار ئۇنىڭ ماكانى.
غەزەپلەندى بۇ سوزلەرنى ئاڭلاپ شاھ:
تىلىنى كەس، ئولۇم ئۇنىڭ ئىمكانى!
دېدى ئاڭلاپ ھەقىقەتچى، دانا زات:
قورقارمىدىم سېنىڭ مۇنچە ھوكمىڭدىن!
ھېچ گەپ ئەمەس جەۋرى كورسەم، خارلانسام،
ئاقىۋەتتىم ياخشى بولار سېنىڭدىن.

ھىكايەت

تارتقان ئىدى ئاچ - زېرىندىلىك دەردىنى،
بەكمۇ نامرات ياشىغان بىر پەھلىۋان.
ئۇتمەس ئىدى پەھلىۋانلىق بىلەن كۈن،
يېيىش ئۈچۈن تاپالمايتتى بۇردا نان.
ئۇنىڭ كۈنى ئوتەر ئىدى ئەلەملىك،
شۇم زامانىنىڭ ھالىتىدىن قىلىپ دات.
غەمگە سالغان تەتۈر پەلەك دەستىدىن،
ئەيلەر ئىدى نالە - زارە ۋە پەريات.
غەمكىن بولۇپ نامرات ئەلنى كورگەندە،
زەھەر يۇتۇپ، دىلىدىن ئاھ ئۇراتتى.

ئوڭغا تارتماس ئىدى ئۆنىڭ ئىشلىرى،
كۆندىن - كۆنگە هالى بەتتەر بولاتتى.
نالە قىلىپ دەيتتى: خۇدا ئىنساپ قىل،
ئوزگىلەر گوش يىگەندە مەن يۇردۇم ئاچ.
يۇمشاق پوستىن كىيگۈزۈپسەن مۇشۇككە،
كىيىشكە يوق، مەن يۇرىمەن يالىڭاچ.
نە بولاتتى گۇمران بولسا بۇ زامان،
يەمەس ئىدىم پۇل ۋە مالدىن مەن قايغۇ.
چىقىپ قالسا ئىدى ئاياق ئاستىمدىن،
يوشۇرۇلغان ئالتۇن - كومۇش ۋە يامبۇ.
غەم يۇكىنى بەلكى تەرك ئېتەتتىم،
زامان - زامان ياخشى ياشاپ ئوتەتتىم.

× ×

دۇشمەن بىلەن ياراش قىلغىن سەن جەڭدە،
ئىشلەك ئەقلۇ - تەدبىر بىلەن بولسا ھەل.
يېڭەلمىسەڭ دۈشمىنىڭنى كۈچ بىلەن،
ئالتۇن بىلەن توختات جەڭنى شۇ مەھەل.
خەۋپلەنسەڭ ئەگەر ياۋنىڭ دەستىدىن،
تىللىرىنى باغلا ئۇنىڭ، ئېھسان قىل.
زىيان سالماي، ئاگا بەلكى ئالتۇن چاچ،
بىر مەھەللىك ئىشلىرىڭنى ئاسان قىل.
چالساڭ بولار ناغرىسىنى تەدبىرنىڭ،
ياۋنىڭ كۈچلۈك بولسا، ئالدا سەن ئۇنى.
كورگەن يەردە هورمەت كورسەت سەن ئاگا،

كېيىن پۈرسەت تېپىپ شىلغىن پوستىنى.
ھىلە بىلەن چۈشتى رۇستەم ئەسىرگە،
ئىسفەندىيار ئەسىرلىكتىن قۇتۇلدى.
ھەزەر ئەيلە خوشامەتچى مىكىردىن،
تامچە سۇلار تۆپىلاشتىيۇ، سەل بولدى.
ھەددىسىلا مەغرۇرلىنىپ ئورما لاپ،
يېڭىپ دوستۇڭ، يېڭىلىسىمۇ ياۋ ئەگەر.
دۈشمەنلىرىڭ كوپرەك بولسا دوستۇڭدىن،
دوست ئېچىنىپ، شات بولىدۇ دۈشمەنلەر.
ھۇجۇم قىلما كۈچلۈك بولسا دۈشمىنىڭ،
قىلىچ يۈزى تۇتما كېسەر قولۇڭنى.
سەن تەرەپتە بولغاندىمۇ غەلىبە،
ئاجىزلارغا غادايتمىغىن بوينۇڭنى.
زور پەھلىۋان بولساڭمۇ سەن قانچىلىك،
ياخشىراقتۇر جەڭدىن كورە ياراشماق.
مۇرەسسەگە كېلەلمىسەڭ مۇبادا،
كوتەر ئاندىن دۈشمىنىڭگە سەن ياراق.
رەت قىلمىغىن ياۋنىڭ ياراش ئىستىسە،
بويۇن تارتما چىللىسىمۇ كۈرەشكە.
بۈنىڭ بىلەن تامام بولۇپ ئۇرۇشمۇ،
كۈچ - قۇدرىتىڭ ئىگە بولار ئورلەشكە.
ئالدى بىلەن ئۇرۇش ئاچسا دۈشمىنىڭ،
قىر ئاياۋسىز بولغاچ ئوزى گۇناھكار.
ئۇ ئاداۋەت قىلغاچ ئۇرۇش باشلىدى،
ئاداۋەتكە مېھرىۋانلىق بولماس يار.
مېھرىۋانلىق، رەھىمدىللىك كورسەتسەڭ،
ياۋنىڭ ئارتۇق قىلىپ ئالار كېبرىنى.

راۋا بولار مۇنداق ياۋنى جازالاش،
مەرتلىرىڭنى باشلاپ چىقىپ قىر ئۈنى!
ھەل قىلىنسا مۇرەسسەدە ئەگەر ئىش،
ياۋىڭ بىكار قىرىلمىسۇن قەھرىڭدىن.
ئەگەر ياۋىڭ كەلسە ساڭا يالۋۇرۇپ،
ئۇچمەنلىكنى ئېلىپ تاشلا قەلبىڭدىن.
تىلەپ كەلسە بەر ئۇنىڭغا ئامانلىق،
بىراق ھەزەر ئەيلە دائىم مىكرىدىن.
قېرى ئادەم بولار ھامان تەدبىرلىك،
باش تارتمىغىن قېرىلارنىڭ پىكرىدىن.
قېرى ئەقىل، ياشلار قىلىچ ئىشلەتسە،
ئاغدۇرۇلار يۈكسەك تومۇر قەلئەلەر.
يېڭەلەيدۇ ياشلار شىرنى، پىلنىمۇ،
بىراق تۈلكە داستانىدىن بىخەۋەر.
نىشانلاپ قوي قاچىدىغان يولنىمۇ،
زەپەر كىمدە، بولماي قالسا ھېچ بىلىپ.
مەيدان ئارا قاچسا ئەگەر لەشكىرىڭ،
ئۆلۈپ كەتمە ئۆز پاداڭدىن ئايرىلىپ.
چەتتە بولساڭ ساقلا قېچىپ جېنىڭنى،
زەبەردەست تۇر بولساڭ ئەگەر ئورتىدا.
قانچە كۈچلۈك بولغاندىمۇ ياۋىڭدىن،
تۈنەپ قالما ھەرگىز ياۋىڭ يۇرتىدا.
ئەللىك كىشى ھۇجۇم قىلسا كېچىسى،
بەش يۈز دۈشمەن ھەرگىز ئامان قالمايدۇ.
يول توسماقچى بولساڭ تۈندە ھۇشيار بول،
بەلكى ياۋىڭ پىستىرمىدا پايلايدۇ.
بىر كۈنلۈك يول قالغان بولسا ياۋىڭغا،

چېدىر تىككەن ئاشۇ جايدا، بول ھوشيار.
ھۇجۇم قىلسا سەندىن بۇرۇن غەم يىمە،
ئەفراسىياپ① بولغاندىمۇ قىل تارمار.
ياۋنىڭ ئەگەر تۇيۇقسىزلا ئوت قويسا،
بۇ قۇۋەتتىن كەتكەنلىكنىڭ دېرىگى.
لەشكەرلىرى قاپتۇ دىمەك ھالسىراپ،
قىرىپ تاشلا، تىترەپتۇ يۈرىگى.
دۈشمەن قاچسا ئۆزەڭ يالغۇز قوغلىما،
دوستلىرىڭدىن كەتمە ھەرگىز ئۇزاقلاپ.
ئېھتىيات قىل، قورشاپ ئالار دۈشمىنىڭ،
مەيدان ئارا كەتسە ئەگەر چاڭ قاپلاپ.
شاھلار ئۈچۈن خەۋپلىكتۇر جەڭ ئارا،
ئولجا ئىزلەپ ماڭسا قوشۇن شىددەتلىك.
ئىززەتلىگەن، ئاشۇ يەنە قەدىرىنى،
پالۋانلىرىڭ بولسا جەڭدە جۈرئەتلىك.
يۈز بەرسىمۇ ھەرقانچە جەڭ - جېدەللەر،
شاھى ئۈچۈن قىلار ئۇلار جان پىدا.
باتۇرلارنى ھەممە ۋاقىت شات ئەيلە،
ئەمەس يالغۇز جەڭ - جېدەللەر ۋاقتىدا.
تىنىچ چاغدا ئەسكىرىڭنى خوشال تۇت،
ئۇرۇش ۋاقتى كارغا يارار ئەلۋەتتە.
ئەسكەر بىلەن ئامان بولار مەملىكەت،
شۇڭا دائىم تۇت ئۇلارنى شەپقەتتە.

① ئەفراسىياپ — تۇران، يەنى تۈركىستاننىڭ ئەپسانىۋى پادى-
شالىرىدىن بىرى.

ئۇرۇشلاردا زەپەر تاپار شاھ ئەگەر،
قوشنى توق، خوشال بولسا ئەسكىرى.
گەر يوق بولسا ۋاپا بىلەن ئىنتىزام،
ئۇرۇشلاردا جان تىكمەيدۇ ھەربىرى.
مەرت دېمەيمىز ئۇز غېمىدا پايپاسلاپ،
قانلىق جەڭدە كۈچ بەرمىگەن بەگلەرنى.
ئالتۇنىڭنى لەشكىرىڭگە بەرمىسەڭ،
قىلىچ تۇتماي، تاشلاپ كېتەر جەڭلەرنى.
ئەگەر قوشۇن بولسا نامرات، ئاۋارە،
جەڭدە مەرتلىك كۆرسەتمىسە نە چارە؟

× ×

ياۋ ئۇستىگە ئەۋەت مەردۇ - مەردانىنى،
شىر جېڭىنى پەقەت شىرلار بىلىدۇ.
ئىش يۈرگۈزگىن قېرىلارنىڭ رايىچە،
قېرى بۆرى ھامان ئۇۋچى كېلىدۇ.
ئەنسىرىمە يىگىت بولسا قىلىچۋاز،
قېرىلاردىن سەگەك تۇتقىن قۇلاقنى.
جاھانكەشتە ئەرلەر ئاقىل، مەرت كېلەر،
كۆرگەن ئۇلار نۇرغۇن ئىسسىق - سوغاقنى.
بەختى كەلگەن ياشلار مەغرۇر بولمىسۇن،
قېرىلارغا سالسۇن قۇلاق ئەل بولۇپ.
يۇرتۇم ئاۋات بولسۇن دېسەڭ، يۈرمىگىن —
ئۇلۇغ ئىشنى كۆرۈنگەنگە تاپشۇرۇپ.
لەشكەر بېشى بولسا ئۇرۇش كۆرمىگەن،

AltunOq

قوشۇنىڭغا تاپشۇرمىغىن ھەربى ئىش،
چوڭ ئىشلارنى تاپشۇرمىغىن كىچىككە،
ئىزەلمەيدۇ سەندالنى مۇش ياكى چىش.
بولماق قىيىن خەلقپەرۋەر قوماندان،
بۇ ئويۇنچۇق ئەمەس ھەرگىز، ئىغىر ئىش.
خاراپ قىلىپ تاشلار بەلكى جاھاننى،
سىنالمىغان ئەرگە ئۇلۇغ ئىش بېرىش.
چاپار شىرغا پەيتى بىلەن ئوۋ ئىتى،
جەڭ كورمىسە تۇلكىدىنمۇ قاچار شىر.
ئەركە بولۇپ ئوسكەن ئەركىن ئوغۇللار،
ئۇرۇش پەيتى قاچار قورقۇپ بىرمۇ - بىر.
باتۇر بولۇپ ئوسەي دىسە ئوغۇللار،
قىلىچ ئويناپ ئوۋ قىلغىنى ياخشىراق.
ئەگەر ئوسسە مۇنچىلاردا، ئىشرەتتە،
ئۇرۇش پەيتى بولۇپ قالار قورقۇنچاق.
بىر ياش بالا تاشلايدۇ ئاغدۇرۇپ،
مۇنداق ئىككى تۇرلۇك ئادەم ئات مىنسە:
بىرى ياۋنى كورسە بەتتەر قاچىدۇ،
ئولتۇر ئۇنى ياۋ قولىدا ئولمىسە.
بىرى بولسا زەيپانىدۇر، زاڭ چىلىش،
خۇمسە مىجەز، ھەردىدىن بەك قورقۇنچاق.
ئەگەر جەڭدە قوپۇپ قاچسا مۇنداقلار،
ئوزىنىمۇ، جەسۇرنىمۇ قويماس ساق.

× ×

شاھى جاھان! ساقلا ئىككى خىل ئادەم،
ئونىڭ بىرى ئاقىل، بىرى پەھلىۋان.

بۇ ئىككى خىل ئادەملەرنى ئۇستۇرسەڭ،
سەن جەڭلەردە تاپالايسەن شەرەپ – شان.
تۇتالمىسا ياكى قىلىچ، يا قەلەم،
ئۆلۈپ كەتسە، بولما ھەرگىز ھەسرەتتە.
مەرتلىك ئەمەس ياۋ باستۇرۇپ كەلگەندە،
باغلار ئارا يۈرسە ئەيشى – ئىشرەتتە.
بولسا ئەگەر شاھلار تۈيۈن – كۈلكىدە،
بولالمايدۇ سەلتەنەتى ئىلكىدە.

× ×

جەڭدىن ۋايىم يەپلا ئۆتكىن دىمەيمەن،
تىچلىق قارار تاپسا ياخشى ئەلۋەتتە.
لېكىن ياۋنىڭ كۈندۈزلىرى دوستلىشىپ،
بىسىپ كېلەر تۈن ئۆيقىدا غەپلەتتە.
لىباسىنى يىپشىپ لەشكەر چېدىردا،
ئۇخلىسۇن بولۇپ زەئىپ ۋە ھورۇن.
تەييارلىنىش كېرەك جەڭگە ئاستىرتتىن،
ياۋنىڭ بەلكى بىسىپ كېلەر كەچقۇرۇن.
ئىش يولىنى كوزلە ھامان، سەگەك بول،
قوشۇن ئۈچۈن تومۇر قورغان — قاراۋۇل.

× ×

بولساڭ ئەگەر ئىككى زەئىپ ياۋ ئارا،
ئېھتىياتنى قالما ھەرگىز ئۇنتۇلۇپ.

تىلنى بىر قىلىپ ئالسا ئىككىسى،
كۈچلىنىدۇ جاسارەتلىك ياۋ بولۇپ.
ھىلە بىلەن ئاۋارە قىل بىرىنى،
بىرى زەربەڭ بىلەن بولسۇن يۈز پارە.
ئەگەر دۈشمەن قىلسا ساڭا جاھىللىق،
بىشىنى ئال تىپىپ ئەقىل ۋە چارە.
ياۋ ئىچىگە نىزاھ چۈشسە ئارام ئال،
قىلىچىڭنى ئىرتىپ سالغىن غىلاپقا.
دوستۇڭ بولسۇن دۈشمىنىڭنىڭ دۈشمىنى،
شۇندا ياۋىڭ چۈشۈپ قالار ئازاپقا.
بىر - بىرىنى تالاپ قالسا بورىلەر،
قويلار ئارام ئالار ئاشۇ پەيتتە.
ئىككى ياۋىڭ تالاش قىلسا ئۆزئارا،
دوستلار بىلەن ياشا ئىناق ھۆرمەتتە.

× ×

ئۇنۇتمىغىن ياردىشىنىڭ يولىنى،
جەڭلەر ئارا يۈرگەندىمۇ تىغ بىلەن.
بىلىملىكلەر، باھادىرلار دولىتى،
ياراش ئىستەر، جەڭ قىلىدۇ ئۇ شەكلەن.
دىل ئوۋلاشنى بىلسەڭ ئەگەر، كوپ مەرتلەر
ئۆزى كېلىپ ئايىغىڭغا قويار باش.
لەشكەر بېشى ئەسىر چۈشسە ياۋىڭنىڭ،
تەدبىر ئەمەس ئۆلتۈرۈشكە ئالدىراش.
كىم بىلىدۇ، ئاشۇ پەيتتە ياۋغىمۇ،

سەن تەرەپتىن ئەسىر بولار بىر پالۋان،
سەن ئەسىرنى بۇ تەرەپتە ئۇلتۇرسەڭ
ئۇ تەرەپتە پالۋنىڭمۇ بىرەر جان.
ئەسىرلىكنى بىلمەيدىغان كىشىلەر،
ئەسىرلەرگە قورقماي زۇلۇم ئەيلەيدۇ.
ئەسىرلىكنى ياخشى بىلسە مۇبادا،
تۇتقۇنغا خەيرىيەتلىك تىلەيدۇ.
ئەگەر ساڭا بويۇن ئەگسە بىرەر بەگ،
ياخشى كۇتسەڭ، باشقىلارمۇ ئىگىلەر.
ئالالىساڭ ئۇن كىشىنىڭ كوڭلىنى،
يۇز ھۇجۇمدىن كورە بولار موتىۋەر.

× ×

دوستلۇق قىلسا دۇشمىنىڭنىڭ تۇققىنى،
ھەزەر ئەيلە، ئېھتىيات قىل ئۇنىڭدىن.
تۇققىنىغا ئىچى كويۇپ، يان بېسىپ،
ئەلەم بىلەن ئوچ ئالماقچى سېنىڭدىن.
شىرىن سوزلۇك غەرەزلىكتىن ھەزەر قىل،
زەھەر باردۇر ئۇ ئۇزاتقان ھەسەلدە.
ھەركىم بولسا يېڭىلىدۇ ياۋىدىن،
ئوز دوستىنى دۇشمەن بىلسە ئەگەردە.

× ×

ئوز شاھىغا قارشى چىققان بەگلەرنى،
ئىشقا قويما، ئېھتىياتتىن بولمايدۇ.

ئۇز شاھىنىڭ ئىززىتىنى بىلمىگەن،
سېنىمۇ ھەم ھەرگىز ئامان قويمايدۇ.
ئىشەنمىگىن ۋەدىلەرگە، قەسەمگە،
ئادەم قويۇپ قىلغىن پىنھان نازارەت.
ئاغامچىنى ئۈزۈن تاشلاپ كورۇپ باق،
بوشاتمىغىن، قېچىپ كېتەر ئاقىۋەت.

× ×

ئۇرۇش بىلەن ئالساڭ بىرەر دولەتنى،
ئۇزلىرىگە تاپشۇر، بۇدۇر توغرا يول.
قان ئىچمەكچى بولسا ئەگەر مەھكۇملار،
ئالدى بىلەن زوراۋانغا سالار قول.
دۈشمىنىڭدىن تارتىۋالساڭ بىر يۇرتنى،
قىل خەلقنى ئۆزۈڭدىن بەكرەك پاراۋان.
ئۇرۇش بولۇپ قالسا ئەگەر قايتىدىن،
سەن تەرەپتە بولۇپ ياۋدىن ئالار جان.
جەۋرى - زۇلۇم سالساڭ شەھەر خەلقىگە،
بىكار كېتەر ياۋغا ئىشلەك ياپقىنىڭ.
دۈشمەن يالغۇز تاشقىرىدا بولمايدۇ،
بۇ ئىشىڭدۇر يەنە دۈشمەن تاپقىنىڭ.

× ×

ياراش ئىستەپ نىيىتىڭنى يوشۇرغىن،
ئەگەر ياۋىڭ يامان بولغان ئەھۋالدا.

AltunOq

کشلەرگە ئایان قىلما سىرىڭنى،
ئۆلىيەتلىرىڭ گەپ توشۇيدۇ كوپ ھالدا.
شەرق بىلەن ئۇرۇشقاندا ئىسكەندەر،
چىدىرىغا ئىشىك قويغان غەرپتىن.
مەشرىق بىلەن كەلدى بەھمەن① زابۇلغا②،
جەڭدىن ئاۋال شەپە بىرىپ مەغرىپتىن.
سىرلىرىڭنى بىلىپ قالسا ئۆزگىلەر،
يوللىرىڭدىن ۋاز كەچ، ماڭما سەن پەقەت.
قايىل قىلاي دىسەڭ ئەگەر جاھاننى،
ئۇرۇش قىلما، خالايىققا قىل شەپقەت.
ئەگەر ئىشىڭ شەپقەت بىلەن بولسا ھەل،
يامانلىققا تارتما ھەرگىز كىشىنى.
رەنجىشنى ئىستىمىسەڭ كوڭلۈڭنىڭ،
ئوڭلا ئاۋال رەنجىگەنلەر ئىشىنى.
ئەگەر كۈچۈڭ دۈشمىنىڭدىن كەم بولسا،
غېرىپلاردىن ئىزلە دۇئا ـ تىلاۋەت.
كۈچ بىرىدۇ باتۇرلاردىن ياخشىراق،
جەڭلەر ئارا قىلماس سىنى خىجالەت.

---

① بەھمەن — قەدىمقى زاماندىكى ئىران پادىشالىرىدىن بىرى.

② زابۇلستان — ۋىلايەت نامى.

ئىككىنچى باپ

ئېھسان توغرىسىدا

مەنىلەرگە ئېرىش ئەقلىڭ بار بولسا،
سۈرەت كېتىپ مەنا قالار مۈكەممەل.
ئۆزگۈرىدە تىنىچ ياتار ئۇلۇكمۇ،
ئەگەر ئۇندىن تېچلىق تاپقان بولسا ئەل.
ئويلاپ قويغىن، ئۆزەڭ ئۆلگەن كۈنۈڭلا،
ئوغۇل - قىزدا قوزغار مىراس ئىشتىياق.
بايلىق بولسا ئەلگە بەرگىن، ئۆلگەندە —
بايلىققۇ بار، سېنىڭ ئەمەس ئۇ بىراق.
خالىسساڭ رەنجىشنى دىلىڭنىڭ،
باشقا دىلى سۇنۇقلاردىن ئال خەۋەر.
ئۆز قولۇڭدا بولماس ئەتە ئاچقۇچۇڭ،
ئەل بېشىغا چاچقىن ئەگەر بولسا زەر.
تىرنىغىمدىن باشقا قاشلار دۈمبەمنى،
مېھرىۋانىم بارمۇ مېنىڭ دۇنيادا؟
غېرىپلارنى نېسىۋىسىز قويمىغىن،
نى ئېتەرسەن غېرىپ بولساڭ مۇبادا؟
مۇھتاجلارنىڭ غېمىنى يە توق بولساڭ،
ئۆزەڭگىمۇ كېلىپ قالار مۇھتاجلىق.
ئاچ - زېرىنىڭ كوڭلىنى شات ئەيلىگىن،
ئۆزەڭگىمۇ دۈچ كېلىدۇ بۇ ئاچلىق.

ئۆز كۆنۆڭگە شۆكرى قلغن سەن يەنە،
ئۆرۆق قويما تلەپ كەلسە دىۋانە.

× ×

سلا هامان يتملەرنىڭ بېشنى،
پۆتلرىغا تكەن كرسە ئال دەرهال
مەيۆس يتىم تۆرغان بولسا ئالدىڭدا،
ئۆز ئوغلۆڭنى ئەركلتىپ قلما لال.
كم تەسەللى بەرگەي يتىم يغلسا،
ئەركلتىپ ئۆپىتىدۆ كم بېشنى؟
سۆرتۆپ قويغىن يۆزلرىنى باسسا چاڭ،
رەهم قلغن، سلا ئۆنىڭ بېشنى.
بولمسا گەر تونۆشلرى، تۆققىنى،
بېقىۋالغن، پەرۋەرش قل سەن ئۆنى.
ئاتام هايات تۆرغىنىدا پۆت دەسسەپ،
شاه ئىدىمكى، بېشم ئۆزرە تاجم بار
بىرەر پاشا قونۆپ قالسا يۆزۆمگە،
ئەنسرەيتتى ھەتتا خولۆم - خوشنىلار.
مانا ئەمدى دۆشمەن ئىسر قلسمۆ،
ھېچكم ياردەم بېرەلمەيدۆ يۆرەكلك.
ماڭا ئايان گۆدەكلەرنىڭ ھەسرىتى،
ئۆز بېشمدىن كەچكەن مېنىڭ گۆدەكلك.
غۆرۆرلانما خەيرى بەرسەڭ بىراۋغا،
مەن ئۆلۆغ دەپ بولما ھەرگز منىنەتتە.
ئشلەپ تاپقىن كەلسە ئەگەر قولۆڭدىن،
قسمەترىڭ يۆكسەك بولار پەقەت مېھنەتتە.

ھىكايەت

بىر ھىلىگەر دېدى بىر كۈن ئاقىلغا:
كىرىپ قالدىم قوتۇلمىدىم توزاقتىن.
بىر ئەبلەختىن قەرز ئالغانىدىم ئون دىرەم،
پۇل تاپالماي غەمدە قالدىم ئۇزاقتىن.
كېچىلىرى ئۇيقۇ كەلمەس كوزۇمگە،
ئۇ ئارقامدىن ئەگىشىدۇ كۈندۈزى.
يۈرىگىمگە سانچىلىدۇ خەنجەردەك،
ئۇ ئەبلەخنىڭ سۆيلەپ قىلغان ھەر سوزى.
خۇدا ئاگا ئون دىرەملا بەرگەندەك،
پۇلى يوقتەك ھەر كۈن سۆيلەۋاتىدۇ.
كۈن ئوتكۈزمەي ئىزلەپ كېلەر ھەر كۈنى،
تاڭ ئاتماستىن ئىشىمگىنى قاقىدۇ.
ئويلايمەنكى چىقسا بىرەر ھىممەتلىك،
ماڭا ياردەم بەرگەن بولسا بولاتتى.
بۇ سوزلەرنى ئاڭلاپ تۇرۇپ ئۇ ئاقىل،
ھىلىگەرگە ئىككى تىللا ئۇزاتتى.
كۈلۈپ كەتتى تىللالارنى ئېلىپ ئۇ،
بىراۋ دېدى ئاقىلغا: ئۇ يالغانچى.
ئۇچرىغاننى ئالدايدىغان ھىلىگەر،
ئولگىنىدە ئەل يىغلىماس ئاق نانچى.
مىنەلەيدۇ ھەتتا شىرنى ئىگەرلەپ،
ئابۇزەيد بولغانىدىمۇ بەرمەس نەپ...
ئاقىل شۇ دەم ئاچچىقلاندى بۇ سوزدىن:

— ئەل ئىچىدە ھۆرمىتىنى ساقلىدىم.
نائېنىقتۇر بەلكى سېنىڭ بىلگىنىڭ،
توغرا ئادەم بولسا ئۇنى ياقلىدىم.
ئەگەر سوزى بولسا ھىلە ۋە يالغان،
ئۇنىڭ ئۆزى يەيدۇ ئاخىر پۇشايمان.
ئالتۇن بېرىپ ساقلاپ قالدىم قەدرىمنى،
بىجا قىلدىم ئېھسان دىگەن ئەھدىمنى.
ياخشىغىمۇ، يامانغىمۇ ئېھسان قىل،
بەرمىگەندىن بەرگىنىڭدۇر ياخشىراق.
ئەقلىڭ بولسا ئوچۇق بولغىن پىكىردە،
سەن سەئدىنىڭ سوزلىرىگە سال قۇلاق.
بۇ توغرىدا ئىناۋەتلىك ھەرگىپى،
ئەمەس قاشنىڭ ياكى خالنىڭ تەرىپى.

ھىكايەت

يۇزمىڭ ئالتۇن تەڭگە قالدى بىراۋدىن،
ياخشى ئوغلى بولدى ئاڭا مىراسكار.
بېخىللارچە ساقلىماستىن پۇلنى ئۇ،
ئېھسان قىلدى، بولدى سېخى، خالاسكار.
ئىشىگىدىن ئۈزۈلمىدى دىۋانە،
ئۆيلىرىدە بولۇپ تۇردى مېھمانلار.
ئاتىسىدەك پۇلغا قۇلۇپ سالمىدى،
ئۈزۈلمەستىن قىلىپ تۇردى ئېھسانلار.
دىدى بىراۋ: بەكمۇ ساددا ئىكەنسەن،
تۈگىتەمسەن بىر يولىلا پۇلۇڭنى؟

AltunOq

ئالدىڭدا بار تېخى تالاي يازۇ - قىش،
مەرتىلىكمىدى توساپ قويساڭ يولۇڭنى؟
پۇل بولمىسا يۈرمەسمىدىڭ بولۇپ خار،
ئاڭلىغانمۇ بۇ توغرىلىق قىسسە بار:

مەسەل

ئوز قىزىغا دېدى دېخان ئايالى:
توق كۆڭلەردە ئاچلىقنىمۇ قىل خىيال.
ئىدىشلارنى توشقۇزۇپ قوي سۇ بىلەن،
ئېرىقتا سۇ قالماسلىقى ئېھتىمال.
دوستلىرىڭغا توكۈپ بەرمە ھەممىنى،
ئېھتىيات قىل زىيان سالار، دۈشمەندىن.
قولۇڭ ئۇزۇن بولسا ئاسان مۇشكۇلۇڭ،
دېۋىلەرمۇ تەپ تارتىدۇ ھەم سەندىن.
ۋاقتى كەلسە تاپالمايسەن بىر تىيىن،
بارۇ - يوقنى توكمە، ياخشى سەن دېسە.
خەيرىڭ بىلەن تويۇپ كەتمەس دېۋانە،
ئاچ قېلىشتىن قىلغىن ئوزەڭ ئەندىشە!

ھىكايەت

يۈكسەك ئىدى بىر ئاقىلنىڭ ھىممىتى،
لېكىن ئاڭا يېتىشمەيتتى دولىتى.
نىمە ئۈچۈن دولەت باردا ھىممەت يوق،
نىمە ئۈچۈن ھىممەت باردا دولەت يوق؟

دارامەتتىن ئېھسانى كوپ كېلەتتى،
شۇڭا دائىم يانچۇغى بوش يۈرەتتى.
بىر كەمبەغەل ياردەم تىلەپ خەت يازدى،
ئۇ مۇشكۈلدە بىر تىيىنسىز تۇرغاندا.
تەلەپ قىلدى ئالتۇن تولەپ قوتقۇزغىن،
ئۆزۈن زامان يېتىپ قالدىم زىنداندا.
سەن سائادەت ساھىبى سەن، مەرت كىشى،
ياردەم قىلغىن، مۇشكۈلۈمنى ئاسان قىل!
ئۇ زىندانغا يېتىپ باردى ۋە ئېيتتى:
— ئەي ياخشىلار، بۇ مەھبۇسقا مەن كېپىل.
بىچارىگە ئەندى ئەرك بېرىڭلار،
كېپىل بولاي قېچىپ كەتسە يىراققا.
كېيىن زىندان ئىچرە كىرىپ قاچ! دىدى،
پۇتۇڭ بولسا تۇرغىن دەرھال ئاياققا.
قانداق ئۇچار قۇش قەپەزدىن قۇتۇلسا،
خۇددى شۇڭا ئوخشاپ قالدى بۇ ھالمۇ.
ئازات تۇتقۇن قېچىپ چىقتى زىنداندىن،
ئۇنى قوغلاپ يېتەلمىدى شامالمۇ.
بۇ كىشىنى تۇتۇۋالدى گۇندىپاي:
— ئالتۇن تولە، ياكى دەرھال تاپ ئۇنى!
قايتىپ ئۇچۇپ كېلەرمىدى قاچقان قۇش،
ياتتى ئۇزى يوق بولغاچقا ئالتۇنى.
ئۇ قاماقتا يېتىپ كەتتى ئاي - يىللار،
يە يىغلىماي، يە ئەيلىمەي پۇشايمان.
ياتار ئىدى زىندان ئىچرە كۈلۈپ تۇرە،
بىر ئاق نىيەت ئوتۇپ قالدى شۇ تامان.

دېدى: سېنى ئۆيلىمايمەن ئوغرى دەپ،
توغرا بولساڭ ياتتىڭ مۇندا نېمىشقا؟
دېدى تۇتقۇن: ئەي مېھرىۋان، ئاق نىيەت،
لايىق ئەمەس مەن ئوغرىلىق قىلىشقا.
بۇ زىنداندا بىر ناتىۋان بار ئىدى،
ئۇ قۇتۇلدى، ماڭا قالدى ماكانى.
مەرتىلىكىمدى ئاڭا زىندان بولسا يار،
ماڭا بولسا ئازات يۈرۈش ئىمكانى؟
ئۆلۈپ كەتتى يېتىپ ئاخىر زىنداندا،
ياخشى نامغا ئىگە بولۇپ بۇ ئادەم.
ئۇ ئۆلمىدى، نامى قالدى دۇنيادا،
تىرىكلەردىن كورە بولۇپ مۇھتەرەم.
ياخشى كوڭۈل ئۆلمەس زامان - زامانلار،
زىيان بولماس ئۆلۈپ كەتسە يامانلار.

× ×

ھاياتىدا ساقلىمايدۇ ئوچمەنلىك،
ئەگەر ئىنسان كورسە يىراق زامانىنى.
باشاقچىنى ئېتىزلاردىن قوغلىغان،
زىيان تارتماي ئالالمايدۇ خامانىنى.
كۈنى يېتىپ ئۆلسە زامان زالىمى،
ئېزىلگەنلەر كۈن كەچۈرەر بىمالال.
غېرىبلارغا جەۋرى قىلما، ئوزەڭنىڭ ــــ
غېرىب بولۇپ قېلىشىڭمۇ ئېھتىمال.

ھكايەت

سوزلەپ بىرەي بۈيۈك مەرتلەر ئىشىنى،
مەرت بولساڭۇ، ئالساڭ ئۈنى قۇلاققا.
بىر خالتا دان ئېلىپ شىبلى① دوكاندىن،
كوتەردى ـ دە، مېڭىپ كەتتى قىشلاققا.
ئۇ كوردىكى، ئېلىپ كەلگەن دېنىدا،
بىر چۈمۈلە يۈرەر ئىدى پەرىشان.
ئۈنى ئويلاپ ئۇخلىيالماي تۈن بويى،
ئوز جايىغا ئېلىپ كەلدى قىپ نىشان.
دىدى شىبلى: چۈمۈلىمۇ تىرىك جان،
ئوز جايىدىن كەتسە بولماس قوزغۇلۇپ.
شات ئەيلىگىن ئېزىلگەنلەر قەلبىنى،
شۇندا كۈنۈڭ ئوتكەي سىنىڭ شات بولۇپ.
پاك نىيەتلىك فىرداۋسىتىن ئاڭلا سوز،
(بولسۇن خۇدا رەھمىتىدە ئۇ ئىنسان).
دىگەن ئىدى: چۈمۈلىنى رەنجىتمە،
ھەممە كەبى ئۈنىڭغىمۇ تاتلىق جان.
ئاجىزلارنى دەسسەپ ئوتمە پەھلىۋان،
بوپ قالارسەن سەن ئوزەڭمۇ ئاجىز جان.
يامان كۈنلەر كېلەر بەلكى بېشىڭغا،
كىمگە ۋاپا قىلغان ئىدى بۇ جاھان!
شامنى قارا! پەرۋانىغا قويدى ئوت،

---

① شىبلى — شەيخ شىبلى.

ئەمما ئۆزى كويۇپ پۈتتى شۇ زامان.
بىراۋ بولسا سەندىن كورە ئاجىزراق،
بىراۋ بولار سەندىن كورە پەھلىۋان.
ۋەھشىلەرنى ئوۋلاش ئۈچۈن كۈچ كېرەك،
ئىنسان كېرەك كوڭۈللەرنى ئوۋلاشقا.
تىغ كېسەلمەس زەنجىرنى ئىنسانىڭ،
ھەركەت قىلغىن ياۋ بويىنىنى باغلاشقا.
يامانلىقلار قىلار دوستى يامانغا،
بۇغداي ئۈنۈپ چىقماس ھەرگىز ئارپىدىن.
بۇ ھاياتتا دوستسىز قالاي دېمىسەڭ،
دوستلىرىڭغا خەنجەر ئۇرما ئارقىدىن.
شەپقەت قىلساڭ ساڭا ياۋلىق قىلغانغا،
ئاخىر ئۇمۇ ئايلىنىدۇ يارانغا.

ھېكايەت

چوڭ يولدا بىر نەۋقىراننى ئۇچراتتىم،
قويى بىللە كېلەر ئىدى يول بويى.
دېدىم ئاڭا: ئەگىشىپتۇ بۇ قويۇڭ،
بوينى ئۇزرە بولغاچ پىششىق چىلۋۈرى.
بۇ سوزۇمنى ئاڭلاپ قويى بوينىدىن،
ئۇ نەۋقىران چولۋۇرنى بوشاتتى.
ئۇ يۈگۈردى شۇئان تەرەپ - تەرەپكە،
ئارقىسىدىن قويى بىللە چاپاتتى.
ھەر تامانغا چېپىپ كورۇپ ئوينىشىپ،
ئۇلار ئاخىر يېتىپ كەلدى يېنىمغا.

دېدى يىگىت: ئەي ساخاۋەت ئىگىسى،
مەن شەپقەتنى باغلاپ قويغان بويۇنغا.
ئېھسان قىلساڭ ۋەھشى پىلمۇ كونۇكۇپ،
ئىگىسىگە بويسۇنىدۇ مۇلايىم.
ھەتتا ئىتمۇ ئاقلار بەرگەن تۇزۇڭنى،
يامانلارغا مېھرىۋانلىق قىل دائىم.

ھىكايەت

كورۇپ قالدى بىراۋ چولاق تۇلكىنى،
دېدى: قىزىق بۇ خۇدانىڭ ئىشلىرى.
بۇ ئەھۋالدا قىلار قانداق تىرىكلىك،
قول ـ ئاياقسىز ماڭالمىسا ئىلگىرى.
ھەيران بولۇپ تۇرار ئىدى ئۇ ئادەم،
يوغان بىر شىر كېيىك تۇتۇپ ئەكەلدى.
تاشلاپ ئۇنى يېدى ئۆزى تويغىچە،
قالغىنىغا چولاق تۇلكە تەمشەلدى.
ۋەھشى بولساڭ بولغىن شىردەك ئەي ئاقىل،
تۇلكە كەبى تەلمۈرمىگىن سارقىت دەپ.
ئاشقىنىنى خەيرى قىلغىن ئولجاڭنىڭ،
تويغان بولساڭ ئەگەر ئۈنى ئۆزەڭ يەپ.
ئەگەر شىردەك بولغان بولساڭ پەھلىۋان،
تۇلكە مىجەز بولۇپ ئاجىز ئۆتمىگىن.
ھالال تېپىپ، دوستلار بىلەن بىللە يە،
بىراۋلارنىڭ سارقىتىنى كۈتمىگىن.
ھەرتىلىك بولماس ئىشلىمەستىن چىشلىسە،

ئۇگەن ھالال ئىشلەپ ياخشى ياشاشنى.
قىيىنلارنى قوللا، كۆتكىن ياش بولساڭ.
ئەمما تەلەپ قىلما سېنى قوللاشنى.
ئاقىل كىشى بولار ھامان ھەممەتىلىك،
بىخىل ئادەم كۈن ئۆتكۈزەر كۆلپەتلىك.

ھىكايەت

رۇم شەھرىنىڭ ئەتراپىدا ياشايتتى،
بىر تەقۋادار ھالى - كۈنى پاراۋان.
مۇساپىرلار قىلدۇق ئۇنى زىيارەت،
ھېرىپ - ئېچىپ، كېزىپ يۈرۈپ كوپ جاھان.
ئۇ بىز بىلەن قۇچاقلىشىپ كورۇشتى،
ھورمەت بىلەن ئورۇن ئالدۇق ھەممىمىز.
بەدولەتكەن، چەكسىز ئىكەن بايلىغى،
بىراق ئوزى دەرەخ ئىكەن مېۋىسىز.
يۈزى ئىسسىق، سوزى ئىكەن مېھرىۋان،
لېكىن قازان ئاسمىدى ئۇ ئوچاققا.
تۈنى بىلەن قىلدى ئويغاق ئىبادەت،
بىزمۇ ئويغاق نان كىرمىگەچ قوساققا.
تاڭ ئاتقاندا كىرىپ كەلدى ئىشىكتىن،
گەپ - سوزلىرى يەنە شىرىن، مېھرىۋان
ئارىمىزدا بىر شوخ يىگىت بار ئىدى،
سالام بىلەن دېدى ئاڭا شۇ ھامان:

ئەي ساھىپخان، تۈزەپ ئۇقۇ بوسەنى①،
بىزگە توشە② خوپ كېلىدۇ ھەر زامان.
ھورمەت بىلەن كەشمىزنى سۇرتكىچە،
كەش بىلەن ئۇر ئالدىمىزغا قويۇپ نان.
ئىھسان بىلەن يۈز تاپىدۇ مەرت كىشى،
سەن ئىكەنسەن مونداق ئىشتىن بىخەبەر.
كورگەن ئىدىم بىر موغۇلنى تەقۋادار،
سەن ئىبادەت قىلىسەنكەن شۇ قەدەر.
سېخىرەك بول، قورقماي قارا ھاياتقا،
قۇرۇق سوزگە چىقماس مۈشۈك ئاپتاپقا.

ھىكايەت

بىر تۇم قارا ئات بار ئىكەن ھاتەمدە،
ئات يوق ئىكەن ئۇچقۇرلۇقتا بۇ ئاتتەك.
گۇلدۇرماما ئىكەن ئۈنىڭ كىشنىشى،
مىنگەن كىشى ئۇچار ئىكەن چاقماقتەك.
تاغ - سەھرادا چاپار ئىكەن تەر چېچىپ،
گويا يامغۇر توككەن كەبى توپ بۇلۇت.
كەلكۈن بولۇپ ئاقار ئىكەن چوللەردە،
قالار ئىكەن چاڭ كەينىدە توپلىنىپ.
شەھەرلەردە ماختاپتۇ ئەل ھاتەمنى،

---

① بوسە — سويمەك. بۇ سوزنى ئەرەپچە يېزىشتا ئازراق ئوزگەر-
تىپ توشە ئوقۇشمۇ مۇمكىن.

② توشە — يول ئوزۇغى، بىمەكلىك.

ئۇنىڭ داڭقى رۇم شاھىغا يېتىپتۇ.
ماختىشىپتۇ تەڭدىشى يوق سېخى دەپ،
ھەم ئېتىنى قوشۇپ مەدھە ئېتىپتۇ.
دېيىشىپتۇ يەتمەس ئاڭا شۇڭقارمۇ،
چۆلدە قانات، كېمە بولار دەريادا.
بۇنى ئاڭلاپ شاھ دەپتۇكى ۋەزىرگە:
ئۇيات بولار تارلىق قىلساق مۇبادا!
تۇلپارىنى سوراپ كورەي بىر قېتىم،
بېرىپ تۇرسا دەيمەن ئۇنى راست سېخى.
بېرىپ تۇرماق ئېغىر كەلسە ئۇنىڭغا،
يالغان شوھرەت ئىگىسىدۇر ئۇ تېخى.
بىر ئىلىملىك ئاقىل بىلەن ئون كىشى،
ئاتلىنىپتۇ تەي① تەرەپكە بوپ راۋان.
يەر ئۆلگەندەك ياش توكۇپتۇ بۇلۇتلار،
شامال بولسا ئوتەر ئىكەن بىرىپ جان.
يېتىشىپتۇ ئۇلار ھاتەم ئۆيىگە،
تەشنا كىشى سۇغا بېرىپ يەتكەندەك.
ئۇ ئات سويۇپ، توكۇپتۇ كوپ قەن - گىزەك،
ئېتەك - ئېتەك مېۋە - چېۋە توككەندەك.
مېھمان بولۇپ تۇنەپ قاپتۇ كەلگەنلەر،
تاڭ ئاتقاندا تەلەپ قاپتۇ ئېتىنى.
ھاتەم بىردىن بولۇپ قاپتۇ پەرىشان،
ھەسرەت بىلەن تۇتۇپ ئاستا بېشىنى.
دەپتۇ ھاتەم: ئەي ئاقىلى زۇفۇنۇن،

① تەي — قەبىلە نامى.

ئىمە ئۈچۈن ئىپتىمىدىگىلار بۇرۇنراق؟
سىلەر ئۈچۈن سويغان ئىدىم ئۇ ئاتنى،
ئۇ تولپاردىم تېخى كېچە ئىدى ساق.
كوردۇگىلارغۇ، بوران بولدى ئاخشىمى،
بېرىش قىيىن بولدى ماگا قوراغا.
ئۆيدە ئاتتىن بولەك مېلىم يوق ئىدى،
ئىلاجىسىز سويۇۋەتتىم غىزاغا.
ئەركەكچىلىك بولماس ئىدى مېنىڭچە،
قاراپ تۇرسام، ياتسا مېھمان ئاچ پېتى.
ھاتەم ئۈچۈن ئات ئەمەسمۇ سېخىلىك،
ئىمە بوپتۇ سويۇلغاندا بىر ئېتى!
مېھمانلارغا قويۇپ ھاتەم مال، ئالتۇن،
خوش ئېيتىپتۇ، قايتىشىپتۇ كەلگەنلەر.
بۇ ئىشلارنى ئاڭلاپ رىملىق تاجدار،
دەپتۇ: ساڭا بارىكاللا، تاپ زەپەر!
بۇنىڭ بىلەن گېپى پۈتمەس ھاتەمنىڭ،
گېپى تولا ئۇ داڭقى بار ئادەمنىڭ.

ھىكايەت

ھاتەم توغرىسىدا ئىككىنچى ھىكايەت

كىمنىڭ سوزلەپ بەرگىنىنى ئۇنتۇدۇم،
ئۆتكەن ئىكەن بىر پادىشا يەمەندە.
غالىپ ئىكەن جاھاندىكى شاھلاردىن،
داڭقى چىققان سېخى ئىكەن ۋەتەندە.

Altun Oq

دىسەڭ بولار ئۇنى ئېھسان بولۇتى،
يامغۇر كەبى زەر توكەركەن ھەر كۈنى.
بىراق داڭقى ئارتۇق ئىكەن ھاتەمنىڭ،
ھەسەت ئوتى ئىچرە قويمىش بۇ ئۇنى.
ئۇ دەيدىكەن: ئۇنىڭ تاجى بولمىسا،
نىمە ئۈچۈن تاپتى مۇنچە ئېتىۋار؟
قىلالمىسا يە شاھانە بەزمىلەر،
ئەل ئىچىدە مۇنچىلا زور داڭقى بار؟
سوزلەر ئىدى خەلق دائىم ھاتەمنىڭ،
ئېھسانىنى، خەيرىيەتلىك ئىشىنى.
دىدى بىر كۈن كورەلمەسلىك قىلىپ شاھ:
ئېپ كېلىڭلار شۇ ھاتەمنىڭ بېشىنى!
ھاتەم تىرىك مېنىڭ داڭقىم چىقماس دەپ،
بەنتەي① گە ماڭغۇزدى بىر ئادەمنى.
مېڭىپ كەتتى يولغا سالغان جاللادى،
مەخپى بېرىپ ئولتۇرۇشكە ھاتەمنى.
يول ئۈستىدە ئۇچراشتى ئۇ چاپارغا،
ئوچۇق چىراي، ھىممەتلىك بىر نەۋقىران.
ئۇ مېھمانىنى كورۇپ، شىرىن سوز بىلەن،
تەكلىپ قىلىپ باشلاپ كەتتى ئوي تامان.
ئىززەت - ھورمەت بىلەن كۈتۈپ، مېھمانىنىڭ ـــ
تاش كوڭلىنى يۇمشاق قىلدى ئۇ پۈتۈن.
سەھەر تۇرۇپ قوللىرىنى سويدى ئۇ،
دىدى: يەنە ئويناپ كېتىڭ بەش - ئون كۈن.

---

① بەنتەي ـــ تەي قەبىلىسى.

دىدى مېهمان: مۇمكىن ئەمەس زادىلا،
جونەپ كېتەي، هازىر ماڭا ئىش مۇهىم.
دىدى يىگىت: ئېيتىڭ ماڭا، نىمە ئىش؟
بەلكى سىزگە تېگىپ قالار ياردىمىم.
— مەيلى ئېيتاي، — دىدى چاپار، — قۇلاق سال،
يىگىت بولساڭ سىر ساقلىغىن، بول هۇشيار.
تونۇمسەنكىن، بۇ يۇرتۇڭدا بەك دانا،
داڭقى چىققان هاتەم دىگەن بىراۋ بار.
نىمە گۇنا قىلغان ئىكىن بىلمىدىم،
بېشى لازىم بوپتۇ يەمەن شاهىغا.
بولار سېنىڭ ماڭا بەرگەن ياردىمىڭ،
باشلاپ بارساڭ ئۇنىڭ تۇرار جايىغا.
بۇنى ئاڭلاپ كۇلدى يىگىت: هاتەم مەن!
لازىم بولغان بولسا بېشىم مانا، كەس.
يامان بولار قالسا ئەگەر تاڭ يورۇپ،
تۇندىن قالساڭ ئىشىڭ سېنىڭ بولار تەس.
تۇتتى باشنى قىلىپ هاتەم سېخىلىق،
بۇ قىسسىدىن قالدى چاپار تەمتىرەپ.
كېيىن يەرگە ئېتىشۋەتتى ئۆزىنى،
پۇتلىرىنى سويدى ئۇنىڭ ئومۇلەپ.
يىغان قىلدى قويۇپ قولنى كوكسىگە،
شەمشىرىنى تاشلىۋەتتى بىر ياققا.
دىدى: مەرتلىك ئەمەس هەرگىز بۇ ئىشىم،
قانداق زەرەر يەتكۈزەلەي سەن زاتقا!
هاتەم بىلەن قۇچاقلىشىپ، خوشلىشىپ،
يەمەن ياققا جۇنەپ كەتتى ئۇ چاپار.

چۈشەندى شاھ قاراپ كەلگەن چاپارغا،
تاپشۇرۇقتا بىردەملەپتۇ ئېتىۋار.
دېدى: كېيىپ كەلمەپسەنغۇ بېشىنى،
بولماسمىدى كەلسەڭ سېلىپ خوجۇنغا؟
نېمە بولدى؟ كۈچۈڭ يەتمەي قالدىمۇ،
ياكى يولدا دۈچ كەلدىڭمۇ ھۇجۇمغا؟
سويۇپ يەرنى بۇ دېۋ يۈرەك پەھلىۋان،
ئۆز شاھىغا دۇئا قىلدى شۇھامان.
دېدى: يولدا ئۇچراتتىم مەن ھاتەمنى،
قايىل بولدۇم كۆرۈپ ئۇ مەرت ئادەمنى.
ئاڭلىغانغا لايىق ئىكەن ھىممىتى،
مەندىن كۆرە يۈكسەك ئىكەن ھۆرمىتى.
قاراپ تۇرۇپ ئالالمىدىم بېشىنى،
ئۇ بېشىمنى ئالدى مېنىڭ ئېھساندا.
دېدى چاپار، ئېيتتى بولغان ئىشلارنى،
شاھمۇ قايىل بولۇپ قالدى شۇ ئاندا.

ھىكايەت

بىردىن لايغا پېتىپ قالدى بىراۋنىڭ،
چۆل ئىچىدە ھەيدەپ ماڭغان ئىشىكى.
تۈن قاراڭغۇ، يامغۇر يېغىپ تۇراتتى،
پاتقاق ئىدى چەكسىز چۆلنىڭ ئۈستىگى.
تىللىدى ئۇ نېمە كەلسە ئاغزىغا،
بۇ ئۇنىڭغا بەكمۇ ئېغىر كۈن ئىدى.
تىللىدى ئۇ گادايىنىمۇ، شاھىنىمۇ،

دۈشمەننىمۇ، دوستلارنىمۇ تىللىدى.
كېلىپ قالدى پادىشامۇ شۇ پەيتتە،
كەلگىنىنى سەزمەي قالدى ئۇ كىشى.
گەپ قىلالماي قالدى شاھمۇ نائىلاج،
قۇلىغىغا كىرگەچ ئۇنىڭ سوكۇشى.
بەگلىرىگە باقتى بولۇپ خىجالەت،
دېدى: مېنى تىللايدۇ بۇ نېمىشقا؟
دېدى بىرى: كاللىسىنى ئال ئۇنىڭ،
سەل قارىساڭ خاتا بولار بۇ ئىشقا.
قاراپ باقتى شاھ ئۇنىڭغا كوز سېلىپ،
ئىشەك لايدا، ئۆزى نامرات بىر ھالدا؟
ئويلاپ قالدى ئەپۇ بولسۇن گۇنايى،
جەھلى تۇتۇپ تىللىمامدۇ شۇ ھالدا.
قانداق گۈزەل قىساس پەيتى ياخشىلىق،
شاھ ئات بەردى، ئالتۇن بەردى نامراتقا.
دېدى بىراق: بەك ئەقىلسىز ئىكەنكەن،
ئىرىشمىگىڭ ماھال ئىدى ھاياتقا؟
ئۆز ئەھدىمنى بىجا قىلدىم دېدى شاھ،
ساڭا قىلغان بۇ شەپقىتىم ئارقىلىق.
يامانلىققا يامانلىقمۇ بەك ئوڭاي،
قىيىن ئىشتۇر يامانلىققا ياخشىلىق.

ھىكايەت

پۇلى نۇرغۇن باي بار ئىدى، ياشايتتى —
ئىشلىتىشكە كوزى قىيماي قىيناپ جان.

يىمەس ئىدى ئاچ يۇرسىمۇ كۈنۈ - تۈن،
ۋە ھېچكىمگە قىلماس ئىدى ئۇ ئېھسان.
قۇلى بولۇپ قالغان ئىدى ئالتۇننىڭ،
ئالتۇنغىمۇ سېلىپ قويغان ئۇ كىشەن.
كۆمگەن جايىنى بايقاپ قالدى ئۆز ئوغلى،
يۇشۇرسىمۇ ئالتۇنلارنى پەم بىلەن.
قارا تاشنى كۆمۈپ قويۇپ ئورنىغا،
ئالتۇنلارنى ئالدى ئوغۇل سۇغۇرۇپ.
زەر تۇرامدۇ سېخى، مەرتنىڭ قولىدا،
يىدى، ئىچتى ۋە ئوينىدى شوخلىنىپ.
يۈزلىرىنى كاچاتلىدى ئاتىسى،
بۇ يوقالغان ئالتۇنلارنىڭ دەردىدە.
كېچىلىرى يىغلار ئىدى ئاھ ئۇرۇپ،
ئوغلى بولسا ئوينار ئىدى بەزمىدە.
ئوغلى ئاڭا كۈلەر ئىدى تاڭلىرى:
— ئاتا! ئادەم كۈنى ئۆتەر ئاش بىلەن.
ئىنسان زەرنى خەجلەش ئۈچۈن يىغىدۇ،
كۆمۈپ قويساڭ تەڭ بولمامدۇ تاش بىلەن؟
تىرىكچىلىك يولى ئىزلەپ ئادەملەر،
تاش باغرىنى يارار ئالتۇن كانىدا.
بېخىللارنىڭ قولىدىكى ئالتۇنلار،
ياتقان ئوخشاش يەنە تاشنىڭ باغرىدا.
بالىلىرىڭ بىلەن بىللە يىمىسەڭ،
ئالتۇنلىرىڭ بولار ساڭا ئاھ - پىغان.
ئالتۇنى بار بېخىل بايدۇر مىسالى —
ئالتۇنلارنى بېسىپ ياتقان چوڭ يىلان.

بىخىل ئادەم تىترەيدۇ يىلاندەك،
ئۇزاق يىللار ساقلىنىدۇ ئالتۇنى.
كۈنى يېتىپ ئەسىر بولسا ئەجەلگە،
شۇ كۈنىلا تەقسىم قىلار تېز ئۇنى.
چومۇلىدەك توشۇپ توپلا، يىغىن ھەم،
قۇرۇتلارغا يەم بولۇشتىن مۇقەررەم.
ئەسسەھەتتۇر بۇ سەئدىنىڭ سوزلىرى،
ئەمەل قىلساڭ نەپ بېرىدۇ ھەرقاچان.
كۈنۈڭ ياخشى ئۆتەر بۇنى چۈشەنسەڭ،
چۈشەنمىسەڭ يەپ قالىسەن پۇشايمان،

ھىكايەت

بىر دەرۋىشكە ئېھسان قىلىپ بىر يىگىت،
ھاجىتىنى راۋا قىلدى، بەردى نەپ.
نىمە گۈنا قىلغان ئىكىن بىلمىدىم،
شاھتىن بۇيرۇق بولدى ئۇنى ئېسىڭ دەپ.
تۇشمۇ ـ تۇشتىن بەگلەر كەلدى ئۇ كۈنى،
مەيدان ئارا ئەل توپلاندى كورمەككە.
بۇ سورۇنغا كەلدى دەرۋىش، كوردىكى،
يىگىت تۇتقۇن ۋە يۈزلەنگەن ئولمەككە.
ئۇ يىگىتكە ئېچىندى چىن كوڭلىدىن،
يىلان قۇردى، قالمىدى ھىچ تەمتىرەپ.
بىردىن يىغلاپ كەتتى دەرۋىش ۋاقىراپ:
شاھىم ئولدى، ئالەم يېتىم قالدى، دەپ.
پەريات قىلدى يۈز ـ كوزىنى تىرناقلاپ،

جاللات تېنەپ قالدى قەتىل پەيتىدە.
ھەممە يۇگرەپ كەتتى دەرھال سارايغا،
بىراق شاھى تىرىك ئىدى تەختىدە.
يىگىت قاچتى، لېكىن دەرۋىش تۇتۇلدى،
ئۇنى باغلاپ ئېلىپ باردى ئوردىغا.
شاھ سوراققا تارتتى ئۇنى: نىمىشقا —
مۇنچە ئولۇم تىلەپ قالدىڭ سەن ماڭا؟
باتۇرلىنىپ سوز باشلىدى بۇ دەرۋىش:
— ئەي شاھىنشاھ! ھوكمىڭدىدۇر بۇزامان.
ئولدى دىسەم كېتەرمىدىڭ راست ئولۇپ؟
ئەمما ئامان قالدى بىر ياش نەۋقىران.
بۇ دەرۋىشنى ئەپۇ قىلدى شاھ دەرھال،
سوزلىرىنى ئاڭلاپ، بولۇپ كوپ خوشال.
يىگىت قېچىپ بارار ئىدى شۇ پەيتتە،
يىراق ياققا بىر يىقىلىپ، بىر قوپۇپ.
بىراۋ ئۇچراپ سوراپ قالدى ئۇنىڭدىن:
بۇ ئولۇمدىن قالدىڭ قانداق قۇتۇلۇپ؟
يىگىت ئاڭا پىچىرلىدى: ئايا، دوست،
مەن نىجاتنى تاپتىم بۇگۇن ئېھساندىن.
ئۇنۇپ چىقار يەرگە چاچقان ئۇرۇغۇڭ،
ئاچلىق كۇنى شەپقەت قىلار ئۇدانىدىن.

× ×

ياخشى دىدۇق ئىلتىپاتنى، ئېھساننى،
ئۇچرىغاننى قىلىشۇەرمە بىراق خوش.

زورلاۋانىنى مالۇ - جاندىن جۇدا قىل،
قانىتىنى يۇلغىن بولسا يامان قۇش.
باغلىرىڭنى خالاس قىلغىن تىكەندىن،
كوچەت ئوستۇر، مىۋە بىلەن تولۇقلا.
ئاجىزلارغا مېھرىۋانلىق قىلسا كىم،
ئاڭا ھورمەت ئىززەت قىل ۋە ئۇلۇغلا.
ئەلگە زۇلۇم، رەھىمسىزلىك بولىدۇ،
زورلاۋانغا شەپقەت قىلساڭ سەن بىراق.
ئوت ئىچىدە كويگەنىدىن جاھانىڭ،
ئوت قويغۇچى ئۆزى كويسە ياخشىراق.
كىم ئوغرىغا مېھرۇ - شەپقەت كورسەتسە،
ئۇنىڭ ئۆزى ئوغرى ياكى قاراقچى.
كوككە سورۇ زورلاۋانىنى كۇل قىلىپ،
ئادىل بولار بولساڭ زۇلۇم قىلماقچى

ھىكايەت

ئاڭلىدىمكى، بىر كىشىنىڭ ئويىگە،
گىرىلدىشىپ ئۇۋا سالپتۇ ھەرىلەر.
ئاتا راسا بىزار بولۇپ قىزىغا،
بۇ ھەرىنىڭ ئۇگىسىنى بۇزغىن دەپ
ياق، بۇزماڭلار دەپ توسىدى ئايالى،
بۇزماق گۇنا بۇ مىسكىنىڭ ئويىنى.
ئىبرى ئويدىن چىقىپ كەتتى ماقۇل، دەپ،
چاقتى ھەرە بۇ ئايالىڭ ئوزىنى.
نادان ئايال قىپتۇ پەريات ۋاقىراپ،

دەپتۇ ئېرى كۆرۈپ ئۇنىڭ ھالىنى:
قوي، يىغلىما، بۇزاي دىسەڭ، مىسكىن دەپ،
ئۆزەڭ قوغداپ قالمىدىڭمۇ ھەرىنى؟
يامانلارغا قىلسا كىمكى ياخشىلىق،
ئۇندا بەتتەر ئەۋج ئالغاي يامانلىق.
ئەقلىڭ بولسا، بولساڭ ئەگەر ئۆزەڭ مەرت،
يامانلارغا بەرمە ھەرگىز ئامانلىق.
جەڭ ۋاقتىدا نەيزە بولغان قۇمۇشلار،
ئىمىش شىكەر قومۇشىدىن ئاجىزراق.
بۇ ھېكمەتلىك سۆزنى ئېيتقان بىر كىشى:
"ئاساۋ ئاتنىڭ يۈكى بولسۇن قاۋۇلراق".
مۈشۈك باقساڭ كەپتىرىڭنى يەپ قويار،
بۆرى باقساڭ يۈرمە ھەرگىز مال توساپ.
بىراۋلارغا قىلساڭ ئەگەر ياخشىلىق،
بىراۋلارغا ھېچ ئايانماي قىل ئازاپ.
ئىگىزلەتمە ئويىنى تۈۋرۈك بولمىسا،
ئېھتىيات قىل، پۇختا ئەمەس ئىشەنچىڭ.
سۇ كەم چاغدا باغلاۋالغىن ئۆستەڭنى،
سۇ كۆپەيسە يەتمەي قالار ئىسكەنجەڭ.
قاپقىنىڭغا چۈشسە بۆرى ئۆلتۈرگىن،
ئۆلتۈرمىسەڭ ئامانلىق يوق قويۇڭغا.
تاياق ئىزلەپ يۈرمە يىلان ئۇچرىسا،
ئۆلتۈر ئۇنى تاش چىقسىمۇ قولۇڭغا.
بولسا قەلەم زوراۋاننىڭ قولىدا،
قوللىرىنى كەسكىن ئۇنىڭ، قىل قەلەم.

ھېكمەت دىسەڭ بۇ سەئىدىگە قۇلاق سال،
بۇ پەندە ئۇ ئۆتكەن سەندىن مۇقەددەم،

ئۈچىنچى باپ

مۇھەببەت توغرىسىدا

ئەگەر ئىشىق چۈشۈپ قالسا كوڭلۈڭگە،
شۇندىن باشلاپ تۇگەر سەۋرۇ - ئارامىڭ.
يارنىڭ ھوسنى كوزلىرىڭگە كورىنىپ،
ئۇخلىماقتا بولماي قالار ئامالىڭ.
يالۋۇرىسەن پۇتلىرىغا باش قويۇپ،
كوزلىرىڭگە كورۈنمەيدۇ جاھانمۇ.
ئالتۇن توكسەڭ سالماي قالسا ئۇ نەزەر،
بىلەلمەيسەن ئالتۇنمۇ ئۇ سامانمۇ؟
ئۇ بار جايدا سىغماس دىلغا باشقا يار،
بولالمايسەن ئوزگە بىلەن ھەمنەپەس.
ئوز ئىلكىڭدە بولماس سەۋرى - تاقىتىڭ،
بوپ قالىسەن رەسۋالىقتىن غەم يىمەس.
جان سورىسا ئايىمايسەن جىنىڭنى،
قىلىچ ئۇرسا تۇتۇپ بېرىپ بېشىڭنى.

ھىكايەت

ناخشا ئېيتار ئىدى بىر كۈن ئىشقىۋاز،
يارى ئاڭا تەڭكەش ئۇسۇل دەسسەيتتى.

AltunOq

ئوراپ ئالغان ئىدى ئۇنى دوست - ياران،
شام ئورۇلۇپ كوينىگگە ئوت كەتتى.
غەزەپلەندى خاپا بولۇپ يىگىتى:
نەدىن كەلدى بىزگە مۇنچە دوست - ياران؟
بۇ ئوت بىلەن يالغۇز ئىتەك كويمىدى،
مەنمۇ كويدۇم، ئورتەندى دىل، كويدى جان.

ھىكايەت

سەمەرقەنتتە بىر نازىنىن بار ئىدى،
بىراۋ ئاڭا ئەگىشىپتۇ بوپ خۇشتار.
قۇياشتىنمۇ يورۇق ئىدى جامالى،
قاراشلىرى جان ئالغۇچى ۋە دىلدار.
ئاشىق يىگىت سويەر ئىدى ئىزىنى،
كويۇپ - پىشىپ، باغلاپ ئاڭا ئىشتىياق.
يۇزلىرىگە تەلمۇرەتتى ھەر دائىم،
جەھلى چىقىپ دىدى دىلبەر: سال قۇلاق!
ئۇزۇن بولدى يۇرۇپ قالدىڭ پېيىمدىن،
بىلگىن، ئەمەس مەن توزاقتا چۈشكەن قۇش.
ئىبزىز بېشىڭ تەندىن جۇدا بولغۇسى،
مۇنداق قىلما، ئوز ۋاقتىدا تاپقىن ھۇش.
— تاشلا ئۇنى، دىدى بىراۋ، — بولدى قوي،
سەن ئوزەڭگە يول تاللىغىن ئاسانراق.
مۇشكۇل بولدى مۇرادىڭغا يەتمەگىڭ،
چىققۇسىدۇر بېشىڭغا بۇ ئىشتىياق.
بۇ سوزلەرنى ئاڭلىدى ئۇ چىن ئاشىق،

دىلى كويۇپ، قالدى ئاچچىق پىغاندا.
دىدى: مەيلى تىغى ئالسا بېشىمنى،
ئۇنىڭ ئىشقى بىلەن ئۆلەي جاھاندا.
يار قولىدىن شەمشەر يىدى دەپ قالسۇن،
دۇشمەنلىرىم ياكى دوستۇ - ئۆلپىتىم.
كوڭلۇم ئۇنىڭ ھىجرانىنى ئىستىمەس،
يۈرەي شۇنداق توكۇلسىمۇ ھورمىتىم.
تووۋە قىل، دەپ ئېيتتىڭ ماڭا ئەي ياران.
قانداق تووۋە قىلالايمەن مەن بىراق؟
ئەپۇ قىلغىن، مېنى ھايات ھىجراندىن،
ۋىسال تىغى ئۆلتۈرگىنى ياخشىراق.
ئۇ كويدۇرسە ھەر كەچ مېنى ئوت قويۇپ،
ھىدى يەنە ھايات بېرەر تاڭ بىلەن.
ئوز ئىشقىدىن ۋاز كەچمەيدۇ مەرت يىگىت،
ئەگەر يارى ئوينىشىسىمۇ جان بىلەن.

ھىكايەت

بىر كېلىنچەك ئىزلەپ كېلىپ بىر چالنى،
ئوز ئېرىدىن قىلىپ بەردى شىكايەت.
دىدى: ئېرىم ماڭا كۆلۈپ باقمايدۇ،
ئوي ئىچىدە كۈنۈم ئوتەر چېكىپ دەرت.
ياشار ئەلدە قانچە - قانچە ياش - قېرى،
ھالى ئەمەس بىزدەك مۇنچە پەرىشان.
كۈن ئوتكۈزەر بولۇپ بىر جان ۋە بىر تەن،
بىر - بىرىگە بولۇپ ئامراق، مېھرىۋان،

ئۆزۈن بولدى ئېردىم چىراي ئاچمايدۇ،
جاندىن ئۆتتى مېھرىسىزلىك ئازاۋى.
ئەقىللىق چال قۇلاق سالدى بۇ سوزگە،
مۇنداق بولدى ئۈنىڭ بەرگەن جاۋاۋى:
تاقەت قىلغىن كۆڭلۈڭ بولسا ئېرىدىگگە،
ئازاۋىنى تارتقىن مەيلى ھەر ئاندا.
تاپالمايسەن مېھرى يوق دەپ ۋاز كەچسەڭ،
كېيىن ئۆمرۈڭ ئۆتەر سېنىڭ ئارماندا.
ئۆيلىماستىن جۇدالىققا ئالما يول،
ئۆمرۈڭ كېتەر كەلسە ئۆلۈم نوۋۋىتى.
بولسا ئېرىدىڭ قانچە نامدار، ئاخىرى —
باش ئەگدۈرەر مۇھەببەتنىڭ قۇدرىتى.
چۈشسە كىشى ئەگەر جۇنۇن ھالىغا،
ھوش - كاللىسى يېنىپ كەلمەس جايىغا.

ھىكايەت

بىر ياش يىگىت ياساپ چىقتى تومۇر قول،
ۋەھشى شىرنى يەگمەك بولۇپ ئىنتىلىپ.
تومۇر قولى يەرگە چۈشتى دەررۇلا،
قولى بىلەن ئۇرغان چاغدا شىر كېلىپ.
دېدى بىراۋ: ئەي يۈرەكسىز، زاڭ چېلىش،
تومۇر قولنى ئاتقىن ئاگا، باتۇر بول.
يەرگە قاراپ دېدى يىگىت شۇ پەيتتە:
كار قىلالماس ئىكەن شىرغا بۇ خىل قول.
ئىشلىمەيتۇ ئەقلىم ئىشىق دەردىدىن،

تومۇر قولغا ئىشەنچ قىلدىم كوڭۇل توق.
ئەقىل نىمە قىلسۇن ئىشىق ئالدىدا،
ئىشىق — توپچى، ئەقىل بولسا يۈگرەك توپ.

ھىكايەت

ئىكالىنىپ قۇياش يۈزلۈك ئىككى ياش،
توي قىلىپتۇ يىراق بىر يۇرت تەرەپتە.
ئېرىگە بەك ئامراق ئىكەن خوتۇنى،
يىراق ئېرى ئىكەن ئاڭا نەپرەتتە.
ئۇ يىگىتكە دەپتۇ شۇ چاغ قېرىلار:
ئەگەر كوڭلۈڭ خالىمىسا قىل تالاق!
يىگىت دەپتۇ: ئاڭا كوڭلۈم چۈشمىدى،
يۈز قوي بېرەي قۇتۇلسام مەن پاتراق.
بۇنى ئاڭلاپ قان يىغلىدى كېلىنچەك،
جۇدالىققا يوق تاقىتىم دەپ ھەردەم.
يۈز قوي ئەمەس، مىڭ قويىنى نە قىلاي،
چىدالمايمەن ئۇنى بىردەم كورمىسەم.

ھىكايەت

سەن ئىمىشقا، — دىدى بىراۋ مەجنۇنغا:
ھەي① تەرەپكە كەلمەيدىغان بوي قالدىڭ؟
ئۇنۇتتۇڭمۇ ياكى لەيلى ئىشقىنى،

---

① ھەي — لەيلى قەبىلىسىنىڭ نامى

ياكى باشقا يار تەرەپكە يول ئالدىڭ؟
قان يىغلىدى ئاڭلاپ مەجنۇن بۇ سوزنى.
دىدى: دىلىم كەتكەن مېنىڭ ئورتىنىپ.
جىسمىم يارا، يارا يەنە دىلىممۇ،
قىينىما سەن جاراھەتكە تۇز سېپىپ.
جىدالمايمەن دىدى ئۇنى كورمىسەم،
لېكىن بولماس ئىكەن چەتتە يۇرمىسەم.
— سوزۇڭ بولسا ئېلىپ كېتەي لەيلىگە،
دىدى ئاقىل: — سەن - سەن يارۇ - ۋاپادار.
دىدى مەجنۇن ھەۋەس قىلما نامىمنى،
مېنىڭ نامىم ئۇ بار جايغا بولماس يار.

× ×

توگە ئۇسۇل ئوينار ئەرەپ كويلىسە،
زوقۇڭ كېلەر توگە ئۇسۇل ئوينىسا.
توگىنىڭمۇ ھەۋىسى بار، ئادەمنى —
ئىشەك دىگىن ئەگەر ئىشقى بولمىسا.

× ×

گۇزەل يىگىت نەي چالاتتى ھەر دائىم،
كوڭۇللەرنى ئېرىتەتتى ناۋاسى.
ئۇ نەي چالسا ۋاقىرايتتى ئاتىسى:
ياقماس ماڭا بۇ نىمەڭنىڭ ساداسى.
بىراق بىر كۇن ئاڭلاپ باقتى ياخشىلاپ،

AltunOq

نەينىڭ ئۈنى تەسىر قىلىپ قالدى جىم.
هاياجاندىن يۈزلىرىنى تەر باستى،
دېدى: جانغا ئوت ياقتى نەي بۇ قېتىم.

× ×

كۆزلىرىمدىن ئۇيقۇ قاچقان بىر تۈنى،
ئاڭلاپ قالدىم، شامغا دېدى پەرۋانە:
مەنغۇ ئاشىق، شۇڭا راۋا كۆيمىگىم،
سەن نېمىشقا كۆيدۈڭ بولۇپ ۋەيرانە؟
شامدىن شۇدەم جاۋاپ بولدى: مەن كۆيدۈم،
ياسالغاچقا جۇدالىقتىن مۇم بولۇپ.
شېرىنىمدىن جۇدا بولغان ئاشىقمەن،
كۆيدۈم شۇڭا پەرھات كەبى تولغىنىپ،
بۇ سۆزلەرنى ئېيتىپ يىغلار ئىدى شام.
يامغۇر كەبى توكۇلەتتى كۆز يېشى.
پەرۋانىغا دەيتتى: سەنمۇ ئاشىقمۇ،
كۆڭلۈڭدەدۇر قايسى ئىشىق تەشۋىشى؟
سەن قاچىسەن كىچىككىنە شولىدىن،
ئوت ئىچىدە كۆيۈپ پۈتسەم تامام مەن.
كۆيەر سېنىڭ پەقەت بىرلا قاناتىڭ،
مەن كۆيىمەن باشتىن - ئاياق، تامامەن.
مەجلىس ئارا نۇرلىرىمنى كۆرگەندىن،
كۆيگىنىمنى كۆرگۈنۈڭدۇر كۆپ ئەۋزەل.
كۆپ ئۇزاققا بارماي تۇرۇپ تۈن كېچە،
ئۈنى پۈۋلەپ بەرھەم بەردى بىر گۈزەل.

تۇتۇن ئورلەپ چىقتى شامنىڭ بېشىدىن،
شۇنداق بولدى مۇھەببەتنىڭ ئاخىرى.
سەن ئىشقنى بىلسەڭ ئەگەر، كويۇشتىن —
قۇتقۇزىدۇ بولۇپ ئولۇم زاھىرى.
ئاشىق بولساڭ كۆلپەتلەردىن قاچمىغىن،
پاك دىللىقنى ئۈگەن ئاقىل مېنىڭدىن.
يېقىن بارما دولقۇنلىغان دەرياغا،
بارغان بولساڭ ئۈمىت ئۈزگىن جېنىڭدىن.

توتىنچى باپ

كەمتەرلىك توغرىسىدا

بىر تامچە سۇ ئېقىپ چۈشۈپ بۇلۇتتىن،
خىجىل بولدى كورۇپ ئاققان دەريانى.
تۇرسا دەريا، مەن قانچىلىك؟ دېدى ئۇ،
كوردۇم بۇگۇن ئاققان ئۇلۇق سۇلارنى.
ئاخىر ئوزى ئايلاندى بىر سەدەپكە،
ئوز - ئوزىنى كەمتەر تۇتۇپ، تېپىپ دىت.
جاھان ئاۋا ئاشتى يەنە قىممىتى،
ئۇنىڭ ئېتى بولدى شۇگا مەرۋايىت.
ئېزىزلىقنى تاپتى ئوزى بولۇپ خار،
كەمتەر بولغاچ ئاغدى ئاگا ئېتىۋار.

× ×

ئەگەر ئىززەت تاپاي دېسەڭ دۇنيادا،
ئۆزگىلەرگە يامان كۆزدە باقمىغىن.
كىبىر بىلەن كامال تاپقان ئادەم يوق،
توغرا ئويلا، بۇنى ئەستە ساقلىغىن.
ئەل ئىچىدە لازىم ئەمەس بولەك نام،
كۇپايىدۇر ياخشى دېگەن بۇ ئىبتى.
تەكتۈشلىرىڭ ساڭا كىبىر كۆرسەتسە،
نەزىرىڭدىن چۈشۈپ كېتەر قىممىتى.
ئۆزەڭدىمۇ بولغان بولسا كىبىرلىك،
سەنمۇ شۇنداق كۆرۈنسەن ھەر ئاندا.
بۇندىن ئوتكەن كۆپ ئەقىللىق ئۇلۇغلار،
غېرىبلارنى ئىززەت قىلغان جاھاندا.
كۆپ ئۇلۇغلار چۈشۈپ قالدى قاتاردىن،
غېرىب - غۇرۋا ئىگەللىدى ئورنىنى.
مەنمۇ سېنى ئەيىبسىز دەپ بىلمەن،
گەر ئەيىبسىز دەپ ئويلىساڭ سەن مېنى.
ھېچقاچاندا ماختانمىغىن بولساڭ مەرت،
ماختىنىشتىن ھېچ كىشىگە زەپەر يوق.
ھەممە يېرى پوست بولسىمۇ پىيازنىڭ،
ئۇ ئويلايدۇ پىستە كەبى مېغىزىم توق.
ئاقىللاردىن سوز قالىدۇ يادىگار،
ئېيتقىنىمنى ئۇنتۇمىغىن سەن زىنھار.

ھىكايەت

بىر كەمبەغەل — ئايۋىنىدا قازىنىڭ —
ئولتۇراتتى توردە كىرىپ بۇلۇڭغا.
قازى ئاغا پات - پات قاراپ قوياتتى،
بىراۋ: تۇر، دەپ ئىما قىلدى ئۇنىڭغا.
دىدى: ساڭا لايىق ئەمەس بۇ ئورۇن،
تۆۋەنگە چۈش، مەيلى كەتكىن، مەيلى تۇر!
ئۆز ھالىچە بولار ھەركىم ئىززىتى،
ئولتۇرالماس ھەركىم توردە بەھۇزۇر.
بۇنىڭ ئۆزى بولدى ئاغا يېتەرلىك،
مۇنداق ھالدا لازىم بولماس نەسىھەت.
ئىززىتىنى يوقاتمىغان بولاتتى،
تۆۋەن چۈشۈپ، ئولتۇرغاندا ئۇ پەقەت.
شىر بولمىساڭ دەۋا قىلما شىر مەن دەپ،
ھەم ئۆزەڭنى تەڭلەشتۈرمە كورگەنگە.
تۇتۇن چىقتى ئۇ يىگىتنىڭ بېشىدىن،
تۇرۇپ دەرھال چۈشتى ئاستا تۆۋەنگە.
كىشىلەردە مۇنازىرە باشلاندى،
پۈتۈن مەجلىس بولۇپ كەتتى پاتپاراق.
مۇنازىرە ئايلانماقتا ماجراغا،
بىرى توغرا دىسە، بىرى دەيتتى ياق.
تالىشاتتى بولۇپ ئۇلار خورازدەك،
بىر - بىرىگە ئاتار ئىدى ھەتتا مۇش.
قوزغىشەتكەن ئىدى قەھرۇ - غەزەپنى،

تۇيۇقسىزدىن پەيدا بولغان بۇ ئۇرۇش.
تالاشقانلار بىر تۈگۈنگە دۈچ كەلدى،
يېشەلمىدى تۈگۈن ھېچكىم قولىدىن.
ئەسكى چاپان يىگىت بولۇپ شىر كەبى،
ئەشۇ پەيتتە تۇردى دەرھال ئورنىدىن.
دېدى: پۇختا ئاساس كېرەك سۆز ئۈچۈن،
دەلىل ئەمەس تالاشقاندا مۇشتلىشىش.
بىلگىنىمنى سۆزلەپ باقاي مەنمۇ ھەم،
توغرا ئىشتۇر بىلمىگەندە جىم تۇرۇش.
سۆز باشلىدى ھۆرمەت بىلەن تىز چۆكۈپ،
ئۇنىڭ تىلى باشقىلارنى قىلدى لال.
ئۇ سۆزلەرنى تىزدى راۋان قەلەمدەك،
ئۇنچە شۇنداق تىزىلدۇ ئېھتىمال.
سۈرەتلەرگە جان بەردى ئۇ مەنادىن،
تامام قىلدى بولۇپ ئۆتكەن دەۋانى.
ئولتۇرغانلار دېدى ئاغا: ئاپىرىن،
كوردۇق بۈگۈن ئەقلى تولۇق دانانى.
سۆز ئېيتىشنى چاپتۇردى ئۇ مەيداندا،
قازى لايغا پېتىپ قالدى ئىشەكتەك.
سەللە - تونىنى ئۇزاتتى ئۇ يىگىتكە،
دېدى: ماڭا بۇ قازىلىق نە كېرەك؟
يۈكسەك ئىكەن سېنىڭ قەدرىڭ - قىممىتىڭ،
بىلەلمىدىم ئەپسۇس دەسلەپ كۆرگەندە،
غەشلىك سېلىپ قويدى مېنىڭ كۆڭلۈمگە،
كۆرمەك سېنى غېرىپ ھالدا، تۆۋەندە.
يېقىن كېلىپ مۇلازىمى قازىنىڭ،

ھۆرمەت بىلەن تەقدىم قىلدى سەللىنى.
قوبۇل قىلماي دېدى يىگىت: ئەي قازى،
كاتتىلىققا دەۋەت قىلما سەن مېنى.
باشقىلاردىن كاتتا بولسام، ئۇلارمۇ،
كورۇنىدۇ ماڭا تۆۋەن ئەھۋالدا.
پەرقى نىمە سۇ بولامدۇ لاي - سۈزۈك.
بولسا كوزا ئالتۇندا ۋە ساپالدا!
ئەقىل — ئىدرەك بولسا بولدى بېشىمدا،
نىمە ھاجەت سەللە بىلەن كاتتىلىق؟
كورۇنمەككە چوڭ ئەمەسمۇ قاپاقمۇ،
ئىنسان قەدىرى ئەمەس سەللە ئارقىلىق.
مەغرۇر بولما ساقال بىلەن سەللىدىن،
ساقال - كوكات، سەللە دىگەن پاختا ئاق.
ئەگەر ئادەم بولسا سېنىڭ سۈرىتىڭ،
سۈرەت دىگەن جىم تۇرغىنى ياخشىراق.
ئىلىم بىلەن تاپسۇن ئىنسان پەزىلەت،
لازىم زوھەل① بولۇپ يۈكسەك تۇرۇشى.
ھېچ تەمى يوق ئىگىز ئوسكەن قومۇشنىڭ،
تاتلىق بولار پەقەت شېكەر قومۇشى.
ئادەم دىمە ئەقلى بولسا شۇنچىلىك،
ئەگەشسىمۇ ئارقىسىدىن يۈزلەپ قۇل.
جىن ئۆزۈمى دىگەن ئىكەن ياخشى گەپ،
ئاڭلا ئۇنى ۋە ئومرۇڭدە ئاگاھ بول.
ئۇ دەپتۇكى، مېنى لايدىن يۇلمىغىن،

① زوھەل — بىر خىل يۇلتۇزنىڭ نامى.

ساتساڭ ھىچ كىم بىر تىيىنغا ئالمايدۇ.
ئوسكەندىمۇ لاللەرنىڭ ئىچىدە،
كوكات ھەرگىز لالە بولۇپ قالمايدۇ.
ئىشەك يەنە ئىشەك يىپەك كەيسىمۇ،
پۇل مۇھتەرەم قىلالمايدۇ بازارنى
شۇنداق چىچەن سوزلەر بىلەن ئۇ يىگىت،
يۇيۇۋەتتى قەلبىدىكى ئازارنى.
خاپا بولغان كىشى قوپال سوزلەيدۇ،
ياۋ قولىغا چۈشكەندىمۇ بوشاشماي.
سوزگە كەلسە قولدىن بەرمە پەيتىنى،
ياۋنى مات قىل بولغاندىمۇ بىر تالاي.
ھالى خاراپ بولۇپ قالدى قازىنىڭ،
قىيامەتمۇ، دىدى، بولدى بۇ ئازاپ.
ئەلەم بىلەن قوللىرىنى چىشلىدى،
ئىككى كوزى قالدى ئۇنىڭ پاقىراپ.
سوزلىرىنى ئىپتىپ بولۇپ ياش يىگىت،
بۇرۇلدى - دە، چىقىپ كەتتى سورۇندىن.
ئارزۇسىنى قىلىپ قالدى ھەممىسى،
كىيىن دىرەك تاپالمىدى ھىچ ئۇندىن.
ئۇنى ئىزلەپ سوراپ كوردى چوڭ زاتلار،
بۇ كىم ئوزى ۋە قەيەرلىك يىگىت، دەپ.
ئىزلەپ چىقتى يۇرت تەپتىشى ئاخىرى،
ئۇچرىغاندىن سوراپ، ئۇنى سۈپەتلەپ.
دىدى بىراۋ: ئىپتىشكىغا باققاندا،
ئىزلىگىنىڭ بەلكى سەئدى ئوزىدۇر.

دۈچ كەلگەنلەر ئاپىرىن دەر ئۇنىڭغا،
سۆزلىرىدىن چاقناپ تۇرار گۈزەل نۇر.

× ×

سۆزى شىرىن شىلغاي ياۋنىڭ پوستىنى،
سۆزى قوپال دۈشمەن قىلغاي دوستىنى.
ئەگەر كىمكى يۈزى سەندال بولمىسا.
بولقا ئۈرۈپ قىسىنمايدۇ ھېچ ئۇنى.
سۆزى قوپال بولغان ئوتەر ئازاپتا،
شىرىن سۆزلۈك ئىش كورىدۇ پەم بىلەن.
شىرىن سۆزنى ئۈگەن ئاقىل سەئدىدىن،
قوپال سۆزلۈك ئوتەر دائىم غەم بىلەن.

ھېكايەت

ھەسەل سېتىپ كۈن ئالاتتى بىر ياران،
شىرىن سۆزلەپ، تاشلاپ ھەريان شوخ نىگار.
تۇرسا شېكەر قومۇشىدەك بەل باغلاپ،
پاشا كەبى ئولىشاتتى خېرىدار.
زەھەر بولغان تەقدىرىدىمۇ ساتقىنى،
ھەسەل بىلىپ ئېلىشاتتى كىشىلەر.
كوزى چۈشتى ئاگا بىر توڭ قاپاقنىڭ،
سودىسىغا ھەسەت قىلدى شۇ قەدەر.
ھەسەل سېتىپ كورمەك بولۇپ ئەتىسى،
كوچىلارنى كېزىپ چىقتى ئۇ راسا،

زەھەر سۇپەت ئاچچىق بولغاچ چىرايى،
ھەسەلگە كىپ قونمىدى بىر پاشا.
بىر تىيىنمۇ تاپالمىدى شۇ كۈنى،
ئۇيگە قايتىپ تۇرۇپ قالدى ئۇ مۇزدەك.
قاپاقلىرى كەتتى بەتتەر تۇرۇلۇپ،
ھېيت كۈنى غەمدە قالغان مەھبۇستەك
ئاكا قاراپ كۈلدى شۇ دەم ئايالى:
ئوزەڭ ئاچچىق، مىلىڭ تاتلىق بولامدۇ؟
قاپاقلىرىڭ تۇرسا دائىم مۇز بولۇپ،
يىگەنلەرگە ھەسەل ھارام بولامدۇ؟
يامانلىقنى راۋا كورمە ئوزەڭگە،
قوپال سوزلۇك بولۇر تەتۇر پىشانە.
يۇمشاق سوزلە يۇمشاق نىنىڭ بولمسا،
شىرىن سوزدە قىل سەئدىنى نشانە.

ھىكايەت

ئىت چىشلىدى بىر دىخاننىڭ پۇتىنى،
چىشنىڭ ئىزى بولۇپ قالدى جاراھەت.
ئۇخلىمايتتى دىخان ئازاپ دەردىدىن،
بىر قىزچىغى قىلدى ئۇنى خىجالەت.
ئاتىسىغا دىدى قىزچاق دوق ئۇرۇپ:
بولماسمىدى سەنمۇ ئىتنى چىشلىسەڭ!
يىغىسىدىن توختاپ ئاتا قالدى جىم،
كۈلۈپ كەتتى ئاخىر بولۇپ ھالى تەڭ.
دىدى: قىزىم، كۈچۈمىغۇ يىتەتتى،

بىراق ئەيىپ ئېيتىشمەمدۇ ئىشىمنى؟
مەن ئادەمدە! باشقا ئولۇم كەلسىمۇ،
ئىت پۇتىغا تەككۈزمەيمەن چىشىمنى.

ھىكايەت

مەلىك سالىھ شام ئىلىدە شاھ ئىدى،
قۇلى بىلەن چىقتى بىر كۈن سەپەرگە.
ئەرەپ كەبى يۈزلىرىنى نىقاپلاپ،
سەيلى قىلىپ بېرىپ باقتى ھەر يەرگە.
مەلىك سالىھ ئادەمشۇناس شاھ ئىدى،
يوقسۇللارغا دائىم قانات ياپاتتى.
يولدىن ئۆتۈپ كىرىپ باقتى مەسچىتكە،
كورۇپ قالدى، ئىككى يوقسۇل ياتاتتى.
دەيتتى بىرى: بېردىشەرمۇ ئېيتىۋار،
بىزنىڭ غېرىپ ئاھىمىزغا جەننەتتە؟
قارىغىنا نامى ئۇلۇغ شاھلارنى،
كۈن ۋە تۈنلەر ئۆتەر بەزمۇ - ئىشرەتتە
مەن بېشىمنى كۆتەرمەيمەن گورۇمدىن،
ئۇلار ئەشۇ جەننەتتىمۇ بولسا ھەم.
جەننەت بىزنىڭ تاڭلا ئەتە جايىمىز،
ئۇلار كىرىپ ئالارمۇ دەپ يەيمەن غەم.
بۇ ئالەمدە ھېچ ياخشىلىق كورمىدۇق،
ئازاپ چەكتۇق دائىم كۈندۈز - كەچ بىلەن.
ئەگەر سالىھ كىرىپ قالسا جەننەتكە،

AltunOq

تۇمشۇغىغا سالاي ئۇنىڭ گەش بىلەن.
بۇ سوزلەرنى ئاڭلاپ قالدى شاھ سالىھ.
خوپ كورمەدى ئۇندا ئۇزاق تۇرماقنى.
كۇتۇپ تۇردى ئەل ئۇيقۇدىن ئويغانسۇن،
قۇياش نۇرى يورۇتسۇن دەپ ھەر ياقنى.
تاڭ ئاتقاندا ئىككى يوقسۇل تۇتۇلدى،
مەلىك سالىھ ھورمەت قىلدى ئۇلارنى.
ياخشىلىقنىڭ يامغۇرىنى ياغدۇرۇپ،
يۇيۇۋەتتى دىللاردىكى غۇبارنى.
ئاچ - يالىڭاچ ئۆتكەن ئۇلار كوپ زامان،
سالىھ كۇتۇپ خەۋەر ئالدى ھالىدىن.
كاتتىلارنىڭ قاتارىغا قېتىلىپ،
ئىككى يوقسۇل چاپان كىيدى شايىدىن.
بىرى شاھقا دىدى بىر كۇن: ئەي شاھىم،
ھوكمىڭ بىلەن ئېلىپ ماڭدىڭ زامانىنى.
ياقتى ساڭا بىزنىڭ قايسى ئىشىمىز؟
سەن سىلايسەن ياخشى كورگەن ئىنسانىنى.
دىدى سالىھ يوقسۇللارغا شات - خورام،
گۇل مىسالى جەۋلان قىلىپ چىرايى:
— مەغرۇر بولۇپ يوقسۇللارنى خار تۇتسا،
ئارتۇق بولار پادىشانىڭ گۇنايى.
سەنمۇ ئەندى تۇتما ماڭا ئاداۋەت،
جەننەت ئارا خالى بولغىن تالاشتىن.
يېپىۋالما ئىشىگىنى جەننەتنىڭ،
ساڭا ئىشىك ئاچتىم بۇگۇن ياراشتىن.
موتىۋەرلىك بولار قوللاش يوقسۇلنى،

ئىرادىدىن بىنا بولار سائادەت.
ياخشىلىقنىڭ تىزگىنلەيدۇ ياۋىنى،
يوقسۇللارنى قوللىماقنى قىل ئادەت.
بولساڭ ئىچى سۇغا تولغان كۆپ بىراق،
بولالمايسەن نۇر چاچقۇچى شام چىراق.

ھىكايەت

بىراۋ بىر ئاز ئىلمى نوجۇم ① بىلەتتى،
پەخىرلىنىپ ئىزلەر ئىدى نام - ئاتاق.
يوللار كېزىپ ئىزلەپ كەلدى گۇشيار ②نى،
كورەڭلىگى كوكــكە يەتكەن ئۇ ساياق.
گۇشيار ئاڭا قىلماي قويدى پەرۋامۇ،
خالىمىدى ئاڭا ساۋاق بەرمەكنى.
كوپنى كورگەن، كوپنى بىلگەن بۇ دانا،
قۇپ - قۇرۇقلا قايتۇردى ئۇ تەنتەكنى.
دىدى: ئەقلىڭ تولا ئىكەن ئوزەڭچە،
يەنە ئاشلىق سىغماس تولغان ئىدىشقا.
ئىدىشىڭنى بوشات ئاۋال غۇرۇردىن،
كەلگىن ئاندىن مەندىن بىلىم ئىلىشقا.
سەئدى كەبى بولساڭ چىچەن ۋە كەمتەر،
توپلىنىدۇ ئاندىن سەندە بىلىملەر.

---

① ئىلمى نۇجۇم — ئاسترونومىيە ئىلمى.

② گۇشيار — پارس ھەملىكىتىدىكى بىر ئاسترونوم.

ھىكايەت

بىراۋ قۇل دەپ تۇتۇۋاپتۇ لوقماننى،
چۈشمىگەندە تېۋىپلىقنىڭ پېيىغا.
ئۆي - ئىمارەت سالماقچىكەن ئۇ ئادەم،
زورلاپ ئۇنى ساپتۇ كېسەك لېيىغا.
كېسەك قۇيۇپ، ساراي سېلىپ باي ئۈچۈن،
بىر يىلغىچە جاپا چەكتى ئۇ غايەت.
قاچقان قۇلى قايتىپ كەلدى غوجامنىڭ،
شۇ چاغدىلا بولدى غوجام خىجالەت.
بۇ خوجايىن تازىم بىجا كەلتۈرۈپ،
خىجالەتتە ئۆزرە ئېيتتى لوقمانغا.
دېدى لوقمان: بۇ ئۆزرىڭ ئارتۇقچە،
بىر يىل ماڭا چۈشمىدى ھېچ ئاسانغا.
ئەپۇ قىلسام بولار سېنى ئەزىزىم،
بۇ بىر يىلىڭ بولمىدى ھېچ زىيانلىق.
بۇ ئۆيلىرىڭ، سارىيىڭنى سالغىچە،
ئىلىم - پەندە تاپتىم كۆپلەپ ئاسانلىق.
ئۆيۈمدىمۇ مېنىڭ قۇلۇم بار ئىدى،
دۇچار ئىدى ئۇ ئېغىر ئىش، زۇلۇمغا.
مۇندىن كېيىن ئېغىر ئىشقا سالمايمەن،
لاي ئەتكىنىم كەلسە دائىم ئۆيۈمغا.
كۈچلۈكلەرنىڭ جاپاسىنى تارتمىغان،
ئاجىزلارغا قىلار ھامان ئوساللىق.

كوڭلۇڭ ئازار يىگەن بولسا كاتتىدىن،
كىچىكلەرگە قىلما ھەرگىز قوپاللىق.

× ×

خاپا بولما ئېيتسا بىراۋ ئەيىۋىڭنى،
تۈھمەت قىلسا ئەيلە ئۇندىن پەندىيات.
ئەگەر بىراۋ سىپىتىق دىسە مۇشۇكنى،
قىلىپ يۈرمە ھەرگىز ئۇندىن ئىبھتىيات.
قەدىمىڭنى ياخشىلىققا قوي ھامان،
يامان سوزنى تاپالمىسۇن مۇتىھەم.
دۇشمەن سوزى ئېغىر كەلسە ئويلاپ باق،
ئەيىۋىڭنى تۈزەت، بولغىن مۇھتەرەم.
ئەيىۋىڭنى سالسا كىمكى يۈزۈڭگە،
ئاشۇ ئادەم دوستۇڭ سىنىڭ قىممەتلىك.
باشقىلاردىن توۋەن تۇتقىن ئوزەڭنى،
بولالايسەن شۇندا ئىززەت - ھورمەتلىك.
مازىرىمدىن ئوتسەڭ ئايا پاك نىيەت،
دۇئا قىلغىن ئېلىپ مىنى يادىڭغا.
تىرىكلىكتە ئوتكەن ئىدىم تۇپراقتەك،
نەزەر سالغىن تۇپراق بولغان ھالىمغا.
شامال بولۇپ كەزگەن ئىدىم جاھاننى،
كۈنۈم پۈتۈپ كومۇلدۇم بۇ تۇپراققا.
جىسمىم تۇپراق بولۇپ كېتەر، شامال —
چاڭلىرىمنى ئېلىپ كېتەر يىراققا.
مەنىلەرنىڭ بوستانىدا ئايۇ - يىل،

قايسى بۇلبۇل سايراپ ئۆتتى مىنىڭدەك؟
ئەگەر شۇ خىل بۇلبۇل بولسا تىلەيمەن،
ئىسسىپ بولسۇن سوڭگىمگە گۈل ئۈنمەك.

بەشىنچى باپ

رازدىلىق توغرىسىدا

بالاغەتتىن چىراق يېقىپ، نۇر چېچىپ،
پىكرۇ ـ ھىكمەت بايان قىلدىم بىر كېچە.
بىر بىلەرمەن قۇلاق سالدى سوزۇمگە،
ئاپىرىن، دەپ ئولتۇردى ئۇ كەچكىچە.
سوزمۇ قاتتى ئاخىرىدا غەرەزلىك،
ئاغرىتىق تۇتسا كۆچەيگەندەك پىغانى.
دىدى: ئىنسان توغرا قىلغان بولىدۇ،
ئىبادەتتە بولسا ئەقلى ـ ئىمانى.
بۇ سوزلەرنى ئېيتىپ ئوتكەن باشقىلار،
ئۈمىت ئەمەس گوززى بىلەن نەيزىدە.
ئىدىم ئوزەم تالاشقانغا سوز بەرمەس،
تالاشماقچى ئەمەس ئىدىم ئەسلىدە.
خەنجىرىنى ئىشقا سالسام تىلىمنىڭ،
تاشلار ئىدىم بىلەرمەننى پارچىلاپ.
شۇنداق قىلىپ مەيدان ئارا جەڭ بولدى،
دۈشمەنلىرىم قۇلاق سالسۇن ياخشىلاپ.

AltunOq

ھىكايەت

سافاھان① دا ياشار ئىدى بىر دوستۇم،
ئۆزى ھۇشيار، مىجەزى شوخ، باھادىر.
ھەممە ۋاقىت قان يۇرەتتى خەنجىرى،
ئىدى ياۋنى قورقۇتۇشقا ئۇ قادىر.
كورمەس ئىدىم ئۇنى ھەرگىز ئوقىياسىز،
ئوقىياسىدىن ئوت چىقاتتى ھەر كۈنى.
بىر زەبەردەست يىگىت ئىدى پەھلىۋان،
ۋەھىمە دەپ بىلەر ئىدى شىر ئۇنى.
ئولتۇرۇشكە قەست ئەيلىسە مۇبادا،
بىر ئوق بىلەن جايلار ئىككى ياۋنى.
ئۇنىڭ ئۇدۇل بىرىپ تەككەن ئوقىدەك،
تىشەلمەيدۇ تىكەن غۇنچە باغرىنى.
بىشى تەڭگە پاتار ئىدى ياۋنىڭ،
ئەگەر ئۇنى مۇشتى بىلەن سالسا بىر.
بوغار ئىدى ئۇ يولۋاسنى گىپىلدىن،
جان بىرەتتى مۇشتى بىلەن سالسا شىر.
كۇچەپ راسا، تۇتۇپ ئالسا بىلىدىن،
ئۇ تاغنىمۇ يۇلۇپ كوككە ئاتاتتى.
ئىپتىلاتتى ساۋۇتلۇقلار دۇچ كەلسە،
نەيزە ئۇرۇپ دەرھال ئاتقا ئارتاتتى.
بولسىمۇ گەر مەردۇ - مەردان شۇنچىلىك،

---

① سافاھان — ئىسفاھان، ئىراندىكى بىر شەھەرنىڭ نامى.

ئىسلەرنى كۆرمەس كىشى دۇنيادا؟
دوست تۇتۇشنى ياقتۇراتتى ئۇ پالۋان،
بولسا كىشى توغرا نىيەت ۋە ساددا.
دوستى ئىدىم، ئايرىمايتتى يېنىدىن،
مېنى چىللار ئىدى سەپەر ناۋاسى.
يولغا چىقىپ بېسىپ ئۆتتۈم ئىراقنى،
شامدا تۇرۇپ قالدىم يېقىپ ھاۋاسى.
ياشاپ ئۈمىد، خەۋپ، راھەت، غەم بىلەن،
ئۇزۇن يىللار تۇرۇپ قالدىم مەن شامدا.
ئاياقلاشتى ئۇ يەردىكى نەسىۋەم،
ۋەتەن مېھرى قەلبىمدە ئوت بولغاندا.
باستىم يولدا نەچچە سەھرا - چۆللەرنى،
كۆز ئالدىمدا ئايان بولدى ئىسفاھان.
خىيال سۈرۈپ ئوخلالمىدىم بىر كېچە،
كۆز ئالدىمغا كەلدى ئاشۇ پەھلىۋان.
ئۇنى ماڭا يىگەن تۇزۇم ئەسلەتتى،
ئۇزۇن زامان يىگەن ئىدىم تۇزىنى.
ئىسفاھاننى كېزىپ يۈردۈم شۇ كۈنى،
كۆرمەك بولۇپ پەھلىۋاننىڭ ئۆزىنى.
كۆردۈم ئۇنى، يىگىت قېرىپ كېتىپتۇ،
ئىگىز تاغدەك ئاقىرىپتۇ باشلىرى.
قەددى پۈكۈك ۋە يۈزلىرى سارغايغان،
ئاقار ئىدى قېرىلىق كۆز ياشلىرى.
غالىپ كېلىپ بۇ پەلەكنىڭ گەردىشى،
ناتىۋانلىق ئىگەللەپتۇ قەلبىنى.
غۇرۇرىنى بەربات قىلىپ زامانە،

خۈددى يادەك ئەگمىش ئۈنىڭ قەددىنى،
ئىدىڭ ئۆزەڭ شىرنى يەڭگەن پەھلىۋان،
قېرى تۈلكە بوپسەن، دىدىم گەپ تەشتىم.
دىدى كۈلۈپ: پەھلىۋانلىق يوق بولدى،
يۈرۈپ موغۇل جەڭلىرىدە تۈگەشتىم.
نەيزە ئۇرمان بولغان ئىدى ئۇ جەڭدە،
ئاتلار يايلى تاۋلىناتتى يالقۇندەك.
مەيدان ئارا تۈتۈن بولۇپ باسساقمۇ،
ئامەت كەتتى، مەغلۇپ بولدۇق بىز بىردەك.
ئالار ئىدىم ياۋ قولىدىن ئۆزۈكنى،
ھۇجۇم بىلەن بىرلا ئۇرۇپ نەيزىدە.
بەختىم مەدەت ئەيلىمىدى، ياۋ مېنى—
ئۆزۈك بولۇپ ئوراپ ئالدى گۈررىدە.
قالسا ئەجەل قورشاۋىدا نە پايدا؟
قاچتىم شۇئان، ئۇ مەيداندا قالمىدىم.
قورال كۈچى يار بولمىدۇ زەپەرگە،
قانلىق جەڭدە ئوڭ كەلمىسە تەلىيىم؟
ئەگەر ئاچقۇچ بولمىسا ئوز قولۇڭدا،
بەختى - تەلەي بولماس ماڭغان يولۇڭدا.
شىر ۋە پىلدىن كۈچلۈك ئىدى توپىمىز،
ساۋۇت كىيدۇق، تومۇر كىيدى ھەم ئاتلار.
ئالدىمىزدىن چىقىپ كەلدى كوپ لەشكەر،
بېشىمىزدا بولسا تومۇر كۇلاھلار.
ئىككى تەرەپ بۇلۇت بولۇپ ئات سالدى،
يامغۇردەك ئوق ياغدۇردى بىر - بىرىگە.
ئىككى قوشۇن بىر - بىرىگە ئېتىلدى،

گويا پەلەك ئۆرۈلغاندەك زېمىنگە.
ئولۇم سېلى دولقۇن بولۇپ يامرايتتى،
ئىدۇق ئەجەل توپانىدا بىز گويا.
يۇتماق بولۇپ باھادىرلار ئېلىنى،
ئاغزىنى چوڭ ئاچار ئىدى ئەجدىھا.
بولدى زېمىن تۇمانلاشقان ئاسماندەك،
قىلىچ - نەيزە ئىدى ئۈنىڭ يۇلتۇزى.
ئېتىلاتتى لەشكەر ئوقتەك لەشكەرگە،
يەر يۇزىدە قالار ئىدى قان ئىزى.
تىنىشىپ تۇردى ياۋ كوكسىنى نەيزىمىز،
لېكىن مەغلۇپ بولۇۋەردۇق ھەدىسە.
نىمە پايدا بىرەر باتۇر غەيرىتى،
بەختى - تەلەي ئاڭا مەدەت بەرمىسە.
توپىمىزدىن ھېچكىم ئامان قالمىدى،
ھەممىمىزنى قان ئەيلىدى تېگىپ ئوق.
ئاۋال ئۆزۈم باشىغىدەك زىچ ئىدۇق،
كېيىن ئۆزۈم دانىسىدەك چېچىلدۇق.

ھېكايەت

ماختاپ بەردى ئۆزىنى سا قۇزغۇنغا:
ھېچكىم مەندەك كورەلمەيدۇ يىراقنى.
دېدى قۇزغۇن: قېنى، كورۇپ باقاي مەن،
قاراپ كورگىن چوللەرنى ۋە ئوتلاقنى.
كورمەك بولۇپ كوتىرىلىپ ئۇچتى سا،
قايتىپ كېلىپ دېدى: قۇرۇق بۇ چوللەر.

بىر تال بۇغداي بولدى پەقەت كورگىنىم،
بۇ سوزۇمگە ئىشەنچ قىلساڭ سەن ئەگەر.
قاراپ باقتى شۇ دەم قۇزغۇن چوقىدىن،
كوز تاشلىدى داننى ئىزلەپ يىراققا.
ئۇ بۇغداينى باستى ئۇچۇپ بىرىپ سا،
ئەمما ئوزى چۇشۇپ قالدى تۇزاققا.
ئوگاي ئەمەس بۇ دۇنيادا دان يىمەك،
بىلەلمىدى سا تۇزاقتا تارتتى دەرت.
دۇر چىقمايدۇ ئۇچرىغانلا سەدەپتىن،
ئاتقان ئوقۇڭ تىگىۋەرمەس ھەر نوۋەت.
دىدى قۇزغۇن: كوردۇم ئوتكۇر كوزۇڭنى،
بۇ تۇزاققا ئىلىندۇردى ئوزەڭنى!

× ×

لاپ ئۇرمىغىن ھەرگىز مەرتلىك توغرىلىق،
سوز قىلغاندا قاراپ سوزلە ئەتراپقا.
ئوزكۇچىگە بىقىپ سوزلەر مەرت ئادەم،
لاپ ئۇرمىسا قالماس ھەرگىز ئۇياتقا.
ئوتنە ئالغان كىيىمىڭنى قايتۇرساڭ،
قالار سەندە يەنە كونا يەكتەكلەر.
ياغاچ ئاياق باغلىۋالما پۇتۇڭغا،
سىنى پەقەت نوچا دەيدۇ گۇدەكلەر.
تىللا سۇپەت مىسنى كورلار ئالىدۇ،
تىللا كەبى ساتالىشىڭ بەك قىيىن.
ئالتۇن سۇيى يوگەرتمىگىن تەڭگەڭگە،

AltunOq

ئۇنىڭ قەدرى دانا ئۈچۈن بىر تېپىن.
سىناش ئۈچۈن ئۇتقا سالسا تەڭگەڭنى،
يوق بولىدۇ ئۈستىدىكى يالتىراق.
ئۆزىنى پاك كورسەتكۈچى ئىپلاستىن،
بىلسەڭ ئاقىل، قاراقچىلار ياخشىراق.
دەريا سۇزۇك بولسا بەرمە ئېتىۋار،
تىرەنلىكتە ياتار بەلكى لاي - لاتقا.
يوشۇرمىغىن ناچار بولسا ئەھۋالىڭ،
يالغانچىلىق قالدۇرىدۇ ئۇياتقا.
ناچار بولۇپ كورۇنىدۇ كىيىمىۇ،
تېشى ياخشى، ناچار بولسا ئەستىرى.
ئوزەڭ ئۈچۈن ئىستەر بولساڭ ياخشى نام،
پەداز قىلىپ يۈرمە ھەرگىز ئەل سىرى.
بۇ مەنىلەر، بۇ نەسىھەت يېتەرلىك،
بۇ سەئدىنى ئاتا بىلسەڭ ئەي ئوغلان!
قۇلاق سېلىپ ئاڭلىمىساڭ سوزىنى،
كېيىنچىرەك يەپ قالىسەن پۇشايمان.
قەدرىنى بىل نەسىھەتچى قېرىنىڭ،
مۇۋىسىنى يىگىن ئۇنىڭ بېغىنىڭ.

ئالتىنچى باپ

قانائەت توغرىسىدا

كوپ ئاۋارە بېخىللارغا دىگىنكى:
بۇ دۇنيادا بايلىق دىگەن قانائەت.

ئۆزەڭنى تۇت، سەۋر قىلغىن تاغ كەبى،
قۇرۇق تاشتىن ئۈنۈپ چىقماس زىرائەت.
ئاقىل بولساڭ سەمرىتمىگىن تېنىڭنى،
سەمرىپ كېتىش ئۆلگەن بىلەن باراۋەر.
توق قوساقتا ئارتۇق ئىلىم سىغمايدۇ،
ئاقىل بولساڭ ئىزلە دائىم سەن ھۈنەر.
بولسا ئەگەر توغرا ئىنسان خىسلىتى،
كىشى ھەرگىز قوغلاشمايدۇ نەپسىنى.
يېيىش، ئۇخلاش ئىشى تىلسىز ھايۋاننىڭ،
قىلما ھەرگىز مۇنداق ھايۋان كەسپىنى.
كۆپ بەختىيار بولار كىمكى خىلۋەتتە،
قوبۇل قىلسا ئىلىم - بىلىم بەھرىنى.
بىلەلمىسە زۇلمەتنىمۇ، نۇرنىمۇ،
پەرق قىلالماس دىۋە بىلەن پەرىنى.
شۇنىڭ ئۈچۈن يىقىلدىڭكى قۇدۇققا،
ماڭغان يولغا قاراتمىدىڭ كۆزۈڭنى.
ئادەم بولساڭ ھەۋەس قىلىپ كۆپ يېمە،
ئەگەر خۇم دەپ ئويلىمىساڭ ئۆزەڭنى.
چۈشەنمەيدۇ بۇنى نەپسى بالالار،
ھېكمەتلەرگە ئورۇن بەرمەس توق قوساق.
قارنىڭ تويسا كۆزۈڭ تويماس ھېچقاچان،
ئاشقازاننىڭ كەم قالغىنى ياخشىراق.
بەزەن چاغدا ھوكىردىگەن شىرلارمۇ،
نەپسى ئۈچۈن چۈشۈپ قالار تۇزاققا.
كۆپ ۋەھشىلەر يېڭىلىدۇ يەمچۈكتىن،
جان بېرىدۇ قالماي ئانچە ئۇزاققا.

چاشقان كەبى ئۇتىلمىغىن سەن نانغا،
ئويلا، چۈشۈپ قىلىشىڭنى قاپقانغا.

ھىكايەت

بەردى سوگەك تاغىغىنى بىر ھاجى،
ئاپىرىن، دەپ ئۇلۇغلىدىم مەن ئۇنى.
ئاڭلىدىمكى، مېنى ئىت دەپ تىللاپتۇ،
مەندىن خاپا بولۇپ قالغان بىر كۈنى.
تاغىغىنى تاشلاپ بېرىپ ئال! دىدىم،
بىلىپ قويكى، ئىتىڭ ئەمەس مەن سېنىڭ.
ئاچچىق سىركەم ياخشى مېنىڭ ئۆزەمگە،
تاتلىق ئەمەس ھالۋىسىمۇ ئۆزگىنىڭ.
قانائەت قىل، قانائەت قىل ئەي نەپسى،
شاھ ــ گادايىنى كورگىن بىردەك باراۋەر.
كىرىپ قالما يامان ھەۋەس كەينىگە،
قىزىل كوزلۈك قىلما، بولما تاماگەر.
نەپسىڭ ئۈچۈن سەرپ قىلساڭ بارىڭنى،
تىلەمچى بول دۈمباق قىلىپ قارنىڭنى!

ھىكايەت

بىر تاماگەر سالام قىلىپ ھەركۈنى،
خىۋاخانغا قىلار ئىكەن خوشامەت.
يۈزلىرىنى سۈرتەر ئىكەن تۇپراققا،

تازىم بىلەن بايان قىلىپ ئىتائەت.
دېدى ئوغلى: ئاڭلا ئېزىز ئاتىجان،
چۈشەنمىدىم، نەدە سېنىڭ ھىجازىڭ؟
ئېيتقانىڭغۇ ئۆزەڭ ھىجاز - قىبلە دەپ،
نىمە ئۈچۈن خانىغا بولدى نامازىڭ؟
بېشىڭ كوككە يەتكەي قىلساڭ قانائەت،
تەمە قىلساڭ كېتەر بەتتەر ئامىتىڭ.
پارچە نانغا سېتىشۋەتمە قەدرىڭنى،
تەمە بىلەن يوق بولىدۇ ھۆرمىتىڭ.
ئەگەر ھەركىم تەمە قۇلى بولمىسا،
ئەركىن بولار، ئازات ئۆتەر تۇرمۇشى.
تەمەسىنى جەمىيەتتىن چىقارغاي،
تەمە ئەمەس ۋىجدانى بار ئەر ئىشى.

ھىكايەت

بىراۋ بەزگەك بولۇپ قالدى، بىر دوستى،
دېدى: ھەسەل شىپا قىلار بۇ دەرتكە.
ئېيتتى كېسەل ئۇلۇم ماڭا ياخشى دەپ،
بىر بېخىلدا دۈچ كەلگەچكە مىننەتكە.
بىراۋ ئەگەر كىبىر بىلەن ھومايسا،
ھېچكىم كېلىپ يىمەس ئۇنىڭ بالىنى.
كوڭلۇڭ نىمە تارتسا شۇنى ئىزلىمە،
سەمرىپ كەتمە، ئويلا جانىڭ ھالىنى.
ئاقىل بولساڭ خار ئەيلىگىن نەپسىنى،
ئەمما ئۆزەڭ بولۇپ قالما ئاڭا خار.

نەپسىڭ يىگىن دىگەنىنلا يەۋەرسەڭ،
كىيىن كۈننى ئۆتكۈزمىگىڭ تەس بولار.
هە دىگەندە قويۇپ بەرسەڭ قارنىڭنى،
كىيىن دائىم تاپالمساڭ بولار دەرت.
ئازراق يىسەڭ توكۇن - چىچىن ۋاقتىدا،
چىدالايسەن كەلسە ئاچلىق ۋە كۆلپەت.
كوپ يىگەنلەر قىرىدىن يۇكى توشۇيدۇ،
تاپالمسا غەم يۇكىگە بۇلار خار.
خىجالەتتە يۇرەر هامان ئاچكوزلەر،
ئوزەڭنى تارت، بولما ئەمما كوڭلى تار.

هىكايەت

مەن بەسرەدىن ئىلىپ كەلدىم شىرىن سوز،
خورمىدىنمۇ سىڭىشلىگرەك، گوشتى توق.
ئاڭلا ئۇنى: بىرقانچىمىز بىر كۈنى،
خورمىزاردىن ئوتۇپ كىتىپ باراتتۇق؛
ئارىمىزدا قارنى يامان بار ئىدى،
خورما كوردى، ياماشتى ئۇ شۇ هامان.
خار بولاتتى دائىم نەپسى كەيىندە،
ئۇ دەرەختىن يىقىلدى - دە، بەردى جان.
بىزنى سوئال - سوراق قىلدى ئاقساقال،
كىمنىڭ ئىشى؟ ئۇ نىمىشقا ئولدى؟ دەپ.
دىدىم ئاكا: كوتىرەلمەي قارنىنى،
ئۇنىڭ ئوزى چۈشۈپ كەتتى گوپۇلدەپ.
باشتىن - ئاياق قوساق بولار چىكەتكە،

AltunOq

چۈمۈللەر سورەر ئەمما پۈتنى،
ئۆزەڭنى تۇت، قوساق تامام تويىدۇ،
پەقەت گوردە توشقازغاندا توپىنى.
ھەرگىز تاماق تاللىمايسەن ئاچ بولساڭ،
نىمە يېسەڭ قوساق شۇندا تويغۇسى.
تاشمۇ ياستۇق بولار بەزەن كىشىگە،
ئەگەر راسا كېلىپ كەتسە ئۇيقۇسى.
كوپ سوزلىمە بىلگەنلىرىڭ ئاز بولسا،
مەيدان كەڭرى بولسا ئۇينا توپ ئاندىن.
ماختانمىغىن ئۇچرىغانلا كىشىگە،
ئېھتىيات قىل، چىقىپ كەتمە مۇقامدىن.

ھىكايەت

بىراۋ دائىم پىياز بىلەن نان يەيتتى،
ئوبدان غىزا يىگەنىدىمۇ باشقىلار.
— ئەي ئەقىلسىز، دىدى بىراۋ — ئۆزگىدەك —
چىلان تېپىپ يىگىن سەنمۇ ئاز - تولا.
باشقىلاردىن تالاش ئۇنى، ئۇيالما،
تارتىنما ھېچ، ئالغىن شىردەك ئېتىلىپ.
بۇ كەمبەغەل بىرىپ چىلان تالاشتى،
قولى سۇندى، كەتتى چاپان يىرتىلىپ.
ئاڭلىدىمكى، ئۇ زارۇ - زار يىغلايتتى،
ئېيتار ئىدى: ئۆزەم قىلدىم ئۆزەمگە.
پىياز بىلەن نىنىم ئىدى كۆپايە،
تاماگەرلىك توپا چاچتى كوزۈمگە.

ئارپا نېنى تېپسپ يىسەم تەر توكۇپ،
ئۇ ئوزگىنىڭ ئاق نېنىدىن ياخشىراق.
ئۇخلىمايدۇ قارنى يامان تۇن بويى،
باشقىلارنىڭ گاژ - گۇژىغا سىپپ قۇلاق.

هكايەت

قېرى ۋە تۇل بىر موماينىڭ مۇشۇگى،
ياشار ئىدى هالى خاراپ، بولماي توق.
ئېشسپ چۇشۇپ شاه تېمىدىن بىر كۇنى،
قورادىكى ساقچىلاردىن يىدى ئوق.
قاچتى دەرهال سورەپ قانلىق تېنىنى،
ۋە دەر ئىدى قورقۇپ ئولۇم ۋەهمىدىن:
ماڭا موماي ۋە چاشقانمۇ كۇپايە،
قۇتۇلساملا مۇشۇ تەمە دەردىدىن.
هەسەل ئىزلەپ چىقىپ بۇگۇن يىدىم ئوق،
قانائەتلىك بولسام ئىدىم بۇ كۇن يوق.

× ×

ئاڭلىدىمكى، قەدىمدە بىر ئەۋلىيا،
قارا تاشنى ئالتۇن قىپتۇ ۋادىدا.
باش چايقىما، ئالتۇن بىلەن قارا تاش،
پەرقلەنمەس قانائەتنىڭ ئالدىدا.
گۇدەكلەرچە پاك دىل بولساڭ سەن ئەگەر،
ئالتۇن بىلەن تۇپراق بولار باراۋەر.

گاداي شاهۇ، شاهلار بولار گادايدەك،
گاداي تويار بىر پۇل چۇشسە ئۇلكىگە.
ئەمما دولەت سوراپ ياتقان فەردۇن،
تويۇنمايدۇ پۇتۇن ئەجەم مۇلكىگە.
بايلىقنىڭمۇ ئۇزگە يارىشا غېمى بار،
بايلار بىغەم ئۇخلىيالماس قورغاندا.
مۇلكى تولا، غېمى تولا شاهلاردىن،
غەمسىز گاداي ياخشىراقتۇر جاهاندا.

ئارام ئالار دېخان بىلەن ئايالى،
شاه ئۇخلىماس بولۇپ دولەت غېمىدا.
ياماقچىمۇ ياكى جاهان شاهىمۇ،
كۇن كورىدۇ ئۇ ئۇخلىغان چېغىدا.
شۇكرى خۇدا! سەن ئەمەسسەن زوراۋان،
ئىشىك ئەمەس ئەلگە زىيان خالىماق.
تەكتىن ئۇزۇم چىقشۇەرمەس ھەرىيلى،
گاھى مىۋە، گاھى بىرەر يوپۇرماق.
پاك دىل ئادەم چۇشۇپ قالسا زىندانغا،
قۇياش بولۇپ بالقىپ چىقار بولۇتتىن.
ھەسەتچىنىڭ پەرقى بولماس زىنداندا،
سۇغا چۇشۇپ ئوچۇپ قالغان بىر ئوتتىن.
ئايلانماقتا قارارى يوق بۇ پەلەك،
جاهان كەزدى بۇ سەئىدىمۇ كۇنۇ-تۇن.
زامان ئىچرە بولما ھەرگىز نائۇمىت،
قاراڭغۇدىن تۇغۇلىدۇ يورۇق كۇن.

يەتتىنچى باپ

تەربىيەت توغرىسىدا

خۇلقۇ ـ ۋىجدان توغرىسىدا بۇ بابىم،
ئەمەس جەڭ، ئات، مەيدانلارنىڭ بايانى.
نەپسىڭ بىللە سېنىڭ ئاقىل، نە ئۈچۈن —
جەڭ ـ جىدەلدىن تېچ قىلمايسەن دۇنيانى؟
مەرت ئادەملەر تېپىپ دائىم نەپسىنى،
زەپەر تاپتى ھالاللىقتىن، ئىززەتتىن.
باشقىلارنى ئۇرۇپ مېيىپ قىلغىچە،
ئۆزۈڭنى ئۇر ۋە گۇدەكتەك تۈزەتكىن.
تىزگىنىڭنى تۇتالمىساڭ ئۆزۈڭنىڭ،
ياۋ غەم يېمەس، ئارتۇق بولماس تەسىرىڭ.
ياخشىمۇ بار، يامانمۇ بار شەھەر سەن،
ئۆزۈڭ شاھسەن، ئەقىل سېنىڭ ۋەزىرىڭ.
رازىلىقنى ـ توغرىلىقنى خوپ دەيمىز،
تەكەببۇرلۇق، ئوغرىلىقتۇر يامانلىق.
يامانلارغا مېھرىۋانلىق قىلسا شاھ،
ئەقىل ئەھلى تاپالامدۇ ئامانلىق؟
ھىرىس ـ شەھۋەت سېنى پايلاپ يۈرىدۇ،
تېنىڭدە جان، تومۇرۇڭدا بولۇپ قان.
بۇ ياۋلىرىڭ تاپسا ئەگەر كامالەت،
ئۆزەڭ روناق تاپالمايسەن ھېچقاچان.

غىلىڭ قىلالماس ۋۇجۇدۇڭدا كىبىرلىك،
ئەقىل مۇشتۇڭ تۇرسا ئۇنى جازالاپ.
بۇ توغرىدا ھاجىتى يوق كوپ سوزنىڭ،
بۇ سوزۇمگە قۇلاق سالساڭ سەن خالاپ.
كامالەتكە يەتكەن كىشى سەدەپتەك،
ئىغىز ئاچار كىلىپ قالسا گوھەرى.
گىپى تولا بولسا ئەگەر بىراۋنىڭ،
كىشىلەرگە كارقىلمايدۇ سوزلىرى.
توختىماستىن سوزلەۋەرسەڭ، ئوزگىنىڭ،
سوزلىرىگە سالالمايسەن سەن قۇلاق.
توغرا سوزمۇ، خاتا سوزمۇ، سەۋرى قىل،
ھازىر جاۋاپ بولمىغىنىڭ ياخشىراق.
ئىنسان ئۇچۇن كامالەتتۇر سوز دىگەن،
بىلمەي تۇرۇپ ۋالاقلىما، سوزلە ئاز.
يىقىنلاشما گىپى تولا ئادەمگە،
قىلغان سوزۇڭ ئاز بولسۇنۇ، بولسۇن ساز.
ئاتقان يۇزلەپ ئوقۇڭ بىكار تەگمىسە،
نىشانغا ئۇر پەقەت بىر ئوق ئارقىلىق.
قىلمايدۇ مەرت يوق كىشىنىڭ گىپىنى،
ئەگەر ئۇ گەپ ئىلىپ كەلسە خاپىلىق.
غەيۋەت قىلساڭ قۇلىغى بار تامنىڭمۇ،
ئارقىسىدىن غاجاپ يۇرمە ئىنسانى.
دىلىڭ شەھەر، سىرىڭ بولسۇن بىر مەھبۇس،
مەھبۇس ئۇچۇن قاتتىق تۇتقىن زىندانىنى.
ئەقلىڭ بىلەن تارتىپ يۇرسەڭ تىلىڭنى،
مەجلىس ئارا يوروتىدۇ قەلبىڭنى.

AltunOq

ھكايەت

تەكەش① بىركۇن ئۇز قۇلىغا سىر بەردى،
يۇرمە دىدى باشقىلارغا سەن سوزلەپ.
لىكىن قۇلى ئېيتىپ قويدى بىراۋغا،
تەكەش ئۇنى تىللاپ كەتتى ئەۋزەلەپ.
دىدى سۇلتان: كوڭلى قارا ئەي ئىپلاس،
يىللار بويى ئېيتمىغانمەن، مەن ئويلاپ:
پەقەت ساڭا ئىشەنىچ قىلىپ ئېيتقاندىم،
بىركۇندىلا تاراپ كەتتى ئەل بويلاپ.
تەكەش دەرھال پەرمان بەردى جاللاتقا:
كاللىسىنى تەنلىرىدىن قىل جۇدا!
ئەيىپكاردىن بىرى دىدى: ئەي سۇلتان،
ئولتۇرمىگىن، ئىككىمىزدە يوق گۇنا.
ئوزەڭ ئاۋال ئەتمەي قويدۇڭ بۇلاقنى،
سىزلار كەلگۇن بولۇپ سايىنى بويلايدۇ.
ئىچ سىرىڭنى ئېيتما ھەرگىز باشقىغا،
باشقىلارغا ئۇمۇ ئېيتماي قويمايدۇ.
غەزىنچىگە تاپشۇر بولسا ئالتۇنۇڭ،
ئەمما دىلدا پىنمان ساقلا سىرىڭنى.
بىراۋلارغا ئېيتىپ قويساڭ چىدالماي،
بالا تېرىپ تېپىچ قويمايدۇ بېشىڭنى.

① تەكەش — خارەزىم پادىشاسى، ئىسمى سۇلتان ئەلائۇددىن، ھىجرى 596 - يىلىدا ۋاپات قىلغان.

رۇستەم پالۋان بولغان بىلەن بىر بالا،
تولپارىنى ئېتەلەيدۇ بوشتىپ.
بوشاپ ئېتى، قېچىپ كەتسە چول ئارا،
يۈزلەپ رۇستەم ئىزلەپ چىقار خۇن بولۇپ.
مۇنداق سوزنى ئېيتىپ يۇرمە، قىلما پاش،
ئەگەر ئۇ سوز بىلەن بىللە كەتسە باش.
ئوز ئېرىدگە مۇنداق دىدى بىر ئايال:
ئېھتىيات قىل قىلغان ھەربىر سوزۇڭگە.
گەپ ئاچمىغىن بىلمىگىنىڭ توغرىلىق،
كېيىن يېنىپ كەلمىسۇن ئۇ ئوزەڭگە.
بۇغداي ئەكسەڭ ئارپا ئۇنۇپ چىقمايدۇ،
دۇئا قىلماس ھېچكىم ئوزەڭ سوككەن دەم.
بىراھمانىنىڭ① سوزى توغرا ئېيتىلغان:
"ھورمىتىنى ساقلار ئوزى ھەر ئادەم".

ھىكايەت

گەپ قىلماستىن يۇردى ئۇزاق مىسىردا،
خۇش مىجەزلىك، ئەسكى چاپان دىۋانە.
ئەتراپىدىن كېتەلمەيتتى كىشىلەر،
قىزىقسىنىپ، بولۇپ ئاڭا پەرۋانە.
بىر ئاخشىمى خىيال قىلدى ئۇ كىشى،
بىلگەنلىرىم پىنھان بولدى تىلىمدىن.
ئۇزاق زامان يۇرسەم ئەگەر مۇشۇنداق،

---

① بىراھمان — بۇتپەرەستلەر رەھبىرى.

ئەللەر خەۋەر تاپالمايدۇ ئەقلىمدىن.
ئېغىز ئېچىپ ئۇ گەپ قىلدى ئاخىرى،
ئاڭلاپ خەلق دېدى: ئىكەن بۇ نادان.
مۇنداق نادان كۆرمىگەنتۇق مىسىردا،
دېدى خەلق بىزار بولدى شۇ ھامان.
چاتاق قىلدىم دەپ ئويلىدى ئۇ كىشى،
گەپ قىلمىسام بىلمەس ئىدى ئەسلىمنى.
بولغان ئىكەن نىقاۋىمنى ئالمىسام،
ئۇلار ھامان گۈزەل دەيتتى ئەپتىمنى.
جىم ئولتۇرماق ئەر سولتى، ئەي ئاكا،
باشقىلاردىن پىنھان قىلار سىرىڭنى.
ئاقىل بولساڭ ھۆرمىتىڭنى ساقلىغىن،
گەپنى ئاز قىل روشەن قىلىپ ئەقلىڭنى.
ئېچىپ قويما دىل سىرىڭنى ئالدىراپ،
كېرەك چاغدا ئاچقىن ئۇنى بىلسەڭ خوپ.
ئەگەر سىرىڭ ئەل ئىچىدە بولسا پاش،
كېيىن ئۇنى ئالالمايسەن قايتۇرۇپ.
ئادەم سۆزلەر، سۆزلىمەيدۇ مەخلۇقات،
ئىچ سىرىڭنى يايماس ئېيتساڭ ھايۋانغا.
ھايۋان بولۇپ جىم يۈرگىنىڭ ياخشىراق،
سىر بەرگىچە شاللاق مىجەز ئىنسانغا.
ئادەم ئۈچۈن ئەقىل بىلەن سۆز كېرەك،
سۆز ئۆگەنمە سەن ئەقىلسىز تۇتىدەك.
سۆز بىلەندۇر ئادەم پەرقى ھايۋاندىن،
سۆزلىمىگىن خاتا سۆزنى، قوي بىردەك.

ھىكايەت

بىر پالۋان جەڭدە قىلدى خاتا سوز،
ئاڭلىغانلار ياقىغا قول ئۇزاتتى.
ئەلەم بىلەن يىغلاپ كەتتى مۇشت يىگەچ،
جاھان كورگەن ئاقىل شۇندا سوز قاتتى:
سەن ئاغزىڭنى تۇتقان بولساڭ غۇنچىدەك،
ياقىلىرىڭ بولماس ئىدى گۇل سىمان.
قىلغان سوزى لاپ بولىدۇ پۇتۇنلەي،
ئاساسى يوق سوزلەپ يۇرسە ھەر ئىنسان.
ھەممە يېرى تىل بولىدۇ يالقۇنىنىڭ،
ئوچۇرگىنىڭ ياخشى ئۇنى سۇ سېپىپ.
مەن ھۇنەرۋەن دېمەس ھەرگىز ھۇنەرۋەن،
ھۇنەر ئوزى تۇرغان چاغدا كورسىتىپ.
مۇشۇگۇم بار دەپ ئېيتمىغىن، بار بولسا،
مۇشۇك ئوزى مياڭلايدۇ سىپايە.
قەسەم قىلما جىلىڭ ئىدى دەپ ئالتۇنۇم،
سوزلىمەككە مەھەك تېشى① كۇپايە.
دەر سادىلار ئۇلپەت ئەمەس بۇسەئىدى،
كەم سوزلۇكنى كورۇپ دائىم مېنىڭدىن.
ئارتۇق گەپكە تاقىتىم يوق، تېرەمنى —
شىلىۋالساڭ ياخشى بەلكى ئۇنىڭدىن.

---

① مەھەك تېشى — ئالتۇننى ئوزىگە تارتىدىغان قارا تاش.

ھكايەت

قاتتىق كېسەل بوپتۇ ئوغلى ئازۇد①نىڭ،
كورۇپ ئۇنى بوپتۇ ئاتا بىتاقەت.
دەپتۇ بىراۋ: ساقىيىدۇ بۇ ئوغلۇڭ،
قۇشلىرىڭنى ئازات قىلساڭ سەن پەقەت.
سۇندۇردى شاھ قەپەزلەرنى بىر - بىرلەپ،
قاچتى قۇشلار، ماكان بولدى تاغ - دالا.
پەقەت شاھنىڭ خۇش ناۋالىق بۇلبۇلى،
قېلىپ قالدى قەپەز ئىچرە، باغ ئارا.
باغ ئىچىدە يالغۇز ئوزى سايرايتتى،
كېلىپ كوردى ئوغۇل ئۇنى سەھەردە.
دېدى كۇلۇپ: تۇتۇلۇپسەن تىلىڭدىن،
قالماس ئىدىڭ سايرىمىساڭ ئەگەردە.
گەپ قىلمىساڭ كىمنىڭ نىمە ئىشى بار؟
تۇتۇلۇپسەن سايراپ يۇرۇپ كوپ زامان.
كوپ سوزلۇكنى خالىمايتتى سەئىدىمۇ،
يۇردى شۇڭا مالامەتتىن ئۇ ئامان.
يامان سوزگە قۇلاق سالما سەن بەندە،
كوزۇڭنى يۇم يالىڭاچنى كورگەندە.

ھكايەت

شوخ بەزمىگە بېسىپ كىردى بىر كىشى،
چېقىۋەتتى سازەندىنىڭ سازىنى.

① ئازۇد — ئازۇدىد دەۋلە، پارىسلارنىڭ قەدىمقى پادىشالىرىدىن.

سازەندىنى ئۇردى تۇتۇپ ساقالدىن،
ئىشقا سېلىپ ئۇ كۇچىنىڭ بارىنى.
سازەندىنىڭ يۈز - كوزلىرى تىلىندى،
ياتالىمدى يىگەن مۇشتىنىڭ زەربىدىن.
دىدى پىرى: سەۋەپ بولدى كىبىرلىك،
ئېگىلگىنىڭ ياخشى ئىدى ھەممىدىن.
قىزىقمايدۇ بىراۋلارنىڭ ئىشىغا،
ياخشىلىقنىڭ قۇياشىدىن نۇر ئالغان.
جىسمىڭ ئارا ھۇشيار بولسۇن كوز - قۇلاق،
ئېغىز سوزگە، دىل ئەقىلغا يارالغان.
ئۇنى ئىگىز، بۇنى پاكار دىمىگىن،
كېيىن خەقتىن يەنە تاياق يىمىگىن.

ھىكايەت

دىگەن ماڭا ياشانغان بىر موتىۋەر،
(قېرى سوزى قايىل قىلار ھەممىنى):
ھىندىستاندا كوردۇم تۇنىڭ رەڭگىنى،
ئېدىرلىقتا ياتقان قارا زەڭگىنى.
قۇچىغىدا قىز ياتاتتى ئاي كەبى،
لەۋلىرىنى - لەۋلىرىگە باساتتى.
ئۇنى تامام ئالغان ئىدى باغرىغا،
گوياكى تۇن كۇننى قاپلاپ ياتاتتى.
چىدالمىدىم بۇ ھالەتنى كورگەندە،
غەزەپ ئوتى ئورتىۋەتتى دىلىمنى.
دىدىم: ساڭا ئولۇم راۋا خۇداسىز،

تاش - كسەككە سۇندۇم دەرھال قولۇمنى.
ئۇرۇپ - تىللاپ قوغلىشەتتىم دىۋىنى،
بۇلۇت كەتتى گويا باغنىڭ ئۈستىدىن.
يورۇق كۈننى قارا تۈندىن ئاجراتتىم،
تۇخۇم چىقتى گويا قاغا ئاستىدىن.
قوپۇپ قاچتى قورقۇپ كەتكەن ئۇ دىۋە،
ئەمما قىزنىڭ دەۋاسىغا قالدىم مەن.
ۋاقىردى: جۇلدۇر چاپان، ھىلىگەر،
كوردۇم ئۇزەڭ بۇزۇق نىيەت ئىكەنسەن
ئۇزۇن بولدى كويۇپ يۇرگەن مەن ئاكا،
ئىدىم ئۇزەم دىل پارىلار ئەھلىدىن.
مىنىڭ ئاغزىم ئەندى ئاشقا تەككەندە،
مەھرۇم قىلدىڭ سەن غىزانىڭ بەھرىدىن.
دىدى پەرى، دادۇ - پەريات كوتەردى:
مىھرۇ - شەپقەت قالغانمۇ بۇ دۇنيادا؟
بۇ قىرىدىن ئالار ئىدىم مەن قىساس،
بىرەر مەردۇ - مەردان يىگىت بولغاندا.
ئىزا تارتماي ئالجىپ قالغان بۇ قىرى،
قوللىرىنى كوكرىگىمگە ئۇزاتتى —
دەپ ئىپىسلدى بۇ قىز دەرھال ياقامغا،
ئاھانىتى جاننى ئورتەۋاتاتتى.
قورقۇپ كەتتىم كۇتۇلمىگەن ۋاقەدىن،
قاچتىم دەرھال يىپىشىپ تاشلاپ چاپاننى.
سەنمۇ بەلكى قورقار ئىدىڭ مەن كەبى،
كورگەن بولساڭ ۋەھشىلىك بۇ ئاننى.
ئۇچراپ قالدى يولدا نەچچە مۇتەھەم،

سەن تونۇمسەن قىزنى؟ دېدى، ئۇردى دوق.
ئەلەم بولۇپ توۋە قىلدىم شۇ كۈنى،
شۇندىن بىرى ئۇنداق ئىشنى قىلغان يوق.
ئاقىل ئىشى ئۆزى بىلەن بولماقلىق،
بۇ خىل ئىشقا دۇچ كەلمىسۇن ھېچ كىشى.
شۇ ۋەقەدىن كېيىن كوزۇم ئېچىلدى،
ئارتۇق ئىشتۇر ئۆزگىلەرنىڭ تەشۋىشى.
ئەگەر بولسا سەندە ئەقىل ھەم بىلىم،
سەئدى كەبى ئاز سوزلىگىن، بولغىن جىم.

ھىكايەت

چاخچاقمىكىن! دېدى بىراۋ بىر قېتىم،
ئوغرىلىقتۇر غەيۋەتتىن كوپ ياخشىراق.
دېدىم ئاگا: خام ئىكەنسەن بى ئەقىل،
بۇ سوزۇڭگە قايىل ئەمەس دىل بىراق.
ئوغرىلىقتا كوردۇڭ نىمە پەزىلەت؟
ئەۋزەل دەيسەن تېخى ئۇنى غەيۋەتتىن.
دېدى: ئوغرى جاسارەتلىك بولىدۇ،
كۈچى بىلەن قۇتۇلىدۇ كۈلپەتتىن.
قېنى، نىمە تاپالايسەن قىل غەيۋەت،
پەقەت ئوزەڭ بوپ قالىسەن خىجالەت.

× ×

نىزامىيە ① مەدرىسىدە ئوقاتتىم،

---

① نىزامىيە — باغداتتىكى بىر مەدرىسىنىڭ نامى

دەرسلىرىمدىن ئالار ئىدىم مەنانى.
مۇدەررىسكە بىرىپ ئىيىتتىم بىر كۈنى:
كورەلمەسلىك قىلدى ماڭا پالانى.
قاچانىكى سوزۈم بولسا مەنىدار،
ئىمشقىدۇر ئوكۇپ كىتەر چىرايى.
سوزلىرىمنى ئاڭلاپ كورۇپ مۇدەررىس،
ئاچچىقلاندى: بۇ ئىشنى كور ئىلاھى!
دىدى: ئوزەڭ يامان دەيسەن ھەسەتنى،
ۋاھالەنكى ياخشى دەمسەن غەيۋەتنى؟

× ×

ئەگەر كىشى يامان دىسە ئوزگىنى،
سىنى ياخشى دەپ ئىيىتمايدۇ ھېچقاچان.
كورگەن جايدا يامانلايدۇ ئارقاڭدىن،
باشقىلارنى دىگەن كەبى ئۇ يامان.

× ×

غەيۋەت راۋا ئىمىش ئۈچ خىل ئادەمگە،
تورتىنچىسى بولۇپ قالسا ئۇ خاتا.
دائىم خالى بولالمايدۇ غەيۋەتتىن،
ئەلگە زۇلۇم ئەيلىگۈچى پادىشا.
ھالال بولار غەيۋەت قىلساڭ زۇلۇمدىن،
بىلىپ خەلق قىلسۇن ئۇندىن ئىھتىيات.
ئىككىنچى خىل مۇناسىبى — ھاياسىز،

پەردىسىنى يىرتىپ تۇۋار ئۇ پات - پات.
تۇسما ئۇنى چۈشەي دىسە كولچەككە،
ئاخىر بىرىپ ئۇ قۇدۇققا يىقىلغاي.
ئۇچىنچىسى — تارازىدا ئالدامچى،
بىلسەڭ ئۇنى چاۋىسىنى چىتقا ياي!

ھىكايەت

ئاگىلدىمكى، چولدىن چىقىپ بىر ئوغرى،
ھەۋەس قىپتۇ سىيىستانىنى ① كورمەكنى.
كىلىپ ئۇندا سىتىۋاپتۇ باققالدىن،
ئۇ ئوزىگە لازىم يىمەك - ئىچمەكنى.
كورۇۋپتۇكى، باققال ئىكەن ئالدامچى،
تارازىدىن يوتكىلىپتۇ تاش ئىزى.
ئۇ دەپتۇكى، ئوغرى تۇندە بولايدۇ،
سىيىستانلىق بولايدىكەن كۇندۇزى.
مەن قورقمەن تۇندە يامان پىشلىمدىن،
بۇ كۇندۇزى قورقمايدىكەن ھىچكىمدىن.

× ×

بىلسەڭ ساگا دۇشمىنىڭدىن يامانراق،
كىم يەتكۈزۈپ كەلسە ئۇنىڭ سوزىنى.
دۇشمىنىڭنىڭ پىتنىسىنى ئەكەلگەن،

---

① سىيىستان — ۋىلايەت نامى.

AltunOq

دۈشمەنىڭگە دوست قىلدۇ ئۆزىنى.
دۈشمەن مېنى قورقىتالماس يۈزمۇ - يۈز،
ئۆدۈل تۇرۇپ تىللىيالماس ھېچقاچان.
سەن ئېيتسەن ئېيتالمىغان سوزىنى،
دەيمەن شۇڭا دۈشمەنىمدىن سەن يامان.
كونا ئوچنى يېڭى قىلىپ چېقىمچى،
ياندۇرىدۇ ئوچۇپ قالغان پىغانىنى.
مۇمكىن قەدەر يېقىنلاشما ئۇنىڭغا،
ئۇ قوزغايدۇ تىنچ ياتقان يىلاننى.
چېقىمچىنىڭ يۈرەك ئاغزى تىنجىيدۇ،
ياتسا ئەگەر زىندان ئارا كىشەندە.
چېقىمچىنى ئوت ياققۇچى دەپ بىلگىن،
ئىككى كىشى ئارىسىدا ئوت كويگەندە.

X X

ھەممىدىن ھەم يامان بولار چېقىمچى،
كورمىدىم ھېچ ئۇنداق رەزىل يىلاننى.
نادانلىغى، بۇزۇق پىكرى بىلەن ئۇ،
بۇزۇۋېتەر ئىككى يېقىن يارانىنى.
دوست بولۇشۇپ ئوتسە ئەگەر ئىككىيلەن،
ئۇ ئارىدا دۈشمەنلىكنى خالايدۇ.
ئىككى دوستنىڭ ئارىسىدا ئوت ياقار،
ئۇ ئوزىمۇ ئوتتا كويمەي قالمايدۇ.
ئوز تىلىنى تارتار ئىككى ئالەمدىن،
كىم سەندىدەك ئوتسە تىنچ خىلۋەتتە.

كوڭۈل قويۇپ قۇلاق سالغىن ئۇنىڭغا،
نەپ بېرىدۇ قىلغان سوزى ئەلۋەتتە.
ئاڭلىمىساڭ يەيسەن ئاخىر پۇشايمان،
كوز ياشلىرىڭ توكۇلىدۇ كوپ زامان،

× ×

ئايالىڭنىڭ ئەقلى بولسا جايىدا،
گاداي بولساڭ شاھ قىلىشى ئېھتىمال.
يارىڭ بولسا ئۇز كوڭلۇڭگە مۇۋاپىق،
زەپەر تاپتىم دەپ ئويلىغىن، بول خوشال.
غەمگۇزارىڭ بولسا يارىڭ تۇنلىرى،
ھېچكەپ ئەمەس كۇنى بىلەن يىگەن غەم.
شۇ ئەمەسمۇ مۇرادىڭغا يەتكىنىڭ،
يارىڭ ساڭا ئىناق بولسا، گۇزەل ھەم.
بولسا ئۇنىڭ سوزى شېرىن، دىلى پاك،
دىمە ئۇنى ياكى خۇنۇك، يە گۇزەل.
سەت بولسىمۇ كوڭلى تۇزۇك خوتۇنلار،
خۇلقى ئەسكى چىرايلىقتىن كوپ ئەۋزەل.
ياخشى ئايال ھالۋا دەيدۇ سىركىنى،
ھالۋا يەپمۇ ئاچچىقلىماس ئېرىگە.
دىل ئارامى، ياخشى بولسا ئايالىڭ،
چۇشۇپ قالما يامان خوتۇن ئىلكىگە.
بىر قەپەزدە بولسا تۇتى ۋە قاغا،
تۇتى ئويلار قۇتۇلماقنى ھەر دائىم.
تاشلاپ كەتكىن يامان بولسا ئايالىڭ،

ياكى ئاگا بېشىڭنى ئەگ مۇلايىم.
كەش تار بولسا كىيمگىنىڭ ياخشىراق،
جىدەل تولا بولسا تۇرما ئۇيۇڭدە.
خوتۇن يامان بولسا چىقساڭ سەپەرگە،
ھېيىت كەيپى پەيدا بولار سېنىڭدە.
تاقىلدۇ شات - خورالىق ئىشىگى،
يامان خوتۇن قىلسا جىدەل ۋە چوقان.
خوتۇن ئەمەس بالا بولار بېشىڭغا،
بولسا ئەگەر يامان نىيەت ۋە نادان.
يامان خوتۇن ئازاپ بولار ئەر ئۇچۇن،
تۇز نىيەتلىك، ياخشى خوتۇن بولار يار.
بۇ توغرىلىق گەپنى ئاز قىل، ئەي سەئدى،
ئەگەر ئېرى بولسا ئاشىق بىقارار.
ئوزۇڭمۇ بىر تارتىپ قويۇپ باغرىڭغا،
قانچە جاپا كەلمىدىمۇ ئالدىڭغا؟

ھىكايەت

ئايالدىن بىراۋ قىلدى شىكايەت،
ئاگا كۇلۇپ قۇلاق سالدى بىر ئالىم.
ئەر دىدىكى، دۇشمىنىممۇ كوپ ئىدى،
ئۇيدە تۇگمەن تېشى بولدى ئايالىم.
— چىدام كىرەك ساڭا، — دىدى ئۇ ئالىم،
چىدام بىلەن تايىن تاپار قارارىڭ.
ئوزەڭ تۇندە تۇگمەن تېشى، كۇندۇزى،
نوۋەت ئالسا نىمە بوپتۇ ئايالىڭ؟

قالاتتىكمۇ تارتماي تىكەن دەردىنى،
باغ ئىچىدە گۈلنى ئۈزۈپ بولساڭ شات.
مۇھ يەيمەن دەپ دەرەختكە ياماشساڭ،
قوللىرىڭنى تىلىشۇەتسە، دىمە دات.
غۇنچە بولغىن، يۇرمە گۈلدەك ئېچىلىپ،
خوتۇن مېھرى كەلتۈرىدۇ ئاۋاتلىق.
كوچا - كويغا كوز تاشلىساڭ مۇبادا،
ئوز ئويۇڭدە يۈز بېرىدۇ بەرباتلىق.
بىكار كېتەر، گۈلگە كوڭۈل باغلىما،
باشقا بولبۇل ئالار ئۇندىن خۇش پۇراق.
بولسا گۈزەل ھەر بەزمىنىڭ چىرىغى،
پەرۋانىسى بولما ئۇنىڭ، قاچ يىراق.
كوڭۈل بەرمە، ئالدانمىغىن پەرى، دەپ،
ئوزى پەرى، بەلكى دىلى دىۋىدەك.
نەزەر سالماس ئايغىنى سويسەڭمۇ،
بولساڭ تۇپراق بولار يەنە تاش يۈرەك.
ئەقلى - ھۇشۇڭ، ئالتۇنلۇرۇڭ يوق بولار،
كوڭۈل قويساڭ ھوسنىدىكى نۇرلارغا.
رەزىللىكتە خاراپ بولاي دىمىسەڭ،
يامان كوزدە نەزەر سالما ئۇلارغا.

× ×

ياخشى نامىم قالسۇن دىسەڭ ئولگەندە،
ھۈنەر ئۈگەت، بىلىم بولسۇن ئوغلۇڭدا.
ئەگەر ئۇنىڭ ئەقلى - دىتى بولمىسا،

نشان قالماس بيسىپ ئۆتكەن يولۇڭدا.
ئاتا ـ ئانا ئەركىلىتىپ چوڭ قىلسا،
كيين ئوغۇل قالار يامان جاپاغا.
ئۇنى سويۇپ ئەركىلەتمە ھە دىسە،
ئۇگەت دائىم توغرىلىققا، ۋاپاغا.
كىچىك چاغدا تەلىم بەرگىن مەجبۇرى،
ياخشى گەپ قىل، لازىم بولسا قورقاتقىن.
ھەۋەس قىلسا ئەگەر بىرەر ھۈنەرگە،
بارىكاللا دە ۋوھىغا روھ قاتقىن.
بولغاندىمۇ سەندە ئالتۇن قارۇنچە،
ئوز ئوغلۇڭنى قالدۇرمىغىن ھۈنەرسىز.
ئىشەنچ قىلما دولىتىم بار مىنىڭ دەپ،
ئولۇپ پۇتسەڭ تۇگەر بايلىق بەكمۇ تىز.
بوشاپ قالار ئالتۇن ـ كومۇش ھەميانى،
بوشمايدۇ ھۈنەرۋەنىڭ بەلۋىغى.
كىم بىلىدۇ، پەلەك تەتۇر ئايلىنىپ،
غىرىبلىقتا قالامسەنكىن سەن تىخى.
ھۈنەر بولسا بولماس كىشى كەمبەغەل،
ھاجەت بىلەن تىلەنمەيدۇ ئەل ئارا.
كان تاپمىدى جاھان كىزىپ بۇ سەئدى،
مۇرات تاپتى كىزىپ يۇرۇپ تاغ ـ دالا.
ياشلىغىدىن ئۇلۇغلارغا باش ئەگدى،
قىلدى ھەقمۇ ئۇلۇغلۇققا ئىجابەت.
ئىتائەتلىك خىزمەت قىلساڭ سەن ئەلگە،
كوپ ئوتمەستىن ئەلمۇ قىلار ئىتائەت.
ئۇستازىنىڭ ئازاۋىنى چەكمىگەن،

AltunOq

كىرىپ قالار خاراپ بولۇش يولىغا.
سەن ئوغلۇڭغا ياردەم بەرگىن، كېيىن ئۇ،
تەلمۈرمىسۇن كىشىلەرنىڭ قولىغا.
ياشلىقىدا غەم يېمىگەن ئادەملەر،
كىشىلەرگە خار قىلىدۇ ئوغلىنى.
شاگىرتلىقتا بەرمە يامان ئۇستىغا،
ئۈگىتىدۇ قوشۇپ يامان خۇلقىنى.
ساياقلارغا ئۈلپەت بولسا پەرزەندىڭ،
ئۈمىدىڭنى ئۈزگىن ئۇندىن، بول يىراق.
نادان، ئەبلەخ، ساياق بولغان ئوغۇللار،
ئاتىسىدىن بۇرۇن ئۆلسە ياخشىراق.

ھىكايەت

بىراۋ كوردى بىر رەسىمنى بەك گۈزەل،
ئاڭا دەرھال ئىشىق ئوتى تۇتاشتى.
ھالسىزلاندى، گۈلگە چۈشكەن شەبنەمدەك،
ئۇنىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدىنى تەر باستى.
بۇقرات ① ھەكىم كېلىپ قالدى ئات بىلەن،
— بۇ كىم؟ — دىدى، — نىمە ئۇنىڭ تەشۋىشى؟
بىراۋ دىدى: ئىسىل ئىدى بۇ ئادەم،
ھېچ خاتاغا يول قويمىغان پاك كىشى.

---

① بۇقرات — قەدىمقى يونان ئالىملىرىدىن بىرى. بىزنىڭ ئىرامىزدىن 460 يىل بۇرۇن تۇغۇلۇپ، 80 ياكى 100 يىل ئومۇر كورگەن ئىكەن.

سىقىلغاچقا خالايىقنىڭ ئىچىدە،
كۆن ۋە تۈنلەر يۈرەر تاغۇ - سەھرادا.
پىتىپ قاپتۇ ئىشىق دېگەن پاتقاققا،
ئىكەن گۈزەل دىلرەباغا ئۇ شەيدا.
تەنە - تاپا قىپتۇ ئاڭا كىشىلەر،
ئۇ دەيدىكەن، گويا ئەمەس بۇ ئىشىم.
مېنى ئەيىپ ئەتمىسۇن ئەل يىغىلسام،
ھېچ سەۋەپسىز ئەمەس مېنىڭ نالىشىم.
دىل مەپتۇنۇم ئەمەس ھەرگىز ئۇ سۈرەت،
مەپتۇن قىلدى سۈرەت سىزغان گۈل سۈپەت.
بۇ سوزلەرگە قۇلاق سالدى ئالىم چال،
كامالىنى ئىشقا سېلىپ قەلبىنىڭ.
دىدى: بۇ گەپ ياخشى شوھرەت بولسىمۇ،
پىكرى توغرا بولۇۋەرمەس ھەممىنىڭ.
گۈزەل ئۇستا گۈزەل رەسىم سىزىپتۇ،
يىگىت ئۇنى كورۇپ بوپتۇ مەھلىيا.
سەنئەت دېگەن پەقەت سەنئەت، نېمىشقا —
رەسىمگە جان بەرمەپتۇ دىلرەبا؟
كىتاپتىكى ھەممە خېتىم نىقاپتۇر،
ئۇ خەتلەردىن ئەندىز ئالار كوپ گۈزەل.
بولۇتتا ئاي، نىقاپتا يار بولغاندەك،
خەت ئاستىدا مەنالار بار توغرا، دەل.
بۇ سەئدىگە سىغماس ھەرگىز مالاللىق،
پەردە ئاچساڭ جامال چىراي ئاچىدۇ.
قىلغان سوزۇم مېنىڭ مەجلىس ئارا ئوت،
كويدۇرىدۇ ھەمدە شولا چاچىدۇ.

بۇ ئوت بىلەن كۆيسە ياۋلار نىمە غەم؟
ئۇلار پارس ئوتى بىلەن كۆيسەل ھەم.

× ×

قۇتۇلمايسەن ئەيىپ ئىزلىگۈچىدىن،
ئەلدىن كېچىپ غارغا بېرىپ ياتساڭمۇ.
قۇتۇلمايسەن گەپ - سۆزىدىن ئۇلارنىڭ،
ئەلگە قاراپ مەھكەم ئىشىك ياپساڭمۇ.
دەريالارنى توساش مۇمكىن كۈچ بىلەن،
توسالمايسەن چېقىمچىنىڭ تىلىنى.
ياكى تۈلكە، ياكى شىرلىق بىلەنمۇ،
توسالمايسەن پىتنە - پاسات يولىنى.
ئۆزگە بىلەن ھەرگىز ئىشىڭ بولمىسا،
ياشىساڭمۇ ئەلدىن يىراق خىلۋەتتە،
گەپ تارقىتار دىۋە مىجەز ئادەم دەپ،
ئەلدىن قورقۇپ قاچتى دەيدۇ ئەلۋەتتە.
بولساڭ ئەگەر خۇش پاراڭچى ۋە پاك دىل،
دېمەس سېنى ئىسىللىقتىن نىشانە.
قىيىن كۈندە قالسا بىرەر كەمبەغەل،
دەيدۇ ئۇنى: ئۆزى تەتۈر پىشانە.
ئۆز ھالىدىن غېرىپ قىلسا كۆز يېشى،
دەيدۇ: نامرات، ئۆز بەختىنى كەتكۈزدى.
كېلىپ قالسا بايلار ياكى پادىشا،
دەيدۇ دەرھال: خۇدا بىزگە يەتكۈزدى.
پىتنە - پاسات بولۇپ تۇرار دائىمۇ - دەم،

خوشاللىقنىڭ ئارقىسىدىن كېلۇر غەم.
نامراتلارغا كەلسە ئامەت ۋە بەخت،
ھەسەت قىلىپ ئوچ كورىدۇ ئۇلارنى.
دېيىشىدۇ: كوزى يوقتۇر خۇدانىڭ،
بۇ پەسلەرگە بەردى مالۇ دۇنيانى.
ئىشىڭ ئەگەر ئوڭغا تارتىپ يۇرۇشسە،
دەيدۇ سېنى: دۇنياپەرەست ئۇ غايەت.
ئىشلىرىڭغا تىرىشمىساڭ ھەممەتتە،
دەيدۇ: ئوزى ھارام تاماق كاساپەت.
ئەزمە دەيدۇ ئىبغىز ئىچىپ گەپ قىلساڭ،
گەپ قىلمىساڭ ئەيىپلەيدۇ سۇرەت دەپ.
ماختىمايدۇ بولساڭ ئەگەر چىدامىلىق،
غەيۋەت قىلار: قىلمىدى ئۇ ھىممەت، دەپ.
بولساڭ ئەگەر ئوچۇق كوڭۇل، مەردانە،
ئوزلىرىنى تارتار سەندىن ئاخماق دەپ.
ئازراق يېسەڭ تاپا - تەنە قىلىدۇ،
نانىنى ئاياپ يۇرىدۇ ئاچ قوساق دەپ.
ياخشى بولسا يېگىنىڭنىڭ ھەممىسى،
دەيدۇ چوقۇم سېنى قوساق بەندىسى.
نومۇس قىلىپ ياسىنىشتىن ئارتۇقچە،
ئاددى كىيىم كىيىپ يۇرسە باي كىشى.
تىللىرىنى تىقىپ ئاڭا خەنجەردەك،
پىخسىقلىقتۇر دەيدۇ ئۇنىڭ قىلمىشى.
ئەگەر بىراۋ نەقىشلىسە ئويىنى،
تونى شايى، كوينەكلىرى بولسا ئاق.
غەيۋەتچىلەر تەنە قىلىپ ھەر كۇنى،

دەيدۇ ئۈنى: خوتۇن خەقتەك ياسانچاق.
ئەگەر بىراۋ خالىمىسا سەپەرنى،
ئۈنى دەرھال چىقىرىدۇ نامەرتكە.
دىيىشىدۇ: خوتۇنىدىن قورقىدۇ،
قورقۇنچاقلىق ئايلىنىپتۇ ئادەتكە.
گېپى بولۇپ قالسا جاھانكەشتىنىڭ،
دەيدۇ ئۈنى: ئۆزى بەدبەخت ۋە نادان.
ئەگەر ئۈنىڭ پىشانىسى ئوڭ بولسا،
ھەر قەيەردە يۈرمەس ئىدى سەرگەردان.
ۋەسۋاسىنى چىقىرىشار بويتاقنىڭ،
گۈنايىغا تىترەيدۇ زىمىن، دەپ.
گەر ئۆيلەنسە دەيدۇ خوتۇن سارىڭى،
ئەيىپلەيدۇ تاپالمىدى ئىمىن دەپ.
سەتلەرنىڭمۇ غاجاپ يۈرەر ھەر دائىم،
گۈزەلنىمۇ ساق قويمايدۇ ھېچقاچان.
بىرەر ئىشقا كېلىپ قالسا ئاچچىغىنىڭ،
دەيدۇ سېنى سەپرا مىجەز، پەرىشان.
بىراۋ بىلەن قىلساڭ ئەگەر مۇرەسسە،
سېنى ئەركەك قاتارىغا ئالمايدۇ.
سېخىلارغا قىلار تېخى نەسىھەت:
قاراپ خەجلە، پۇلۇڭ ئاخىر قالمايدۇ.
قانائەتلىك بولۇپ يۈرسەڭ دىيىشەر:
ئاتىسىمۇ بېخىل ئىدى، دوراپتۇ.
ئاتا ئۆلۈپ قالغان ئىدى دۇنياسى،
ئاتا كەبى ئۆلمەكلىكنى خالاپتۇ.

پىتنە ـ پاسات خالى بولماس ھەممىدىن،
ئامان ئىلاج تاپار پەقەت سەۋرىدىن.

ھىكايەت

بىر ھۈنەرۋەن، دانا يىگىت بار ئىدى،
چىچەنلىكى شوھرەت تاپقان ئەل ئارا.
خۇداپەرەست، پاكىزە دىل، خۇش مىجەز،
ھوسنى گۈزەل، بۇرۇتلىرى قاپ ـ قارا.
ئىدى يىگىت ئىلمى تولۇق، ئەمما ئۇ،
"شىن" ھەرپىنى ئېيتالمايتتى جايىدا.
بىر ئاقىلغا ئۇ توغرىلىق گەپ قىلدىم:
ئالدى چىشى يوقمۇ نىمە ئاغزىدا؟
بۇ سوزۇمدىن ئاچچىقلاندى ئۇ ئاقىل،
دىدى، ئاگا تۇرۇپ دەرھال تەرىنى:
پەزىلىتى تۇرسا ئۇنىڭ بىر تالاي،
كورۇپسەندە پەقەت بىرلا ئەيۋىنى!

× ×

ئەقلى توشقان، پىكرى پىشقان ئالىممۇ،
ئوز يولىدا خاتا قىلار ناگىھان.
جازا بەرمە كىچىككىنە گۇناغا،
ئۇلۇغلارمۇ خۇزماسەفا ① دەپ ئېيتقان.

① خۇزماسەفا ــــ ھەرقانداق نەرسە ساپ، داغسىز بولسا قوبۇل قىل، چاڭ ۋە دات باسقان نەرسە بولسا، ئۇنىڭغا قارىما.

تىكەن دائىم بىللە ئۇسەر گۈل بىلەن،
گۈلنى ئالغىن، قالدۇرۇپ قوي تىكەننى.
كورەلمەيسەن ئەيىپ ئىزلەپ قارىساڭ،
توز قانتى قانداق گۈزەل ئىكەننى.
پاك دىل بولغىن، ئەينىگىڭنى باسسا چاڭ،
ئۇندىن ئېنىق كورەلمەيسەن ئەينىڭنى.
باشقىلارنىڭ ئەيۋىنى سەن پەش قىلما،
ئۇمۇ ئوخشاش پەش قىلىدۇ ئەيۋىڭنى.
گۇناھكارنى قامچىلىما مۇنچىلا،
ئويلاپ باققىن، ئوز گۇنايىڭ ئاز ئەمەس.
ئىناقلىقنى ئاۋال ئوزۇڭ باشلىماي،
خوشنىلاردىن تەلەپ قىلماق بولار تەس.
مەن ياخشىمۇ، يە يامانمۇ ئوز ئىشىم،
خاتىرجەم بول چۈشمەس ساڭا تەشۋىشىم.
بولسا ئەگەر بۇزۇق نىيەت، كىر يۈرەك،
شېرىمغا كوز سالىدۇ دۈشمەندەك.
نەزەر سالماي شېرىمىدىكى مەنىگە،
ھۇجۇم قىلار تاپسا بىرئاز ئەيۋىنى.
قىلغان ھەسەت كوزلىرىنى قارىغۇ،
كورەلمەيدۇ ھەقىقەتنىڭ ئەينىنى.
ھەممە نەرسە گۈزەل بولماس ھەم بىردەك،
مېغىز بىلەن شاكال بولار پىستىدەك.

سەككىزىنچى باپ

شۈكرى ۋە ئامانلىق توغرىسىدا

بىر پارچە گوش ئىدىڭ ئانا باغرىدا،
رىسقىڭ بىلەن تورەلگەندە سەن تېخى.
كوزۇڭ ئېچىپ، كېسىلگەندە كىندىگىڭ،
ئوزۇق بولدى ساڭا ئانا كوكرىگى.
جەننەت بولدى ساڭا ئانا قۇچىغى،
ئۈنىڭ ئىللىق كوكرىگىگە يېپىشتىڭ.
ئانا سۈتى ئاقتى ساڭا بۇلاقتەك،
ئېقىپ تۇرغان ئېرىقلاردىن سۇت ئىچتىڭ.
مىسلى دەرەخ ئانا جىسمى جان كۈيەر،
بالا — مىۋە، تاتلىق ئاڭا ھەممىدىن.
سەن تومۇر يوق دەپ ئېيتمىغىن كوڭۇلدە،
ئانا سۈتى ئېقىپ كېلەر قەلبىدىن.

ھىكايەت

ئانىسىنى زار قاخشاتتى بىر يىگىت،
قۇلاق سالغىن سەن ئانىنىڭ دادىغا:
ئولتۇر! دىدى ئۇ بىۋاپا ئوغلىنى،
ۋە بوشۇكنى ئەكەلدۇردى ئالدىغا.
دىدى: ئوغلۇم، كىچىك ئىدىڭ چوڭ قىلدىم.

تۈنلەر بويى جاپا چەكتىم مەن راسا.
يەتمەس ئىدى قوغلاشقىمۇ قۇربىتىڭ،
گەر يۈزۈڭگە قونۇپ ئالسا بىر پاشا.
مەن ئەمگۈزگەن سىنى مۇشۇ بوشۇكتە،
پەقەت گوردە تەكرار بولار ئۇ هالىڭ.
قارا يەرگە كىرىپ ياتساڭ كىيەندە،
قۇرۇتقىمۇ يەتمەي قالار ماجالىڭ.
سەن گىيىمگە قۇلاق سالغىن، شۇكرى قىل،
مۇنداق مەغرۇر چاغلىمىغىن ئۇزۇڭنى.
سەن ئوزەڭچە باتۇر بولۇپ قالمىدىڭ،
بەرگەن سۇتۇم كور قىلمىسۇن كوزۇڭنى.
ياۋلىرىڭنى تاشلا يەنچىپ، تۇغمىدىم —
دوستلار بىلەن جەڭ قىلشقا مەن سىنى.
ئانا سۇتى هالال بولغان يىگىتلەر،
شۇكرى ئېيتىپ يەيدۇ هالال رىسقىنى.

هىكايەت

ئېتى چوچۇپ ئۇچۇپ چۈشتى شاهزادە،
بېشى، تېنى بىر بوپ قالدى تىن ئالماي.
بولدى جىسمى پىلغا ئوخشاش بىر پۈتۈن،
بېشى ئۇنىڭ ئۇيان - بۇيان تولغانماي.
بۇ كېسەلنى پەي ۋە تومۇر ئوۋۋولاپ،
بىر يۇنانلىق دانا هەكىم ساقايتتى.
ئۇ بولمىغان بولسا ئىدى، شاهزادە،
بۇ دۇنيادا هەرگىزمۇ ساق قالمايتتى.

لېكىن ئۇنى ئۇنتۇپ قالدى شاھزادە،
ياد بولمىدى بۇ ھەكىمنىڭ خىزمىتى.
ئۇ سارايغا كەلدى يەنە بىر نوۋەت،
لېكىن ئۇندا قىلىنمىدى ئىززىتى.
ئىزا تارتتى ھېچكىم نەزەر سالمىغاچ،
دېدى ھەكىم ئۆز - ئۆزىگە پىچىرلاپ:
سەن يۈزۈڭنى ئۇرۇۋەتتىڭ شاھزادە،
مەن بېشىڭنى قويمىغاندا توغرىلاپ.
قايتىپ كېلىپ بىر خىل دورا تەييارلاپ،
ئۇ سارايغا ماڭغۇزدى بىر قۇلىنى.
دېدى ئاغا: شاھزادىگە بېرىپ ئېيت،
ئوتقا سېلىپ پۇراپ كورسۇن ھىدىنى.
ھىدلىق تۈتۈن شاھزادىنى چۆشكۈرتتى،
قالدى يەنە بېشى، تېنى بىر بولۇپ.
ئۇ ھەكىمگە ئۆزۈر ئېيتماق بولغاندى،
ھېچقەيەردىن تاپالمىدى ئاختۇرۇپ.
يامان كۈننى ئۆز بېشىدىن كەچمىگەن،
بىلەلمەيدۇ ياخشى كۈنلەر قەدرىنى.
سىزەلمەيدۇ ئۆزىگە توق باي ئادەم،
قىشنىڭ كۈنى قاتتىق سوغاق قەھرىنى.
ئەگەر يولدا ماڭساڭ چاققان، يۈرەكلىك،
ماڭالمىغان بەندىلەرگە ياردەم قىل.
بولساڭ ئەگەر دولەتلىك كوپ، پاراۋان،
غېرىپلارغا بەرگىن مەدەت، ئادەم قىل.
سۇ قەدرىنى كېمىچىدىن سورىما،
سورا ئۇنى چولدە قالغان تەشنادىن.

AltunOq

بىلمەس كىشى سالامەتلىك قەدرىنى،
كېسەل بولماي ئۆتۈپ كەتسە دۇنيادىن.
قانچە ئۇزۇن بولغان بىلەن قارا تۈن،
ئۇنى قاتتىق ئۇخلىغانلار بىلمەيدۇ.
ئاغرىق تارتىپ ئۆتكۈزگەنلەر ئۇيقۇسىز،
زەپمۇ ئۇزۇن بولۇپ كەتتى تۈن، دەيدۇ.
ئوي ئەگىسى ئويغانغاچقا كۈن بىلەن،
نىمە ئىشلار بولدى بىلمەس تۈن بىلەن.

ھىكايەت

كورۇپ قالدى توغرەل چىقىپ بىر تۈنى،
ئوردىسىنىڭ قاراۋۇلى — ھىندۇنى
تىترەيتتى ئۇ شىۋىرغانلىق سوغاقتا،
كومۇۋەتكەن ئىدى ياققان قار ئۇنى.
قاراۋۇلغا ئېچىندى شاھ شۇ پەيتتە،
ئۇنىڭ كوڭلى ئېرىپ كەتتى بولەكتىن.
دىدى ئاگا: چىداپ بىر دەم كۈتۈپ تۇر،
مەن جۇۋامنى ئەۋەتىمەن دىدەكتىن.
قارلار ئۇچۇپ ئاچچىق شامال قوزغالدى،
توغرەل شۇئان قېچىپ كىردى ئوردىغا.
ئۇچرىشىۋىدى ياخشى كورگەن كېنىزەك،
يولدىن توختاپ قاراپ قالدى شاھ ئاگا.
مەپتۇن قىلدى بولغاي ئۇنىڭ چىرايى،
قاراۋۇلى كوتىرىلدى ياددىن.
قاراۋۇلى كۈتەر ئىدى قورادا،

ئازاپ چېكىپ تۈنىنىڭ سوغاق ھالىدىن،
كۆتۈش دەردى قوشۇلدى بۇ ئازاپقا،
شاھ بىخەۋەر ئۇخلار ئىدى غەپلەتتە.
ئەۋج ئالدى سوغاق يەنە شىددەتلىك،
ئۇ قاراۋۇل پىچىرلىدى غەزەپتە:
سىنىڭ تۈنۈڭ ئۆتەر ئەيشى - ئىشرەتتە،
بىزنى بولسا قىينار سوغاق سەپراسى.
يېتىپ ئالسا بولدى كارۋان مەنزىلگە،
غەم يېمەيدۇ چولدە قالسا ھەمراسى.
قېيىنغىنى قاراپ ھەيدە قېيىنچى،
يولۇچىنى قويما سۇدا خەتەردە.
نېز — يېگىتلەر، ئالدىرىماي مېڭىڭلار،
قېرىلارمۇ كېلەر بىللە سەپەردە.
ئۇچار تۇلپار بولسا ئەگەر ئاستىڭىدا،
ئۇنۇتمىغىن پىيادىلار بارىنى.
ئالتۇن تەختتە ياتسا شاھلار بەھۇزۇر،
چۈشەنمەيدۇ قارنى ئاچلار ھالىنى.

ھىكايەت

ھىرشاپ تۇتۇپ باغلاپ كەلدى بىراۋنى،
ئۇ زىنداندا ئۇخلىماستىن ياتاتتى.
ئۇ ئاڭلىدى، كىمدۇر بىرى تۈن ئارا،
يۇقسۇللۇقتىن دادى - پەريات ئېيتاتتى.
دىدى ئوغرى بۇ نالىنى ئاڭلىغاچ،
ۋاي ئاخماغەي، ئۇخلىماسەن ئۇيقۇڭنى!
شۈكرى قىلساڭ بولماسمىدى خۇداغا،

مىرشاپ تۇتۇپ باغلاپمىدى قولۇڭنى؟
ئېچىۋەرمە يوقسۇللۇقتىن ئېغىزنى،
نەزەردە تۇت ئۆزۈڭدىنمۇ ئاجىزنى.

هىكايەت

ئۆزىنى خوپ پاك بىلەتتى بىر موللا،
مەسنى كورۇپ يۇمۇپ ئوتتى كوزىنى.
كىبىر بىلەن ئوتتى يولدىن گىدىيىپ،
مەستىن يىراق تۇتماق بولۇپ ئوزىنى.
دىدى شۇدەم سەگەك بولۇپ مەس يىگىت:
ئوز كۈنۈڭگە شۇكرى قىلغىن ئەي موللا!
سەن بىراۋدىن كۈلگەن بىلەن مەھبۇس، دەپ،
زىندان يولى ئۈزۈڭگىمۇ ئۇدۇللا.
ئەجەپ ئەمەس سەنمۇ بەلكى مەن كەبى،
كوچىلاردا يېتىپ قالساڭ مەس - ئەلەس.
سەن مىچىتنى ماكان قىلىپ يېتىۋەر،
يامان دىمە ئۆزگە بولسا بۇتپەرەست.

هىكايەت

سۇمەنات ① تا كوردۇم گۈزەل بىر بۇتنى،
بولغان ئىكەن ياسالغىنى كوپ زامان.
بەك قەدىمى ئىكەن ئۈنىڭ نۇسخىسى،

① سۇمەنات — هىندىستانىنىڭ كوچرات ۋىلايىتىدىكى **بۇتخانا.**

ھازىرقىلار ياسالمايدۇ ھېچقاچان.
كېلەر ئىكەن ھەر تەرەپتىن كارۋانلار،
جېنى يوقنىڭ جامالىنى كورمەككە.
كېلەر ئىكەن خىتا، چىگىل شاھلىرى،
قەدىم بۇتنىڭ قوللىرىنى سويمەككە.
نالە قىلار ئىكەن شىرىن سوزلۇكلەر،
ئۇلۇغ بىلىپ بۇ تىلى يوق ئاگىسىزنى.
بۇ ماجرادىن ھەيران بولدۇم، نىمىشقا —
جانلىق ئادەم خۇدا دەيدۇ جانسىزنى؟
بىر ئوتپەرەست بۇرادىرىم بار ئىدى،
بىر ھوجرىدا ھەمرا ئىدى ئۇ ماڭا.
تەئەججۇپتە قالغىنىمنى سوزلىدىم،
بەك مۇلايىم سوزلەر بىلەن مەن ئاگا.
دىدىم ئاگا: كوپ نادانلىق ئەمەسمۇ،
لاي ھەيكەلنى خۇدا دەيدۇ نىمىشقا؟
تۇرالمايدۇ ئوزى ئونى يىقىتساڭ،
قادىر ئەمەس تۇتۇشقا ۋە مېڭىشقا.
كەھرەباغا ئوخشايدىكەن كوزلىرى،
تاشتىن ۋاپا ئىزلىمەك بۇ كوپ خاتا.
دۇشمەن بولدى بۇ سوز بىلەن ھەمرايىم،
غەزەپ بىلەن ئوتتەك ياندى ئۇ ھەتتا.
پىرلىرىنى يىغىپ كەلدى مۇغ ① لارنىڭ،
يىغىن قىلدى كوپ خەۋپلىك، توپلۇنۇپ.

① مۇغ — ئوتقا چوقۇنغۇچى.

ھۇجۇم قىلدى پازەندەخان②، پىرلىرى،
مىسلى سوگەك تالاشقان توپ ئىت بولۇپ.
دەۋا قىلدى ئەگرى يولنى توغرا دەپ،
توغرا يولنى ئەگرى دىدى ئاقىلغا.
دىلى تازا، ياخشى نىيەت ئىنسانىنى،
بىردەمدىلا چىقىردىشتى جاھىلغا.
قالدىم ئۇندا ئىلاجىسىز ۋە ناچار،
مۇرەسسەگە چۈشتى شۇدەم ئېھتىياج.
تەسلىم بولماق بولار بەزەن مۇۋاپىق،
ئاداۋەتچىلىك بولسا ئەگەر بەكمۇ كاج.
مەن ئۇلارنىڭ چوكراغىنى ماختىدىم،
دىدىم ئۇنى زەندىخانىنىڭ رەھبىرى.
كىيىن ياخشى تەرىپ قىلدىم بۇتىنى:
گۈزەل ئىكەن، ياقتى ماڭا تەسۋىرى.
نەپىس ئىكەن بۇتخانىدىكى سۇرەتلەر،
بىراق ماڭا ئايان ئەمەس مەزمۇنى.
بىخەۋەرمەن بۇ بۇت ياخشى - يامانمۇ،
ئوتكۈنچىمەن، ئۇقالمىدىم مەن ئۇنى.
بىلمەنكى بۇ شاخمەتتە فەرزىن سەن،
قىلغان سوزۇڭ شاھىڭغىمۇ نەسىھەت.
تەقلىت قىلغان ئادەم يولدىن ئازىدۇ،
توغرا چىقار بىلىپ يۈرسە يول پەقەت.
مەزمۇنىنى چۈشەندۈرگىن ئۇلارنىڭ،
مەنمۇ بىرەي يۈرەك ئاڭا چۈشەنسەم
بىراھمانلار سوزلىرىمگە ئىشەندى،
يۇمشاپ قالدى، شادۇ - خۇرام بولدى ھەم.

② پازەند — ئوتپەرەستلەرنىڭ كىتابلىرى

دىدى چوڭى: قىلغان سوزۈڭ ھەققەت،
ئىناۋەتلىك بىزگە بەرگەن سوئالىڭ.
شەھەر كېزىپ دەللەرنى ئىزلەپسەن،
دەلىل بىلەن ھاسىل بولار مۇرادىڭ.
مەنمۇ سەندەك جاھان كەزگەن كوپ زامان،
بېسىپ ئوتكەن قانچە يۇرتنىڭ يولىنى.
كورگەنلىرىم جانسىز جەسەت، ئەمما بۇ،
ھەر تاڭ بىلەن كوتىرىدۇ قولىنى.
بۇگۈن كېچە تۇنە بىللە مەن بىلەن،
قاراشلىرىڭ بولسا ئەگەر گۇمانى.
ماقۇل بولدۇم، قېلىپ قالدىم تۈن بويى،
بولۇپ ئۇنىڭ قۇدۇق ئىچرە بېجانى①.
قىيامەتتەك ئۇزۇن بولدى ئۇ كېچە،
ئۈزۈلمىدى يۈيۈقسىزلار نامازى.
مەن بىھىساپ گۇنا قىلغان ئوخشايمەن،
جاندىن ئوتتى ئۇ كېچىنىڭ ئازاۋى.
دىلىم غەمكىن بولۇپ چىقتى تۈن بويى،
تىلىم ھامان تارتىپ تۇردى دۇئاغا.
خوراز چىللاپ، دۇمباقلىرى چېلىنىپ،
ناماز ۋاقتى بولۇپ قالدى ئۇلارغا.
تۈن كوكىگە قاراپ قىلىچ كوتەردى،
پۇرسەت يېتىپ قارا تونلۇق ئىمامغا.
ئۇپۇقلارغا چۇشۇپ شۇ دەم تاڭ چوغى،
سۇبھى بولۇپ ئوت تۇتاشتى جاھانغا.

---

① بېجان — شاھنامىدىكى ئەپسانىۋى قەھرىمان.

بۇ ھالەتنى كۆرۈپ دىگىنىڭ كېلىدۇ،
"زەڭبار ① غا باسقىن قىلدى تاتارلار".
بىراخمانلار كوچا - كويدىن چىقىشىپ،
ئېقىپ كەلدى، بۇتخانىغا بولدى يار.
بۇتخانىدا مىغىلدايتتى ئادەملەر،
يەر قالمىدى ئۇندا تېرىق سىققۇدەك.
ئاشۇ پەيتتە قول كوتەردى چوڭ بوتى،
مۇرتىلارغا تىلەپ بەخت ۋە يولەك.
بۇتپەرەستلەر چۈشتى نالە - پەرياتقا،
دەريا كەبى تاشقىنلىدى ھاياجان.
ئۇلار قايتتى، بوشاپ قالدى بۇتخانا،
ماڭا كۈلۈپ قاراپ قويدى بىراخمان.
دىدى: كوردۇڭ، يوق ھېچقانداق مەخپىلىك،
كورگەنلىرىڭ شۇبھىسىزكى ھەقىقەت.
چۈشەندىمكى، ئۇ جاھىلنىڭ دىلىغا،
ئورنىۋاپتۇ مەھكەم خاتا تەرىقەت.
ئېيتالمىدىم ئاڭا دەرھال راست گەپنى،
يوشۇرمىساڭ بەزەن ھەقمۇ ئاقمايدۇ.
ياۋغا ئەسىر بولۇپ قالسا باتۇرلار،
ئامال قىلىپ ئۆز جېنىنى ساقلايدۇ.
ھىلىگەرلىك بىلەن قىلدىم پۇشايمان،
يىغلاپ كەتتىم تۇتۇپ ئېلىپ بېشىمنى.
تۇگمەن تېشى ئايلىنىدۇ سۇ بىلەن،
تەسىرلەندى كورۇپ ئاققان يېشىمنى.

---

① زەڭبار — قەدىمقى ھەبەشىستاننىڭ مەركىزى.

بىراخمانلار كەلدى دەرھال يۈگرىشىپ،
قولىرىمدىن تۇتتى بولۇپ ئىززەتتە.
سۆڭەك تەختىنىڭ ئۇستىدىكى بۇت تامان —
بېرىپ ئۇزرە ئېيتتىم ئاگا شۇ پەيتتە.
ئۇز ئىچىمدە ھەممىسىگە لەنەت، دەپ،
قولىرىنى سويدۇم قىلىپ ئىھتىرام.
بىر نەچچە كۈن بىراخمانچە ئىش تۇتۇپ،
بۇتپەرەستلا بولۇپ ئالدىم مەن تامام.
ئىشەنچىلىك كىشى بولدۇم تەدرىجى،
كەيپىم خوشال بولۇپ تۇردى ھەر كۈنى.
پۇرسەت تېپىپ بۇت يېنىغا يۈگۈردۇم.
دەرۋازىغا تاقاق سىبلەپ بىر تۈنى.
قاراپ كوردۇم بۇت تەكتىنى سىنچىكلەپ،
بىر پەردىنى كوردۇم شامنىڭ نۇرىدا.
بىراۋ تۇرغان ئىكەن پەردە، كەينىدە،
بۇت ئىچىدىن چىققان بىر يىپ قولىدا.
بۇتنىڭ ئىشى ئايان بولدى تامامەن،
بىلىپ ئالدىم بىراخمانىنىڭ سىرىنى.
ھەر تاڭ بىلەن مۇغ يىپنى تارتقاندا،
بۇتى ئىگىز كوتىرىدۇ قولىنى.
ئىزا تارتار ھەركىم سىرى بولسا پاش،
بۇنى كورۇپ ئىزا تارتتى بىراخمان.
قوپۇپ قاچتى، تۇتۇۋالدىم مەن قوغلاپ،
ۋە قۇدۇققا تاشلىۋەتتىم شۇ زامان.
ئويلىدىمكى، چىقىپ ئالسا قۇدۇقتىن،
تۇتۇپ مېنى ھەرگىز تىرىك قويمايدۇ.
جەھلى بىلەن ئىنتىلىدۇ قىساسقا،
ئۇز سىرىنى يوشۇرۇشنى ئويلايدۇ.
جازاسىنى بەرگىن راسا رەھىمسىز،

بۇزۇق نىيەت چۈشۈپ قالسا قولۇڭغا.
قويۇپ بىرىپ ئۇنى تىرىك قالدۇرساڭ،
ھامان تەھدىت سالار ھايات يولۇڭغا.
خىزمەت قىلغان بولۇپ ساڭا قۇللارچە،
پۇرسەت تېپىپ ئالار بىر كۈن بېشىڭنى.
چۈشمە ئوگاي سەن يامانىڭ پېيىگە.
چۈشكەن بولساڭ ئادا قىلغىن ئىشىڭنى.
باشلىرىنى يەنچىۋەتكىن تاش بىلەن،
قۇدۇق ئىچرە جان تاپشۇردى بىراخمان.
زورايتىشنى خالىماستىن غەۋغانى،
تۇنى بىلەن قويۇپ قاچتىم شۇ ھامان.
قومۇشلۇقتا ئوت قويي مەيلى كۆيدۈرۈپ،
يولۋاسلاردىن ئېھتىيات قىل سەن بىراق.
سەندىن كۆرە ئۇستا بولسا دۈشمىنىڭ،
ئوق ئاتمىغىن، ئاتساڭ ئەگەر قاچ يىراق.
سەن يىلاننىڭ بالىسىنى ئۆلتۈرمە،
گەر ئۆلتۈرسەڭ دەسسىمە ئۇ ماكانغا.
ھەرىلەرنىڭ ئۇۋىسىنى قوزغىساڭ،
قاچقىن يىراق، دۇچكېلىسەن زىيانغا.
بۇ سۆز سەئدى سۆزى ئىچرە ياخشىراق:
تام تۈۋىنى كولار بولساڭ، قاچ يىراق!
شۇندىن كېيىن سەپەر قىلدىم ھەندىگە.
باردىم كېيىن ھىجاز بىلەن يەمەنگە.
بىرنەچچە ئاي بولۇپ يۈردۈم خاپىغان،
ئارام تاپتىم قايتىپ كېلىپ ۋەتەنگە.
جان تېنىمدە تاكى ھايات ئىكەنمەن،

بۇنىڭ شۇكرى ئادا بولماس ھېچقاچان.
شۇنداق قىلىپ بۇتخانىدىن قۇتۇلدۇم،
قىلغان ئىشىم ساۋاق بولار كۆپ زامان.

توققۇزىنچى باپ

توۋە توغرىسىدا

يېتىپ قالدى يېشىڭ بۇگۈن يەتمىشكە،
كەچمىشىڭنى ئەسلەپ دىلىڭ يىغلايدۇ.
گەر ئەللىكتىن كېيىن قالسا بەش دىرەم،
غەم يۈرەكنى بەش قول بىلەن تىلغايدۇ.
بىكار ئۆتتى ئەللىك يىلىڭ چېكىپ دەرت،
ئەمدى قالغان بەش كۈنىڭمۇ غەنىمەت.
سوزلەر ئىدى تىلى بولسا ئۆلۈكلەر،
نالە قىلىپ، چۇشۇپ دادۇ ـ پەرياتقا:
غەپلەت بىلەن ئۆتتى بىزنىڭ ئۆمرىمىز،
ئەي بۇرادەر، سەل قارىما ھاياتقا!

ھىكايەت

شات ـ خوراملىق مەۋسۇمىدۇر يىگىتلىك،
بەزىم قىلدۇق جەۋلان قىلىپ بىز گۆلدەك.
شوخ يىگىتلەر كوكۈل ئېچىپ تۈن بويى،
ناخشا ئېيتىپ چىقتۇق خوشال بۇلبۇلدەك.

AltunOq

ئېرىراقتا ئۇلتۇراتتى بىر بوۋاي،
چاچ - ساقىلى قىرىلىقتىن ئاقارغان.
فۇندۇق① كەبى يۇمۇق ئىدى لەۋلىرى،
غەمگە چۆككەن، يۈزلىرىدىن قاچقان قان.
— ئەي ئاتىجان، — دىدى ئاگا بىر يىگىت،
نىمە غەمگە قالدىڭ بۇ ئان، نە ئەھۋال؟
سەن قايغۇدىن خالاس بولۇپ ئاز - تولا،
قوشۇل بىزگە، بەزمە قىلغىن، بول خوشال!
چال يۈزىدە قىرىلىقنىڭ ئازاۋى،
بەك مەنىلىك بولۇپ چىقتى جاۋاۋى:
تاڭ شامىلى ياشنىتىدۇ كوچەتنى،
چىمەنلىكتە گۈلگە تولار ھەممە ياق.
سارغايغاندا ئوگاي سۇنۇپ كېتىدۇ،
مايسا چېچى ياشناپ ئۆسكەن ھەر باشاق.
باھار بولسا كوكىرىدۇ دەرەختلەر،
غازاڭ بولار كۈز كەلگەندە يوپۇرماق.
ماڭا ئوخشاش قېرىپ قالغان ئادەمگە،
ياراشمايدۇ ياشلار بىلەن ئوينىماق.
ئۆتۈپ كەتكەن بىزنىڭ مۇنداق چېغىمىز،
سىلەرگە دۇر ئەمدى بەزمە نوۋىتى.
شۈكرى دەيمەن كورۇپ تۇرغان كۈنۈمگە،
ھەۋەس ئەمەس ماڭا ياشلىق قۇدرىتى.
قارا قاغا ئىدى چېچىم، قار باستى،
ئەمدى بۇلبۇل بولماق ئۇيات ئەمەسمۇ؟

① فۇندۇق — بىر خىل مىۋىنىڭ ئىسمى، دېغىزى يېيىلىدۇ.

جىلۋە قىلار گۈزەللىگى بىلەن تۇز،
كۈنى پۈتسە ئۆمۈ بەربات ئەمەسمۇ؟
سىلەر يايراپ ئۇسۇسلەر ھاياتتا،
بىزگە بولسا كەلدى ئۇما چاغلىرى.
ئەمدى ھېچكىم تېرەلمەيدۇ گۈللەرنى،
سولۇپ قالدى ئۆمرىمىزنىڭ باغلىرى.
ئەمدى بالام چۈشۈپ قالدۇق ھاسىغا،
ھايات ئۇزرە ئامانەتتۇر بۇ باشمۇ.
قىزىل گۈلدەك يۈزۈم ئەمدى سارغايدى،
سارغىيىدۇ پاتار چاغدا قۇياشمۇ.
پۈتى بىلەن مېڭىپ يۈرسە يىگىتلەر،
ئاران يۈرەر ھاسا بىلەن قېرىلار.
ئەيىپ ئەمەس گۈدەك دېسە يىگىتمەن،
قېرىلارغا بۇ غەلىتە تۇيۇلار.
يىگىتلەردە ئاقارغىچە چاچ - ساقال،
گۈنا بىلەن گورگە راۋان بولار چال.

ھىكايەت

بىر ئاغرىق چال كەلدى تېۋىپ ئالدىغا،
يىغلاپ تۇرۇپ دېدى: يوقتۇر ماجالىم.
تومۇرۇمنى تۇتۇپ كورگىن، ئىلاج قىل،
تۈزۈلمىسە بولمايدۇ بۇ ئەھۋالىم.
خۇددى لايغا پېتىپ قالغان ئوخشايمەن،
ھالسىز جىسمىم گويا ئېغىر بىر جەسەت.
دېدى تېۋىپ: سەپەر قىلغىن ئالەمدىن،

سىنى لايدىن قۇتقۇزىدۇ قىيامەت.
قىرىغاندا يىنىپ كەلمەس يىگىتلىك،
ئاققان سۇلار قايتمىغاندەك شاقىراپ.
ياشانغاندا ئەقىل بىلەن ئىش كۆرگىن،
يىگىتلىگىڭ ئۆتكەن بولسا ئالدىراپ.
ھايات دەۋرىڭ ئۆتكەن بولسا قىرىقتىن،
ئۆرۈنمىگىن، ئۆمرۈڭ چۈشتى گىرداپقا.
پەيتىڭ ئۆتتى، بېرىلمىگىن ھەۋەسكە،
ھەۋەس ئۆتى سالار ئارتۇق ئازاپقا.
قارا چېچىم ئۆزگەرمەكتە ئاقلىققا،
شات - خوراملىق ئازايماقتا قەلبىمدە.
سەبزە گۈلگە ھەۋەس قىلاي نېمىشقا؟
ئۇ ئەتىلا ئېچىلىدۇ قەۋرىمدە.
مەغرۇر بولۇپ، قىلىپ سەيلە - تاماشا،
دەسسەپ ئۆتتۇق قانچىلارنىڭ قەۋرىنى.
بىزدىن كېيىن يېتىشكۈسى نەسلىمۇ،
قەۋرىستاندا دەسسەپ ئۆتەر ھەممىنى.
ياشلىق زامان ئۆتتى، ئاڭا مىڭ ئەپسۇس،
جاننى ئورتەر ئۆتكەن ئۆمۈر پىغانى.
ئاھ، ئاجايىپ ھايات ئىدى، تېز ئۆتتى،
ئۆتۈپ كەتتى يانغان چاقماق مىسالى.
شاگىرتىغا دېدى ئۇستا ياخشى سۆز،
بىرەر مۇرات ھاسىل قىلماق بولدى تەس.
ئېزىز ئۆمۈر ئۆتۈپ كەتتى شامالدەك،
قالغىنىمۇ ئۆتەر يەنە، كۆپ ئەمەس.
سەن ئېيتقانغا قىلساڭ ئەگەر رىايە،
بۇ سەئىدىنىڭ بىرلا سۆزى كۆپايە.

× ×

قۇۋۋىتىڭ بار، مەيدان ئەگەر بولسا كەڭ،
سەن كۈچۈڭنى نامايەن قىل ھەر كۈنى.
پەلەك ھەر كۈن ئالدى مېنىڭ دەۋرىمنى،
بولدى لەيلەتۇل قەدرىنىڭ بىر تۈنى.
ئۇ غەنىمەت كۈنلەر ئىكەن بىلمىدىم،
بىلگەن ئىدىم، چىقىپ كەتتى قولۇمدىن.
قېرى ئىشەك نالە قىلار يۈك بىلەن،
ئاتلىق بولساڭ قالما ھەرگىز يولۇڭدىن
قاداق چۈشسە سۇنۇپ كېتىپ پىيالە،
نەرقى دەرھال چۈشۈپ كېتەر تاۋاقتىن.
سۇنۇپ كەتسە يەرگە چۈشۈپ قولۇڭدىن،
باشقا بىرەر ئىلاجى يوق قاداقتىن.
كىم بۇيىردى چۈش دەرياغا دەپ سېنى،
سەكرىمىسەڭ بولار ئىدى ئالدىدا.
ئۈزەلمىگەن ھالەتتىمۇ قىل غەيرەت
ئۈمىت ئۈزمە بولغاندىمۇ ئارقىدا.

ھېكايەت

كارۋان بىلەن ئىدىم فەيد① چۆلىدە،
ئۇيقۇ مېنى بەكمۇ قىيناۋاتاتتى.

---

① فەيد — مەككە يولىدىكى يىراق چۆل.

چۇلۋۇر بىلەن بىرنى سىلىپ توگىچى،
مېنى قەھرۇ - غەزەپ بىلەن ئۇيغاتتى.
دېدى: بىزەڭ، ھەدىسىلا ئۇخلايسەن،
ئويلاپ باققىن، جان كېرەكمۇ؟ بۇ قەيەر؟
شىرىن ئۇيقۇ لازىم تازا ماڭىمۇ،
بىراق چۆلگە قەدەم قويدى توگىلەر.
مەنزىل يىراق، يېتەلەيدۇ قاچاندا،
ئۇيقۇ مىجەز بولسا چۆلدە ماڭغانلار؟
كىم بىلىدۇ يېتىپ بولدى مەنزىلگە،
بىزدىن ئاۋال مېڭىپ كەتكەن كارۋانلار.
يولدا ياتساڭ كېتىپ قالار ھەمرايىڭ،
ئويغانغاندا باقساڭ ئىزى كورۇنمەس.
چاچلىرىڭغا ئاق كىرىپتۇ ئۇيقۇدىن،
سەن ئۇيقۇنى تەرك ئەيلە، بولدى بەس.
ئاق ئارىلاپ چۇشسە قارا ساقالغا،
سەن ھاياتتىن ئۇمىدىڭنى قىل ئادا.
خامان ئېلىش بولسا ئەگەر ئۇمىدىڭ،
زىرائەتنى پەرۋەرىش قىل ۋاقتىدا.
سۇ بېلىگدىن ئاشتى، باشتىن ئاشمىسۇن،
ئەيلىمىگىن ھاياتىڭنى سەن ئەيىپ.
باشتىن ئاشسا بولماي قالار ئىلاجىڭ،
پۇرسەت مۇھىم، دېگەن: "ئەلۋەتتۇ — سەيف"①.

① ئەرەپچە ماقال، مەنىسى: ئومۇر — ئوتكۇر قىلىچ، يەنى **ئومۇر** ئوتكۇر قىلىچتەك تېز ئوتىدۇ، دېگەن گەپ.

Altun0q

× ×

سەن ئولتۇرغان باشقىلارنىڭ ئورنىغا،
ئورنىڭغىمۇ ئولتۇرىدۇ باشقىلار.
كېچەك ئوتتى، ئەتەك نىمە بولىدۇ،
پەقەت بۇگۈن ئۆزەڭدىدۇر ئىختىيار.

ھىكايەت

رەپىقىسى ۋاپات قىلدى جەمشىدنىڭ،
يىپەك كېپەن قىلدى ئۇنى كومگەندە.
مازارىغا كەلدى ئوتۇپ كۆپ ۋاقىت،
يىغلىماقچى بولۇپ قايغۇ - ماتەمدە.
ئۇ كوردىكى، شاھى كېپەن چىرىپتۇ،
ئاخىرى شۇ ئىكەن، — دىدى ھەسرەتتە.
قۇرۇتلاردىن ئالغان ئىدىم يىپەكنى،
قۇرۇت ئۇنى تارتىۋاپتۇ لەھەتتە.
قانچە ئىگىز بولغان بىلەن كوك تىرەك،
ئەجەل ئۇنى سارغايتىدۇ كۆلپەتتە.
ئوتتۇز يىلدا يەتسە كوچەت ۋايىغا،
قاتتىق شامال يىقىتىدۇ بىر پەيتتە.
مۇنۇ ئىككى بېيىت قالدى يادىمدا،
بىر راۋاپچى ئېيتقان ئىدى ئالدىمدا:
مىڭ ئەپسۇسكى، بىزسىز كېلۇر كوپ باھار،
گۇل ئېچىلىپ، ياشنار كۆلۈپ لالىزار.

بىزدىن كېيىن كېلەر يەنە پەسىللەر،
ئۇ چاغلاردا ماكانىمىز قارا يەر.

ھېكايەت

ئالتۇن كىسەك تېپىپ ئالدى بىر كىشى،
ئۇ خۇداگۇي ئادەم ئىدى ئەسلىدە.
گاراڭ قىلدى ئالتۇن بوغۇپ ئەقلىنى،
توپا - توزان پەيدا بولدى قەلبىدە.
ئۇ تۇن بويى ئويلار ئىدى، كۈلپەتتىن —
ئومۇرۋايەت خالاس بولدۇم بۇ قېتىم.
ئەمدى ئاچىز تىلەنمەيمەن ھېچكىمگە،
ئەل ئىچىدە توكۇلمەيدۇ ھورمىتىم.
ئويلاپ يېتىپ، مەۋج ئۇرۇپ خىيالى،
نىيەت قىلدى مەرمەر ساراي سالماققا.
ئۇ ئويلىدى: سالاي گۈزەل بىر ھوجرا،
نىشگىنى ئېچىپ ئۇنىڭ مەن باققا.
بىزار بولدۇم يىرتىق - ياماق كىيىمدىن،
قاخشال بولدۇم ئوچاقسىلا قاخلىنىپ.
تامىغىمنى ئاشپەز كېلىپ پىشۇرسۇن،
يۇرمەي ئەمدى قوسىغىم ئاچ زارلىنىپ.
قاتتىقچىلىق قىينىۋەتتى بۇ جاننى،
ياتاي ئەمدى شايى يوتقان - كورپىدە.
ئويلا - ئويلا بولۇپ قالدى ساراڭدەك،
ئەقلى خاراپ بولدى ھېرىس ئىلكىدە.
مەغرۇلىنىپ چىقىپ كەتتى سەھراغا،

نە ماڭاتتى، نە يەردە ئولتۇراتتى.
كوردى ئۇ كۈن: قەۋرستاندا بىرەيلەن،
توپا كولاپ، لايدىن كىسەك قۇياتتى.
چوڭقۇر ئويغا پاتتى كورۇپ ئۇنى چال،
دىدى: مانا، كورگىنىڭدىن ئىبرەت ئال!
سەن كىسەككە بەرگەن بىلەن كوڭلۇڭنى،
سىنى كىسەك قىلىشمۇ ئىهتىمال.
ھەرقاچانكى ئاغزى ئوچۇق تەمەنىڭ،
لوقما بىلەن چىقماس ھەرگىز پىغانى.
مىهرىڭنى ئۈز بىر تال ئالتۇن كىسەكتىن،
بىر كىسەكتە توسالمايسەن دەريانى.
يىغماق بولغان بىلەن دائىم پۇلۇ - مال،
سەرپ بولار دەسمايىسى ئومرۇڭنىڭ.
كىبىر بولۇپ خامىنىڭغا چۈشكەن ئوت،
كۆشەندىسى بولار كورگەن كۈنۈڭنىڭ.
غورۇر بىلەن سۇرمىلىمە كوزۇڭنى،
سۇرمە قىلار كىيىن گورمۇ ئوزۇڭنى.

ھىكايەت

ئىككى يىگىت ئوتەر ئىدى ماجرادا،
خۇددى شىردەك مەغرۇرلۇقتا بولۇپ ياو.
يۇرەر ئىدى بىر - بىرىدىن قىچىشىپ،
كورۇنەتتى كەڭ جاھانمۇ بولۇپ تار.
زاۋال كۈنى يىتىپ كەلدى بىرسىگە،
ئەجەل كىلىپ پايمال قىلدى ئەيشىنى.

يەنە بىرى گورۇستانغا يول ئالدى،
كورۇپ باقماق بولۇپ ئۇنىڭ قەۋرىنى.
زەر راۋاقتا ياشاپ ئوتكەن يىگىتنىڭ،
بولغان ئىدى قارا توپا ماكانى.
قەۋرىسىگە قاراپ كۇلدى رەقىبى،
كوتىرىلدى دىل غەزىۋى، پىغانى.
تىرىك يىگىت ئىچ - ئىچىدىن سۇيۇنۇپ:
—قانداق ياخشى! — دىدى قەۋرە ئالدىدا.
بۇ دۇنيادا ئورنى قالماس يىغلاشنىڭ،
ياۋنىڭ ئولۇپ، قالساڭ ئوزەڭ ئارقىدا.
قەھرىلىنىپ ئاداۋەتنىڭ كۇچىدىن،
ئېچىپ باقتى رەقىبىنىڭ گورىنى؟
كىيەن چىرىپ، تىندۇرۇپتۇ زەي تۇپراق،
ئۇ يىگىتنىڭ كوز گوھىرى ئورنىنى.
لەھەت — زىندان، جەسەت ئىدى مەھبۇستەك،
قۇرۇت - قوڭغۇز غاجار ئىدى بىمالال.
يۇزى ئىدى ھىلال ئاينىڭ شەكلىدە،
جىسمى ئىدى قىلتىرىقتەك بى ماجال.
كۇچلۇك قولى ئاجراپ بوغۇم - بوغۇمدىن،
سوڭەك بولۇپ قالغان ئىدى باشلىرى.
رەقىبىگە رەھمى كەلدى يىگىتنىڭ،
ئىختىيارسىز قۇيۇلدى كوز ياشلىرى.
تاش مەقبەرە تىكلەپ ئاڭا ئويدى خەت،
قىلمىشىدىن بولۇپ يىگىت پۇشايمان.
يازدى: ئوزگە ئولسە خوشال بولمىغىن،
ئەزەڭگىمۇ ئامانەتتۇر تىرىك جان.

قۇرۇق سوگەك بولار سېنىڭ بېشىگمۇ،
ۋۇجۇدىڭدىن جۇدا بولار كوز ۋە جان.
ئىگىز دوگدە يۇگۇرۇۋىدىم بىر چاغدا،
قۇلىغىمغا كىردى شۇنداق بىر پىغان:
هۇشۇڭنى تاپ، دەسسە يىگىت ئاستىراق،
سەن دەسسىدىڭ هازىر كوزگە، قۇلاققا.
مەنمۇ جاهان شاهى ئىدىم بىر زامان،
ياتتىم كىرىپ ئاخىر قارا تۇپراققا.

هىكايەت

مەن سەپەرنى نىيەت قىلىپ بىر كېچە،
يولغا چىقتىم هەمرا قىلىپ كارۋاننى.
كوتىرىلدى قورقۇنچلۇق بورانلار،
قاراڭغۇلۇق قاپلاپ كەتتى جاهاننى.
كوردۇم يولدا، رومال بىلەن ئاتىنىڭ،
كوزلىرىنى سۇرتەر ئىدى بىر قىزچاق.
ئاتا دىدى: ئۇماق قىزىم، جان قىزىم،
سۇرتكەن بىلەن تۇگىمەيدۇ بۇ تۇپراق.
كوپ ئوتمەستىن توشار توپا بۇ كوزگە،
سۇرتەلمەيمىز رومال بىلەن ئۇنى بىز.
توپىمىزنى ئۇچۇرتىدۇ شاماللار،
تىكلەنگەندە بىزنىڭ غېرىپ قەۋرىمىز.
گورگە قاراپ سورەپ ماگار تېزلىكتە،
يۇگرەك ئاتتەك بولۇپ هايات نەپسىمىز.

AltunOq

ئۆزەڭگىدىن ئالسا ئەجەل ئاياقنى،
يۈگەن تارتىپ قالالمايمىز ھەممىمىز.

تەنبىھ

ئاگاھ بولغىن، جاھان ئۆزى بىر نەپەس،
ئالىملارنىڭ بىر نەپسى بىر جاھان.
جاھان قالدى، كەتتى شاھى ئىسكەندەر،
بولسىمۇ گەر جاھان ئۆزرە ھوكۇمران.
بىر نەپەسكە بېرەي دىدى بىر ئالەم،
مۇرات تاپماي ئاخىر يەنە يول ئالدى.
ئەككىنىنى ئۆرۈپ كەتتى ھەر بىر جان،
خاھى ياخشى، خاھى يامان ئات قالدى.
بۇ بوستاندا گۈللەر بولۇر مۇشۇ خىل،
دوستلار ئاڭا گۈل تېرىسىدۇ يىلمۇ - يىل.

ھېكايەت

خىيالىمدىن چىقماس دەۋرى ئاتامنىڭ،
ئۇ مەرھۇمنىڭ جايى بولسۇن جەننەتتە.
ئالتۇن ئۆزۈك ئېلىپ بەردى ئۇ ماڭا،
ئۆزەم گۆدەك، ئەقلىم كىچىك بىر پەيتتە.
بىر تال خورما بېرىپ قويۇپ، قولۇمدىن —
ئۇ ئۆزۈكنى ئېلىپ كەتتى بىر كىشى.
بىلەتتىمۇ بالا ئۆزۈك قەدرىنى،

بىر تال قەنتكە تىگىشمەكتۇر قىلمىشى.
سەن ئۆمرۈڭنى ئۆتكۈز ئەقىل - پەم بىلەن،
تاتلىق دىسە تىگىشمىگىن قەن بىلەن.

ھىكايەت

كۈچۈگىنى باقتى بىراۋ بورىنىڭ،
چوڭ بولغاندا يىيىردىپ قويىدى ئۆزىنى.
ياتار ئىدى ئۇ جان بېرىش ئالدىدا،
بىراۋ كېلىپ ئېيتتى يۈرەك سوزىنى:
سەن سەمرىتسەڭ ئەگەر شۇنداق ياۋىڭنى،
پۈرسەت تېپىپ يىيىردىپ كېتەر قارنىڭنى.

ھىكايەت

بىراۋ شاھنى قويىدى بىردىن رەنجىتىپ،
دۈشمىنىگە: ئۆلتۈر ئۇنى، دىدى شاھ.
ئەسىر بولۇپ ئۇ دۈشمەنىنىڭ ئىلكىدە،
پۇشمان قىلدى: بولالمىدىم مەن ئاگاھ.
رەنجىتمىگەن بولسام ئەگەر دوستۇمنى،
مۇنداق زۇلۇم كورمەس ئىدىم دۈشمەندىن.
ئاقىل بولساڭ دوستلۇرۇڭدىن ۋاز كەچمە،
ئۆچ ئالالماس شۇندا دۈشمەن ھەم سەندىن.
ھەر كىشىكىم دوست كوڭلىنى رەنجىتسە،
دۈشمەنلىرى شىلىپ كېتەر پوستىنى.
يىلتىزىنى قۇرۇتىدۇ دۈشمەنىنىڭ،
دىلداش بولۇپ مەھكەم تۇتسا دوستىنى.

ھكايەت

ئەل ھەققىنى يەيتتى دائىم بىر ئەبلەخ،
ئەمما سوكۇپ تۇۋار ئىدى شەيتاننى.
شەيتان ئاگا دىدى يولدا دۇچكېلىپ:
ئۇچراتمىدىم سەندەك رەزىل ئىنساننى.
كوكۇلدىغۇ خېلى يېقىن تۇققان بىز،
نېمە مۇنداق تىللاپ يۇردۇك تۇتامسىز؟!

ھكايەت

بالىلىغىم چىقماس ئەسلا ئېسىمدىن،
ھېيت كۇنى بارغان ئىدىم بازارغا.
مەن دادامنى قويدۇم دەرھال يوقىتىپ،
قاراپ يۇرۇپ تۇرلۇك - تۇمەن ئەھۋالغا.
قورقۇپ كېتىپ ۋاقىرىدىم ۋەھىملىك،
قۇلىغىمنى سوزدى دادام تۇيۇقسىز.
ئىتىگىمنى قويۇپ بەرمە دىدىمغۇ،
قۇلاق سالماي ئېزىپ قالدىڭ مۇنچە تېز؟
يەككە قويۇش ياخشى ئەمەس بالىنى،
كورمىگەن يول كەلتۇرىدۇ مۇشكۇللۇك
قالما ھەرگىز ياخشىلارنىڭ كەينىدىن،
كورەر كۇنۇڭ بولار شۇندا كوكۇللۇك.
يامان بىلەن بولما ھەرگىز ھەمتاۋاق،
بىللە يۇرسەڭ يۇقار ساڭا يامىنى.

سەئدى كەبى تونختىماستىن باشاق تەر،
ئالدىڭدادۇر مەرىپەتنىڭ خامىنى.

ھكايەت

ياز پەسلىدە ئاشلىق يىغدى بىر كىشى،
تامام بولدى سوغاق قىشنىڭ تەشۋىشى.
ئەمما ھاراق ئىچىپ ئىبلىپ ئۇلگۈچە،
ئاشلىغىغا ئوت قويىدى ئۇ بىر كېچە.
بىر تال دانىمۇ قالمىغاچقا قولىدا،
ئۇ ئەتىسى چۈشتى باشاق تېرىشكە.
ئۇنى كورۇپ ئالدىرىدى بىر ئادەم،
ئوز ئوغلىغا ئۇندىن ساۋاق بېرىشكە:
قارا كۆنگە قالماي دىسەڭ ئۇنىڭدەك،
كور ھالىنى، ئېيتقىنىمغا قۇلاق تۇت.
سارالغلىقتا ئوتكۇزمىگىن ئومرۇڭنى،
ھەرگىز ئومۇر خامىنىڭغا قويما ئوت.
خامىنىڭنى بەربات قىلىپ سەن ئاۋال،
ئاخىرىدا باشاق تېرىپ بولما لال.

ئاپتور ۹ — باپنى مۇنۇ مىسرالار بىلەن تاماملايدۇ:

مۇە بەرمەي قالارمۇ دەپ كوچىتىم،
ئەنسىرەيدۇ تىككەن دىخان ئېھتىمال.
ئۇرۇق چاچماي ئالالمايسەن خامانىنى،
تاماگەرلەر قىلار ھامان خام خىيال.
مىۋىسىنى يەيدۇ كوچەت تىككەنلەر،
خامان ئالار چوقۇم ئۇرۇق ئەككەنلەر.

波 斯 坦（故事诗）

（维吾尔文）

译者：库尔班·巴拉提

责任编辑：贺加克

新疆青年出版社 出版

新 疆 新 华 书 店 发 行

新疆新华印刷二厂印刷

787×1092　开本1/32　印张　5.5

1983年9月第1版　1983年9月第1次印刷

印数：1——50,300

书号：M10124·72　　定价0.43元

AltunOq

مۇقاۋىنى جالالىدىن بەھرام لايىھىلىگەن

كىتاپ نومۇرى: M 10124·72
باھاسى: 43 پۇڭ

喀什
新华
2